

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

Διδρυματικό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών (ΔΠΜΣ)
«Μουσειακές Σπουδές»

Διπλωματική Εργασία

**«Οι πανεπιστημιακές συλλογές ως μέσο διάδοσης της ιστορίας
της επιστήμης. Πρόταση για τον σχεδιασμό έκθεσης για την
ιστορία της ιατρικής στο Εργαστήριο Ιστορίας της Ιατρικής και
Ιατρικής Ηθικής του ΕΚΠΑ»**

Γερασιμίνα Κόη (Α.Μ.: 1561202002008)

Τριμελής επιτροπή

Αναστασία Δοξανάκη

Αικατερίνη Δερμιτζάκη

Μαριάννα Καραμάνου

Αθήνα, Μάιος 2024

Στον πατέρα μου, για τις μουσειακές μας βόλτες

Περίληψη

Το μουσείο επιστημών από τις απαρχές του έχει αξιοποιήσει διαφορετικούς τρόπους προκειμένου να διαδώσει την επιστημονική γνώση. Οι τρόποι αυτοί μεταφράζονται σε θεωρίες και μοντέλα επικοινωνίας, που κατά τη διάρκεια των αιώνων εξελίσσονται και έχουν μετατρέψει το μουσείο επιστημών από αυθεντία σε κόμβο κριτικής σκέψης, ενσυναίσθησης και κοινωνικοπολιτικού διαλόγου. Από την άλλη, το πανεπιστημιακό μουσείο ως ειδική περίπτωση μουσείου επιστημών, συναντά σημαντικά εμπόδια στην επικοινωνία του με το ευρύ κοινό. Πολλοί είναι οι παράγοντες που έχουν συντελέσει στη φθίνουσα πορεία του σε επικοινωνιακό επίπεδο, όπως η ανεπαρκής χρηματοδότηση, οι μεγάλες αντιθέσεις και ασυνέπειες στον τρόπο λειτουργίας και διαχείρισης και η αμφισβήτηση της αξίας του. Η παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζει πώς μπορεί να αξιοποιηθεί μια πανεπιστημιακή συλλογή, ούτως ώστε να συμβάλλει στη διάδοση της ιστορίας της επιστήμης. Συγκεκριμένα, προτείνει το σχεδιασμό μιας έκθεσης για την ιστορία της ιατρικής επιστήμης στην Ελλάδα, που θα φιλοξενηθεί στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών και θα υιοθετεί νέες μουσειολογικές τάσεις όσον αφορά την επικοινωνία της επιστήμης, αλλά και συγκεκριμένες προτάσεις για την ανάδειξη των πανεπιστημιακών ιατρικών συλλογών.

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της διπλωματικής μου εργασίας, θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες σε όσους συνέβαλαν στην εκπόνησή της. Αρχικά, ευχαριστώ θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου, κ. Αναστασία Δοξανάκη, για την πολύτιμη καθοδήγησή της, καθώς επίσης και τα άλλα δύο μέλη της τριμελούς επιτροπής, την κ. Αικατερίνη Δερμιτζάκη και την κ. Μαριάννα Καραμάνου για τα σχόλια και τις διορθώσεις τους. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερω το προσωπικό του Εργαστηρίου Ιστορίας της Ιατρικής και Ιατρικής Ηθικής του ΕΚΠΑ για την εποικοδομητική μας συνεργασία. Τέλος, ευχαριστώ τον φίλο μου Πέτρο Τζώνη, για την καθοδήγησή του στο γραφιστικό σχεδιασμό της αφίσας της έκθεσης.

Πίνακας περιεχομένων

Εισαγωγή	1
ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ. Η επικοινωνιακή διάσταση του μουσείου επιστημών και τεχνολογίας μέσα από μια ιστορική αναδρομή	3
1.1 Επικοινωνία στο μουσείο επιστημών και τεχνολογίας: εννοιολογική προσέγγιση	3
1.1.1 Μουσείο επιστημών και τεχνολογίας.....	3
1.1.2 Επικοινωνία στο μουσείο	3
1.1.3 Διαβιβαστικό μοντέλο επικοινωνίας.....	4
1.1.4 Πολιτιστικό μοντέλο επικοινωνίας	6
1.1.5 Επικοινωνία της επιστήμης.....	7
1.1.6 Επιστημονικός εγγραμματισμός	9
1.2 Ιστορική εξέλιξη του μουσείου επιστημών και τεχνολογίας μέσα από διαδοχικές «γενιές» και επισκόπηση των αντίστοιχων μοντέλων επικοινωνίας	11
1.2.1 Cabinets of curiosities και cabinets of physics and chemistry ως πρακτικές θεμελίωσης των πρώτων δημόσιων μουσείων επιστήμης	12
1.2.2 Μουσεία πρώτης γενιάς: το μουσείο ως αυθεντία	13
1.2.3 Μουσεία δεύτερης γενιάς: σταδιακή μετατόπιση σε κυκλικό μοντέλο επικοινωνίας	15
1.2.4 Μουσεία τρίτης γενιάς: ο επισκέπτης στο επίκεντρο της επικοινωνιακής διαδικασίας	17
1.2.5 Το μέλλον των μουσείων επιστημών	20
ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ. Το πανεπιστημιακό μουσείο ως ξεχωριστός τύπος μουσείου επιστημών. Το ιδιαίτερο πλαίσιο λειτουργίας του και οι μελλοντικές του δυνατότητες.....	23
2.1 Ιστορική εξέλιξη του πανεπιστημιακού μουσείου	23
2.2 Το ιδιαίτερο πλαίσιο λειτουργίας των ελληνικών πανεπιστημιακών μουσείων: η περίπτωση του ΕΚΠΑ	26
2.2.1 Σύντομο ιστορικό των πανεπιστημιακών μουσείων και συλλογών του ΕΚΠΑ	27
2.2.2 Τα μουσεία της Ιατρικής Σχολής του ΕΚΠΑ.....	28
2.2.3 Οργανωτικές αδυναμίες των πανεπιστημιακών μουσείων του ΕΚΠΑ.....	29
2.3 Το παρόν και το μέλλον του πανεπιστημιακού μουσείου.....	30
2.3.1 Διερεύνηση της παρούσας κατάστασης των πανεπιστημιακών μουσείων και συλλογών: οι σύγχρονες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν	30
2.3.2 Μοναδικά χαρακτηριστικά ως αξιοποιήσιμες ευκαιρίες	34
2.3.3 Προτάσεις για την αναβάθμιση των πανεπιστημιακών μουσείων και συλλογών.....	36
ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ. Πρόταση για τον σχεδιασμό έκθεσης στο Εργαστήριο Ιστορίας της Ιατρικής και Ιατρικής Ηθικής του ΕΚΠΑ, με τίτλο «Θεραπεία: εξέλιξη της ελληνικής ιατρικής τα τελευταία 100 χρόνια»	41
3.1 Η μεθοδολογία του μουσειολογικού σχεδιασμού	41
3.2 Ιστορικό του Εργαστηρίου Ιστορίας της Ιατρικής και Ιατρικής Ηθικής του ΕΚΠΑ	43
3.3 Η ταυτότητα της έκθεσης: αποστολή, στόχοι, κοινό	45

3.3.1 Η αποστολή της έκθεσης «Θεραπεύω: εξέλιξη της ελληνικής ιατρικής τα τελευταία 100 χρόνια».....	45
3.3.2 Οι στόχοι.....	46
3.3.3 Το κοινό.....	48
3.4 Τα αντικείμενα της έκθεσης.....	48
3.4.1 Η συλλογή Μανωλά.....	49
3.4.2 Η συλλογή ΕΦΚΑ.....	50
3.4.3 Ακτινογραφία του Επαμεινώνδα Ρεμουντάκη.....	51
3.4.4 Ξενόγλωσσα εγχειρίδια.....	52
3.5 Ο τίτλος της έκθεσης.....	53
3.5.1 Η αφίσα/λογότυπο.....	54
3.6 Τα κείμενα.....	55
3.6.1 Εισαγωγικό κείμενο έκθεσης.....	56
3.6.2 Κείμενα θεματικών ενοτήτων, επεξηγηματικές λεζάντες & συμπληρωματικές πινακίδες..	57
3.7 Οι θεματικές ενότητες της έκθεσης.....	58
3.7.1 Το Εργαστήριο Ιστορίας της Ιατρικής και Ιατρικής Ηθικής του ΕΚΠΑ.....	59
3.7.2 Θεραπεύοντας με τεχνογνωσία από το εξωτερικό.....	61
3.7.3 Θεραπεύοντας σ' ένα τυπικό ελληνικό ιατρείο.....	65
3.7.4 Θεραπεύοντας το γυναικείο σώμα.....	69
3.7.5 Θεραπεύοντας τον άνθρωπο από τα λοιμώδη νοσήματα.....	73
3.8 Ο χώρος: το Εργαστήριο Ιστορίας της Ιατρικής και Ιατρικής Ηθικής του ΕΚΠΑ.....	76
3.8.1 Οι λόγοι για την επιλογή του χώρου.....	76
3.8.2 Η χωρική δομή του Εργαστηρίου.....	77
3.8.3 Η χωρική διάταξη της έκθεσης.....	79
3.9 Η επικοινωνιακή διάσταση της έκθεσης.....	82
3.9.1 Εκθεσιακές πρακτικές.....	82
3.9.2 Συνεργασίες και δημόσιες σχέσεις.....	83
3.9.3 Σχεδιασμός εκπαιδευτικής δράσης «Θεραπεύοντας... χθες & σήμερα».....	83
Συμπεράσματα.....	87
Βιβλιογραφία.....	88
Ελληνόγλωσση.....	88
Ξενόγλωσση.....	93
Παράρτημα.....	98

Πίνακας σχημάτων και εικόνων

Σχήμα 1. Σχεδιαστική απεικόνιση της απλής μορφής του διαβιβαστικού μοντέλου επικοινωνίας.....	4
Σχήμα 2. Σχεδιαστική απεικόνιση του διαβιβαστικού μοντέλου κατά τους Shannon και Weaver.....	5
Σχήμα 3. Σχεδιαστική απεικόνιση του διαβιβαστικού μοντέλου με βρόχο ανατροφοδότησης.....	6
Σχήμα 4. Σχεδιαστική απεικόνιση του πολιτιστικού μοντέλου επικοινωνίας με βάση το σχέδιο της Hooper-Greenhill (1994, σ. 17).....	7
Εικ. 1. Η εξέλιξη των μουσείων επιστήμης και τεχνολογίας κατά τον Friedman μέσα από ένα γενεαλογικό δέντρο (Πηγή: https://physicstoday.scitation.org/doi/10.1063/1.3502548).....	12
Εικ. 2. Αίθουσα του Μουσείου Φυσικής Ιστορίας Βιέννης. (Πηγή: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Vienna_-_Natural_History_Museum_-_6330.jpg).....	14
Εικ. 3. Στιγμιότυπα από εκθεσιακούς χώρους, εκθέματα και επιδείξεις στο Deutsches Museum (Πηγές: https://www.deutsches-museum.de/en/museum-island/exhibitions/astronomy#c1614 , https://www.deutsches-museum.de/en/museum-island/exhibitions/chemistry , https://www.deutsches-museum.de/en/museum-island/exhibitions/physics/physics-themes).....	16
Εικ. 4. Διαδραστικό έκθεμα στο Exploratorium του Σαν Φρανσίσκο (Πηγή: https://www.exploratorium.edu/press-office/photo-archives/exhibits).....	18
Σχήμα 5. Σχεδιαστική απεικόνιση της Lourenco (2003, σ. 24) για την ιστορική εξέλιξη των: διδακτικών συλλογών και μουσείων, συλλογών μελέτης, ερευνητικών συλλογών και πανεπιστημιακών μουσείων.....	26
Εικ. 5. Άποψη της αίθουσας του Μουσείου Παθολογικής Ανατομικής (Πηγή: https://www.uoa.gr/to_panepistimio/moyseia/moyseio_pathologikis_anatomikis/).....	28
Εικ. 6. Άποψη της αίθουσας του Εγκληματολογικό Μουσείου (Πηγή: https://www.uoa.gr/to_panepistimio/moyseia/egklimatologiko/).....	29
Εικ. 7 & 8. Δύο από τις βιτρίνες-προθήκες της συλλογής ΕΦΚΑ (Φωτογραφία: Γερασιμίνα Κόη).....	51
Εικ. 9. Ο Επαμεινώνδας Ρεμουντάκης σε μεγάλη ηλικία (Πηγή: https://www.mixanitouxronou.gr/epaminondas-remountakis-o-anthropos-pou-echase-ti-foni-tou-diekdikontas-ta-dikeomata-ton-chansenikon/).....	52
Εικ. 10. Η αφίσα/λογότυπο της έκθεσης «Θεραπεία» (Σχεδιασμός: Γερασιμίνα Κόη, με τη συνδρομή του Πέτρου Τζώνη).....	54
Εικ. 11. Σχεδιαστική απεικόνιση της χρονογραμμής - Χρονολογικό ορόσημο (Σχεδιασμός: Γερασιμίνα Κόη).....	60
Εικ. 12. Σχεδιαστική απεικόνιση της χρονογραμμής - Χρονολογικό ορόσημο (Σχεδιασμός: Γερασιμίνα Κόη).....	61
Εικ. 13. Παράδειγμα του χάρτη, που θα συνοδεύει τα αντικείμενα της ενότητας (Σχεδιασμός: Γερασιμίνα Κόη)..	62
Εικ. 14, 15 & 16. Μικροσκόπιο από την Αγγλία, αιμόμετρο Sahli από τη Γερμανία και διδακτικό εγχειρίδιο από τη Γαλλία (Φωτογραφία: Γερασιμίνα Κόη).....	63
Εικ. 17. Παράδειγμα σχεδιαστικής απεικόνισης της ιπποκρατικής θεωρίας των χυμών (Πηγή: https://www.nlm.nih.gov/exhibition/shakespeare-and-the-four-humors/index.html).....	66
Εικ. 18. Σχεδιαστική απεικόνιση συμπληρωματικής πινακίδας (Σχεδιασμός: Γερασιμίνα Κόη).....	66
Εικ. 19, 20 & 21. Σύριγγα αφαιμαζομετάγγισης, συσκευή για κοφτές βεντούζες με ρύθμιση λεπίδων και σικά-βεντούζα (Φωτογραφία: Γερασιμίνα Κόη).....	67
Εικ. 22. Ο τρόπος χρήσης της αντλίας θηλασμού, από εγχειρίδιο μαιευτικής του 1949 (Πηγή: https://www.nursing.virginia.edu/news/flashback-breast-pumps/).....	70
Εικ. 23, 24 & 25. Ενδομητρικός καθετήρας και γυάλινα θήλαστρα (Φωτογραφία: Γερασιμίνα Κόη).....	71
Εικ. 26. Διαφήμιση των προφυλακτικών ΑΣΠΙΣ του 1933, που προειδοποιεί για τον κίνδυνο των αφροδισίων νοσημάτων (Πηγή: https://www.thebest.gr/article/317803-).....	73
Εικ. 27 & 28. Συσκευή για κολπικές πλύσεις και διδακτικό εγχειρίδιο από τη Γαλλία (Φωτογραφία: Γερασιμίνα Κόη).....	74
Σχήμα 6. Κάτοψη των τριών χώρων του Εργαστηρίου, που θα στεγάζουν την έκθεση (Σχεδιασμός: Γερασιμίνα Κόη).....	77
Σχήμα 7. Ο κεντρικός άξονας του Εργαστηρίου (Σχεδιασμός: Γερασιμίνα Κόη).....	78
Σχήμα 8. Τα οπτικά πεδία από δύο διαφορετικά σημεία του Εργαστηρίου (χώρος Α και Γ) (Σχεδιασμός: Γερασιμίνα Κόη).....	78
Εικ. 35. Χώρος υποδοχής του Εργαστηρίου - Προτεινόμενο σημείο τοποθέτησης του εισαγωγικού κειμένου της έκθεσης (Φωτογραφία: Γερασιμίνα Κόη).....	79
Εικ. 36. Χώρος υποδοχής του Εργαστηρίου - Προτεινόμενο σημείο τοποθέτησης του banner με την αφίσα/λογότυπο της έκθεσης (Φωτογραφία: Γερασιμίνα Κόη).....	80

<i>Εικ. 37. Ο διάδρομος του Εργαστηρίου - Προτεινόμενο σημείο τοποθέτησης της χρονογραμμής (Φωτογραφία: Γερασιμίνα Κόη)</i>	<i>80</i>
<i>Σχήμα 9. Πιθανή τοποθέτηση των προθηκών (γκρι χρώμα) και των κειμένων (πορτοκαλί χρώμα) στο χώρο Γ του Εργαστηρίου (Σχεδιασμός: Γερασιμίνα Κόη)</i>	<i>81</i>
<i>Εικ. 38. Η αίθουσα συλλόγου μελών ΔΕΠ της Ιατρικής Σχολής του ΕΚΠΑ (Φωτογραφία: Γερασιμίνα Κόη)</i>	<i>81</i>
<i>Εικ. 29 & 30. Σύσκευή εισπνοών ασθματικών ασθενών χθες (Φωτογραφία: Γερασιμίνα Κόη) & σήμερα (Πηγή: https://www.kardiologico.gr/xrisima-arthra/asthma/)</i>	<i>85</i>
<i>Εικ. 31 & 32. Σύσκευή αποστείρωσης με τη χρήση ακτινοβολίας χθες (Φωτογραφία: Γερασιμίνα Κόη) & σήμερα (Πηγή: https://www.skroutz.gr/s/39454241/Klivanos-UV-SM-9003-8W.html)</i>	<i>85</i>
<i>Εικ. 33 & 34. Εμβρυϊκοί ανιχνευτές καρδιακών παλμών χθες (Φωτογραφία: Γερασιμίνα Κόη) & σήμερα (Πηγή: https://www.familymed.gr/i/mhtera-raididoppler-emvryou/syskevvh-doppler-gia-emvryo/).....</i>	<i>85</i>

Εισαγωγή

Στην παρούσα διπλωματική εργασία θα μελετηθούν οι πανεπιστημιακές συλλογές ως μέσο διάδοσης της ιστορίας της επιστήμης. Στοιχεία αντλούνται από δύο θεωρητικές συζητήσεις. Η πρώτη αφορά τα μοντέλα επικοινωνίας που έχουν εφαρμόσει τα μουσεία επιστημών από τις απαρχές τους έως και σήμερα. Η δεύτερη πραγματεύεται τις σύγχρονες προκλήσεις των πανεπιστημιακών μουσείων και συλλογών και αντίστοιχες προτάσεις για τη μελλοντική τους ανάπτυξη. Τελικός στόχος της εργασίας είναι να προταθεί ο σχεδιασμός μιας έκθεσης, που θα φιλοξενηθεί στο Εργαστήριο Ιστορίας της Ιατρικής και Ιατρικής Ηθικής του ΕΚΠΑ και θα προωθεί την ιστορία της ελληνικής ιατρικής, κάνοντας χρήση νέων τάσεων της επικοινωνίας της επιστήμης και εφαρμόζοντας ορισμένες προτάσεις για την αναβάθμιση των πανεπιστημιακών μουσείων και συλλογών.

Η μεθοδολογία, η οποία ακολουθείται στο μεγαλύτερο μέρος της εργασίας είναι η δευτερογενής έρευνα, δηλαδή η βιβλιογραφική αναζήτηση, μελέτη και συνδυαστική παρουσίαση πηγών. Άρθρα από επιστημονικά περιοδικά, μονογραφίες και συλλογικοί τόμοι, επίσημες ιστοσελίδες φορέων, διοικητικά έγγραφα, διακηρύξεις κ.λπ. αποτελούν το υλικό προς μελέτη, κυρίως στα πρώτα δύο κεφάλαια. Στο τρίτο και τελευταίο μέρος, γίνεται χρήση της θεωρίας που έχει ήδη αναπτυχθεί προηγουμένως, η οποία συμπληρώνεται από εμπειρική έρευνα. Η έρευνα αυτή περιλαμβάνει: α) συμμετοχή στις διαδικασίες καταγραφής, μελέτης και τεκμηρίωσης δύο ιατρικών συλλογών, της οικογένειας Μανωλά και του ΕΦΚΑ, που δωρήθηκαν στο Εργαστήριο και β) συζητήσεις με το προσωπικό του Εργαστηρίου, με σκοπό τη λήψη πληροφοριών για κάποια από τα αντικείμενα των συλλογών, αλλά και για το ιστορικό του Εργαστηρίου.

Αναλυτικότερα, στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται μια ιστορική ανασκόπηση της επικοινωνιακής διάστασης των μουσείων επιστημών και τεχνολογίας. Αρχικά, ορίζονται οι βασικές έννοιες της επικοινωνίας στο μουσείο, της επικοινωνίας της επιστήμης και του επιστημονικού εγγραμματος και παράλληλα, εισάγονται τα δύο βασικά μοντέλα επικοινωνίας, το διαβιβαστικό και το πολιτιστικό. Στη συνέχεια, εξετάζεται υπό το πρίσμα της θεωρίας των διαδοχικών «γενιών», η εξέλιξη του μουσείου επιστημών και τεχνολογίας. Έμφαση δίνεται στα επικοινωνιακά χαρακτηριστικά κάθε γενιάς, εκκινώντας από τα cabinets of curiosities και το μουσείο-αυθεντία και καταλήγοντας στις σύγχρονες τάσεις του μουσείου επιστήμης ως κόμβου κριτικής σκέψης, συνεργασίας, ενσυναίσθησης και κοινωνικοπολιτικής ευθύνης.

Το δεύτερο κεφάλαιο πραγματεύεται το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον του πανεπιστημιακού μουσείου. Αφού παρουσιαστεί ένα σύντομο ιστορικό του θεσμού, στη συνέχεια, η συζήτηση εστιάζει στα μουσεία και στις συλλογές του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται σε αυτά της Ιατρικής Σχολής. Ακόμη, το κεφάλαιο εξετάζει όλα τα εμπόδια που συναντούν σήμερα τα πανεπιστημιακά μουσεία και προτείνει λύσεις για την υπέρβασή τους. Ταυτόχρονα, αναδεικνύει όλα εκείνα τα εγγενή χαρακτηριστικά των πανεπιστημιακών μουσείων που μπορούν να προσφέρουν νέες ευκαιρίες βελτίωσης και εξωστρέφειας.

Όλα τα παραπάνω βρίσκουν εφαρμογή στο τρίτο κεφάλαιο, στο οποίο προτείνεται ο σχεδιασμός μιας έκθεσης στο Εργαστήριο Ιστορίας της Ιατρικής και Ιατρικής Ηθικής του ΕΚΠΑ, με θέμα την ιστορία της ιατρικής στην Ελλάδα τα τελευταία εκατό (100) χρόνια. Ο μουσειολογικός σχεδιασμός περιλαμβάνει: την ταυτότητα της έκθεσης (αποστολή, στόχους, κοινό, τίτλο), τα αντικείμενα που θα αξιοποιηθούν ως εκθέματα, τις προτεινόμενες θεματικές ενότητες, ενδεικτικά κείμενα, λεζάντες, αλλά και συνοδευτικό υλικό, τη χωρική δομή και διάταξη του χώρου, καθώς και ένα ειδικά σχεδιασμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Η μουσειολογική πρόταση, που αναπτύσσεται σε αυτό το τελευταίο σκέλος, προσπαθεί να υιοθετήσει, τόσο τις νέες τάσεις στην εξέλιξη της επικοινωνίας της επιστήμης, όσο και τις προτάσεις για ανανέωση των πανεπιστημιακών συλλογών και μουσείων, όπως παρουσιάζονται στα πρώτα κεφάλαια.

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ. Η επικοινωνιακή διάσταση του μουσείου επιστημών και τεχνολογίας μέσα από μια ιστορική αναδρομή

1.1 Επικοινωνία στο μουσείο επιστημών και τεχνολογίας: εννοιολογική προσέγγιση

Προτού ξεκινήσει η αναδρομή στην ιστορική εξέλιξη των μουσείων επιστημών και τεχνολογίας, είναι απαραίτητο να διευκρινιστούν ορισμένες βασικές έννοιες.

1.1.1 Μουσείο επιστημών και τεχνολογίας

Αρχικά, ως μουσείο επιστημών και τεχνολογίας ορίζεται: *«ένα ίδρυμα το οποίο διαθέτει χώρους κατάλληλα διαμορφωμένους για να δεχθούν επίσκεψη από το κοινό, διαθέτει συλλογές αντικειμένων (ή και όχι), μέσα από τις οποίες παρουσιάζονται φαινόμενα ή έννοιες που αντλούνται από το επιστημονικό πεδίο, ή τεχνολογικά αντικείμενα τα οποία θεωρείται ότι ενδιαφέρουν τον επισκέπτη»* (Gilbert & Stocklmayer, 2001). Το μουσείο επιστημών ως ίδρυμα έχει πάντοτε ξεκάθαρη αποστολή και αυτή είναι η εκπαίδευση του κοινού. Ανεξάρτητα από την ιστορική περίοδο, το κοινωνικό περιβάλλον και τις θεσμικές παραδόσεις που το διαμορφώνουν, το μουσείο απευθύνεται σε ένα κοινό (περιορισμένο ή ευρύτερο), με σκοπό να προσφέρει έγκυρη επιστημονική ενημέρωση, αλλά και τα κατάλληλα εργαλεία για την κατανόηση της επιστημονικής σκέψης. Συμπληρωματικά με την εκπαιδευτική λειτουργία του μουσείου, προσεγγίζεται συνήθως και η επικοινωνιακή του διάσταση, στην οποία θα επικεντρωθεί η παρούσα εργασία (Ανυφαντή, 2009, σσ. 56, 91).

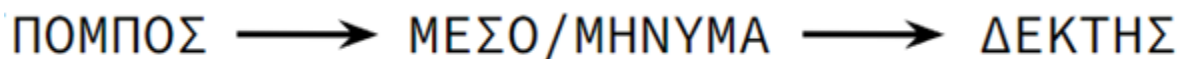
1.1.2 Επικοινωνία στο μουσείο

Επικοινωνία ονομάζεται *«η πρακτική παραγωγής και διαπραγμάτευσης νοημάτων, μια πρακτική που λαμβάνει χώρα πάντα κάτω από συγκεκριμένες κοινωνικές, πολιτιστικές και πολιτικές συνθήκες»* (Burns, O'Connor & Stocklmayer, 2003, σ. 186). Συγκεκριμένα στον χώρο του μουσείου η επικοινωνία *«συνίσταται στη μετάδοση πληροφοριών, μηνυμάτων και εμπειριών, με σαφή, αποτελεσματικό και ευχάριστο τρόπο, σε διαφορετικές κοινωνικές ομάδες και άτομα, με ποικίλες προσδοκίες, αναζητήσεις και ενδιαφέροντα»* (Μούλιου & Μπούνια, 1999, σ. 42). Ο όρος «επικοινωνία» μπορεί να χρησιμοποιηθεί, ώστε να περιγράψει σχεδόν κάθε πτυχή της μουσειακής πρακτικής. Για πολλές δεκαετίες, ως αποκλειστικό μέσο μουσειακής επικοινωνίας νοούνταν τα αντικείμενα, ο τρόπος έκθεσής τους και οι ιστορίες που αφηγούνταν. Είναι γεγονός, ότι η ερμηνεία και η κατασκευή νοήματος ξεκινά από τα

αντικείμενα, ωστόσο δεν περιορίζεται σε αυτά. Πλέον, γίνεται αντιληπτό πως όλες οι λειτουργίες ενός μουσείου (συλλογή, έρευνα, διαχείριση κ.λπ.), οι δραστηριότητες που διεξάγονται μέσα ή έξω από αυτό (εκπαιδευτικά προγράμματα, ψυχαγωγικές εκδηλώσεις κ.λπ.), αλλά και η δημόσια εικόνα του, συμπορεύονται με την επικοινωνιακή του διάσταση και λογίζονται ως σημαντικά μέσα αλληλεπίδρασης με το κοινό (Μούλιου & Μπούνια, 1999, σ. 42· Nielsen, 2014, σ. 31).

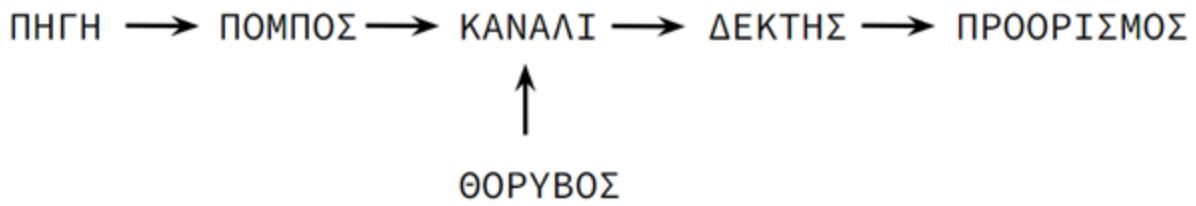
1.1.3 Διαβιβαστικό μοντέλο επικοινωνίας

Η διαδικασία της επικοινωνίας μπορεί να προσεγγιστεί από πολλές οπτικές. Ποικίλα πρότυπα έχουν χρησιμοποιηθεί για την περιγραφή και την οπτικοποίησή της, τα οποία μπορούν να συσχετιστούν με τα πρότυπα που χρησιμοποιούν τα μουσεία για την προσέγγιση του κοινού. Δύο είναι, ωστόσο, τα μοντέλα που κυριαρχούν: το διαβιβαστικό (transmission) και το πολιτισμικό (cultural ή ritual) (Carey, 1989, σσ. 13-36· Hooper-Greenhill, 1994, σ. 69-71). Το διαβιβαστικό μοντέλο (ή αλλιώς γραμμικό) είναι αρκετά οικείο (βλ. σχ. 1), εύχρηστο και αναλυτικό και αφορά τη μετάδοση σημάτων/ μηνυμάτων/ ιδεών από μία γνωστική πηγή προς έναν παθητικό δέκτη, με σκοπό τον έλεγχο (Carey, 1989, σ. 15· Hooper-Greenhill, 1994, σ. 69).

Σχήμα 1. Σχεδιαστική απεικόνιση της απλής μορφής του διαβιβαστικού μοντέλου επικοινωνίας

Πρόκειται για το πιο κοινό μοντέλο επικοινωνίας και κατ' επέκταση για την πιο πολυχρησιμοποιημένη επικοινωνιακή μέθοδο των μουσείων. Βασίζεται στο συμπεριφορικό μοντέλο μάθησης, δηλαδή στην πεποίθηση ότι η γνώση αποκτάται σταδιακά και σωρευτικά και δομείται από τον ίδιο το μαθητευόμενο ως αποτέλεσμα απόκρισης σε διάφορα εξωγενή ερεθίσματα (Hein, 2012, σσ. 478-479). Το πρότυπο, πέρα από τα βασικά στοιχεία που απεικονίζονται παραπάνω (πομπός, μέσο/ μήνυμα, δέκτης) προϋποθέτει ακόμη την ύπαρξη μιας σχέσης μεταξύ πομπού και δέκτη, την κοινή πρόθεση για επικοινωνία, μια κοινή γλώσσα, ένα συγκεκριμένο θέμα για το μήνυμα και τελικά ένα αποτέλεσμα ως απόδειξη της επικοινωνίας. Στη συνέχεια, παρουσιάζεται μια ελαφρώς διαφοροποιημένη μορφή του διαβιβαστικού μοντέλου (βλ. σχ. 2), στην οποία διαχωρίζονται η πηγή της πληροφορίας από τον πομπό και ο δέκτης από τον τελικό προορισμό του μηνύματος, ενώ εισάγεται η ιδέα του θορύβου, ως οτιδήποτε που μπορεί να εμποδίσει την απρόσκοπτη μεταφορά του μηνύματος (Hooper-Greenhill, 1994, σ. 31).

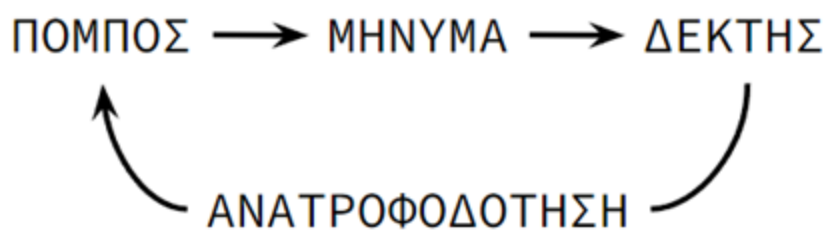

Σχήμα 2. Σχεδιαστική απεικόνιση του διαβιβαστικού μοντέλου κατά τους Shannon και Weaver

Μια εφαρμογή του μοντέλου στο μουσειακό περιβάλλον και συγκεκριμένα στον σχεδιασμό εκθέσεων, περιλαμβάνει τις ακόλουθες αντιστοιχίες. Ως πηγή περιγράφονται όλοι οι εργαζόμενοι του μουσείου που σχεδιάζουν μια έκθεση, ενώ ως πομπός η ίδια η έκθεση και τα μηνύματά της. Το κανάλι επικοινωνίας είναι όλα τα εκθέματα, τα κείμενα, τα διαφορετικά τεχνικά και αφηγηματικά μέσα, καθώς επίσης όλες οι σχετικές δραστηριότητες, ξεναγήσεις και τα εκπαιδευτικά προγράμματα. Θόρυβος μπορεί να θεωρηθεί η μουσειακή κόπωση, το μεγάλο πλήθος κ.ά.. Ως δέκτες μπορούν να χαρακτηριστούν οι επισκέπτες, ενώ τελικός προορισμός είναι η αντίληψή τους (Hooper-Greenhill, 1994, σ. 32).

Αναφορικά με τα πλεονεκτήματα του διαβιβαστικού μοντέλου, είναι γεγονός πως πρόκειται για ένα χρήσιμο τρόπο προσέγγισης μιας πολυσύνθετης έννοιας. Αντιμετωπίζει την επικοινωνία ως καθορισμένη ακολουθία γεγονότων και παρέχει έναν βασικό τρόπο ανάλυσης των ξεχωριστών στοιχείων που την απαρτίζουν (Hooper-Greenhill, 1994, σ. 32). Εντούτοις, είναι ένα πολύ απλοϊκό πρότυπο επικοινωνίας, το οποίο δεν λαμβάνει υπόψιν του κοινωνικές ή πολιτισμικές υποδηλώσεις. Επίσης, ο δέκτης δεν συνεισφέρει καθόλου στην κατασκευή νοήματος, καθώς θεωρείται πως δεν έχει τρόπο να το κάνει μόνος του. Τέλος, σε αυτή τη μορφή του, το μοντέλο δεν περιλαμβάνει καμία αξιολόγηση της διαδικασίας, προκειμένου να εξεταστεί αν το μήνυμα ελήφθη επιτυχώς και αν έγινε κατανοητό (Hooper-Greenhill, 1994, σ. 18· Ashman, 2018 σ. 68).

Λύση τόσο στο πρόβλημα του παθητικού δέκτη, όσο και στο πρόβλημα της αξιολόγησης, δίνει η έννοια της ανατροφοδότησης (feedback), η οποία αν εισαχθεί στο παραπάνω μοντέλο επικοινωνίας θα συμβάλει στη μετατροπή του αρχικού μοντέλου από γραμμικό σε κυκλικό (βλ. σχ. 3). Μέσω της ανατροφοδότησης που προσφέρει ο δέκτης, ο οποίος πλέον συμμετέχει ενεργά, αυξάνονται οι πιθανότητες της επιτυχούς επικοινωνίας. Αρχικά, διότι επιβεβαιώνεται η λήψη του μηνύματος και επιπλέον, γιατί υπάρχει η δυνατότητα τροποποίησής του, ώστε να καλύπτει τις επικοινωνιακές ανάγκες του δέκτη (Hooper-Greenhill, 1994, σ. 34-35· Ashman, 2018 σ. 69).

Σχήμα 3. Σχεδιαστική απεικόνιση του διαβιβαστικού μοντέλου με βρόχο ανατροφοδότησης

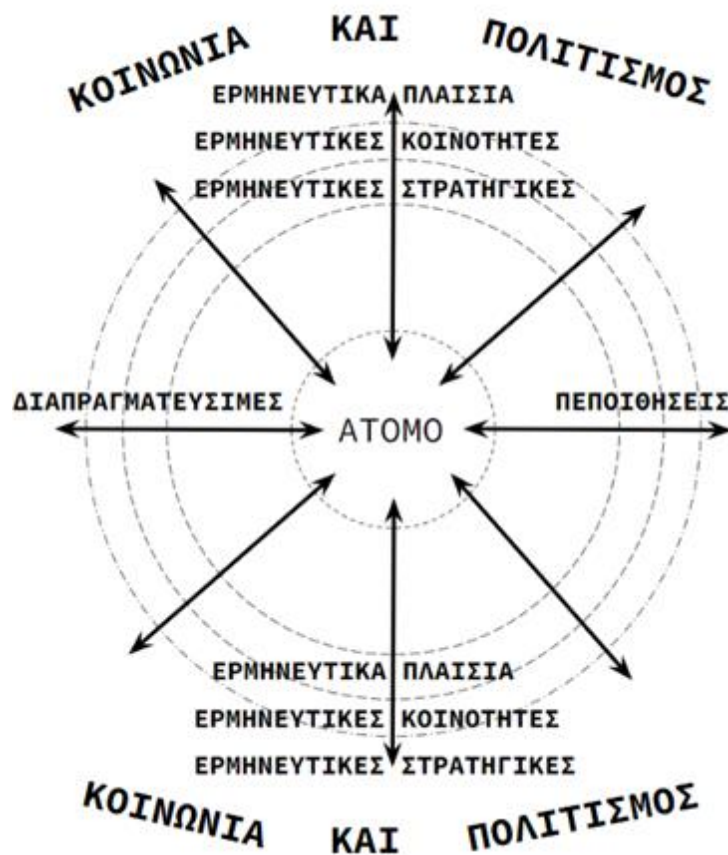
1.1.4 Πολιτιστικό μοντέλο επικοινωνίας

Το δεύτερο μοντέλο που θα συζητηθεί είναι το πολιτιστικό (ή τελετουργικό) μοντέλο του θεωρητικού της επικοινωνίας, James W. Carey (1934-2006). Σύμφωνα με αυτό, η επικοινωνία γίνεται αντιληπτή ως συνεχής διαδικασία διαπραγμάτευσης του νοήματος, κατά την οποία οι εκπαιδευόμενοι κατασκευάζουν ενεργά τη δική τους γνώση. Το μοντέλο έχει τις βάσεις του στην εκπαιδευτική θεωρία του κονστρουκτιβισμού, που υποστηρίζει πως: α) τόσο η γνώση όσο και ο τρόπος που αυτή αποκτάται είναι απολύτως προσωπικά, δηλαδή εξαρτώνται αποκλειστικά από το μυαλό και την αντίληψη του εκπαιδευόμενου και προκύπτουν από την αλληλεπίδρασή του με τον κόσμο, β) η γνώση δεν συσσωρεύεται, αλλά χτίζεται και αναδιαμορφώνεται συνεχώς μέσα από ερεθίσματα (Hein, 1994, σσ. 75-76· Falk, Dierking & Adams, 2012, σ. 452).

Κατά το πολιτιστικό μοντέλο (βλ. σχ. 4), η επικοινωνία πραγματοποιείται μέσα από το διάλογο, τη συμμετοχικότητα και το διαμοιρασμό με σκοπό την κατασκευή νοήματος, γνώσης και κατ' επέκταση της πραγματικότητας του ατόμου. Επιπλέον, η επικοινωνιακή διαδικασία νοείται ως πρακτική διατήρησης της κοινωνίας και αναπαράστασης των συλλογικών της πεποιθήσεων, ενώ νοηματοδοτείται χάρη στην ύπαρξη του κοινωνικού συνόλου και ενός πολιτιστικού πλαισίου (Carey, 1989, σ. 18· Hooper-Greenhill, 1994, σ. 16-17).

Το πολιτιστικό μοντέλο είναι πιο συμπεριληπτικό από το γραμμικό, καθώς απαιτεί τη συμμετοχή όλων στις διεργασίες της επικοινωνίας. Αυτή τη φορά δεν υπάρχει πομπός και δέκτης, αλλά ισότιμοι εμπλεκόμενοι που αντιμετωπίζονται ως διαφοροποιημένες οντότητες και η συνεργασία των οποίων θεωρείται θεμελιώδης για την κατασκευή ενός ή και πολλών νοημάτων. Η εφαρμογή του εν λόγω μοντέλου στο μουσείο συμβαδίζει με τις σύγχρονες επικοινωνιακές προσεγγίσεις, οι οποίες προωθούν τη συμπερίληψη όλων στη μουσειακή εμπειρία (βλ. ενότητες 1.2.4 και 1.2.5). Η συμμετοχικότητα, η αναγνώριση προϋπάρχουσων εμπειριών των επισκεπτών και η ενδυνάμωσή τους είναι ορισμένα σημαντικά συστατικά του πολιτιστικού προτύπου εντός του μουσειακού περιβάλλοντος. Εντούτοις, μια βασική αδυναμία του είναι πως δεν λαμβάνει υπόψιν την ανισορροπία στις σχέσεις εξουσίας, δηλαδή δεν

αναγνωρίζει το γεγονός ότι, όπως όλες οι κοινωνικές διεργασίες, έτσι και η επικοινωνία δεν μπορεί να είναι απολύτως ισότιμη (Hooper-Greenhill, 1994, σ. 17-18).

Σχήμα 4. Σχεδιαστική απεικόνιση του πολιτιστικού μοντέλου επικοινωνίας με βάση το σχέδιο της Hooper-Greenhill (1994, σ. 17)

1.1.5 Επικοινωνία της επιστήμης

Η επιθυμία των μουσείων να εκπαιδεύσουν το κοινό τους συνεπάγεται την ενσωμάτωση της επικοινωνίας της επιστήμης, ενός αναδυόμενου πεδίου σπουδών, στις εκθεσιακές τους πρακτικές (Schiele, 2008, σ. 29· Pedretti & Iannini, 2020, σ. 42). Για την κατανόηση της επικοινωνίας της επιστήμης θα αξιοποιηθεί ο ορισμός των Burns, O'Connor και Stocklmayer (2003, σ. 191), ο οποίος διευκρινίζει τον σκοπό και τα χαρακτηριστικά της και παράλληλα προσφέρει ένα πλαίσιο αξιολόγησης της αποτελεσματικότητάς της:

«Η επικοινωνία της επιστήμης μπορεί να οριστεί ως η χρήση κατάλληλων δεξιοτήτων, μέσων, δραστηριοτήτων και διαλόγου για την παραγωγή μιας ή περισσότερων από τις ακόλουθες αποκρίσεις απέναντι στην επιστήμη:

- Αντίληψη, συμπεριλαμβανομένης της εξοικείωσης με νέες πτυχές της επιστήμης.

- *Απόλαυση ή άλλες συναισθηματικές αποκρίσεις, π.χ. η αναγνώριση της επιστήμης ως ψυχαγωγίας ή τέχνης.*
- *Ενδιαφέρον, όπως αποδεικνύεται από την εθελοντική ενασχόληση με την επιστήμη ή την επικοινωνία της.*
- *Απόψεις, η διαμόρφωση, η αναδιαμόρφωση ή επιβεβαίωση θέσεων που σχετίζονται με την επιστήμη.*
- *Κατανόηση της επιστήμης, του περιεχομένου της, των διαδικασιών της και των κοινωνικών παραγόντων της.*

Η επικοινωνία της επιστήμης μπορεί να εμπλέκει επαγγελματίες της επιστήμης, διαμεσολαβητές και άλλα μέλη του γενικού κοινού, είτε ένα προς ένα ή μεταξύ ομάδων.».

Πρόκειται για μια εξαιρετικά σημαντική πρακτική, η οποία θέτει ως θεμελιώδη στόχο της να ενδυναμώσει το κοινό, ώστε να αποκτήσει ενδιαφέρον για την επιστήμη, αλλά και την αυτοπεποίθηση να ασχοληθεί ενεργά με επιστημονικά ζητήματα (Burns, O'Connor & Stocklmayer, 2003, σ. 198). Αν διεκπεραιωθεί επιτυχώς, η επικοινωνία της επιστήμης μπορεί να έχει πολλά οφέλη για την ίδια την επιστήμη, την εθνική ευημερία, την κοινωνία ως σύνολο και τον κάθε πολίτη ξεχωριστά. Παραδείγματος χάριν, είναι αποδεδειγμένο πως όσο διευρύνεται η ορθή επικοινωνία και η δημόσια κατανόηση της επιστήμης σε εθνικό επίπεδο, τόσο περισσότεροι είναι οι νέοι που ωθούνται στους κόλπους της επιστημονικής κοινότητας και κατά συνέπεια, τόσο μεγαλύτερη είναι η ποσοτική και ποιοτική άνοδος της επιστημονικής έρευνας. Επιπροσθέτως, είναι γεγονός πως όσο πιο ενημερωμένος και καταρτισμένος είναι ένας πολίτης σχετικά με τρέχοντα επιστημονικά ζητήματα, τόσο πιο αποτελεσματικά διαβιώνει, καθώς βρίσκεται στην πλεονεκτική θέση να λαμβάνει συνειδητές αποφάσεις για τη ζωή του, αλλά και να συμμετέχει σε δημόσιες διαβουλεύσεις εντός της κοινωνίας του (Thomas & Durant, 1987, σσ. 2-9).

Στη σύγχρονη βιβλιογραφία εντοπίζονται τρία μοντέλα επικοινωνίας της επιστήμης στη δημόσια σφαίρα, το ελλειμματικό, το διαλογικό και το συμμετοχικό, τα οποία εντός του μουσειακού χώρου μπορούν να χρησιμοποιηθούν είτε αυτούσια ή και να συνδυαστούν μεταξύ τους, καθώς εξυπηρετούν διαφορετικούς σκοπούς που αλληλοσυμπληρώνονται. Συνοπτικά, το ελλειμματικό μοντέλο συνήθως περιγράφει τη ροή της επικοινωνίας ως μονόδρομη διαδικασία που εκπορεύεται από την ελίτ των ειδικών προς ένα αδιαφοροποίητο κοινό, με σκοπό τη μεταφορά γνώσης και τη δημιουργία θετικού κλίματος απέναντι στην επιστημονική εξέλιξη. Το διαλογικό μοντέλο αναγνωρίζει την ανάγκη ανοιχτού διαλόγου μεταξύ επιστήμης και κοινωνίας. Αναγνωρίζει πως, οι πολίτες διαθέτουν γνώσεις, που συμπληρώνουν και εμπλουτίζουν αυτές των ειδικών και επομένως, μπορούν να συνεισφέρουν στη δημόσια

συζήτηση για επιστημονικά ζητήματα μέσα από διαβουλεύσεις και διαπραγματεύσεις. Τέλος, το συμμετοχικό έρχεται να αναιρέσει τα δύο προηγούμενα μοντέλα, καθώς προσδίδει στον πολίτη τον ρόλο του συμπαραγωγού της γνώσης και αναγνωρίζει την ανάγκη του για δράση και συλλογική μάθηση μέσα από ανοιχτές αλληλεπιδράσεις. Εμφανείς είναι οι ομοιότητες των προαναφερθέντων μοντέλων για τη μετάδοση επιστημονικών ιδεών με τα απλά μοντέλα επικοινωνίας, που συζητήθηκαν παραπάνω. Στο ελλειμματικό εφαρμόζεται η απλοϊκή, μονόδρομη ροή της επικοινωνίας, χωρίς καμία συμβολή του δέκτη/ κοινού στη διαδικασία, όπως ακριβώς και στο διαβιβαστικό. Το διαλογικό αξιοποιεί τη συμμετοχή του δέκτη/ κοινού, ομοίως με το διαβιβαστικό μοντέλο με βρόχο ανατροφοδότησης, ενώ το συμμετοχικό παρουσιάζει κοινά στοιχεία με το πολιτιστικό μοντέλο, ως προς την ισότιμη εμπλοκή όλων των μερών και τον ισότιμο διαμοιρασμό των γνώσεων. Συνήθως, ένα μουσείο επιστημών εφαρμόζει το εκάστοτε μοντέλο για την επικοινωνία της επιστήμης, ανάλογα με την φύση του ζητήματος που διερευνά κάθε φορά και κατά πόσο αυτό συνδέεται ή όχι με κοινωνικές, πολιτικές, συναισθηματικές κ.ά. διαστάσεις (Pedretti & Iannini, 2020, σσ. 43-53).

Απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχή επικοινωνία της επιστήμης εντός του μουσείου είναι η διαδικασία της εκλαΐκευσης. Εκλαΐκευση ονομάζεται η πρακτική της απλοποίησης, δηλαδή του να «κάνω κάτι πιο απλό, ώστε να γίνεται κατανοητό από τον λαό», από τους μη ειδικούς (Μπαμπινιώτης, 2004, σ. 311) ή αλλιώς «η διάχυση γνώσης στην κοινωνία από το πεδίο της επιστήμης και της τεχνολογίας» (Ανυφαντή, 2009, σ. 74). Πρόκειται για μια διαδικασία, που όταν συμβαίνει στο μουσείο, αφορά στην αλλαγή του κώδικα επικοινωνίας από καθαρά επιστημονικό (που χρησιμοποιείται στον ακαδημαϊκό χώρο, σε διαλέξεις και επιστημονική βιβλιογραφία) σε δημόσιο (που διαμορφώνεται κυρίως από τα Μ.Μ.Ε.). Επομένως, σύμφωνα και με τον κοινωνιολόγο Bernstein (1924-2000) η επιστημονική γνώση αναπλαισιώνεται, δηλαδή μεταφέρεται από το πεδίο παραγωγής της σε εκπαιδευτικά περιβάλλοντα, όπως αυτό του μουσείου. Κατά τη διάρκεια αυτής της μεταφοράς, ωστόσο, προκύπτουν διαφοροποιήσεις των συστατικών στοιχείων που αποτελούν την επιστημονική γνώση. Κατά συνέπεια, προϊόν της εκλαΐκευσης είναι η δημιουργία μιας γνώσης για την επιστήμη και όχι περί επιστήμης (Ανυφαντή, 2009, σσ. 75-76· Leite, 2021, σ. 24).

1.1.6 Επιστημονικός εγγραμματισμός

Στη βιβλιογραφία συναντάμε συχνά τέσσερις παρεμφερείς όρους που διαπραγματεύονται τη σχέση του γενικού κοινού με την επιστήμη και καθένας αντιπροσωπεύει και ένα διακριτό πεδίο γνώσεων ή μια διαφορετική κουλτούρα, ανάλογα τη γλώσσα και τη χώρα στην οποία αναφερόμαστε. Αυτοί είναι οι: δημόσια ευαισθητοποίηση (awareness) για

την επιστήμη, δημόσια κατανόηση (understanding) της επιστήμης, επιστημονική παιδεία (culture) και επιστημονικός εγγραμματισμός (literacy). Είναι προφανές ότι οι παραπάνω έννοιες αλληλεπικαλύπτονται νοηματικά, ωστόσο υπάρχουν διαφορές ανάμεσά τους (π.χ. διαφορετικές συνιστώσες που τις ορίζουν, διαφορετικές προσεγγίσεις απέναντι στην επιστήμη, διαφορετικοί στόχοι, διαφορετικές παράμετροι που καθορίζουν τη σχέση επιστήμης και κοινωνίας), που υποδεικνύουν το πλαίσιο χρήσης τους κάθε φορά (Burns, O'Connor & Stocklmayer, 2003, σ. 186-189).

Ο όρος που θα αξιοποιηθεί στην παρούσα εργασία είναι ο «επιστημονικός εγγραμματισμός» λόγω της κοινωνικοπολιτικής του διάστασης που θα εξηγηθεί στη συνέχεια. Η λέξη «εγγράμματος» σημαίνει: α) να είναι κάποιος εξοικειωμένος με τα γράμματα, να γνωρίζει γραφή και ανάγνωση και β) να είναι κάποιος μορφωμένος (Thomas & Durant, 1987, σ. 10). Αντίστοιχα, η έννοια του επιστημονικού εγγραμματισμού μπορεί να σχετίζεται τόσο με την ικανότητα κάποιου να κατανοεί βασικές επιστημονικές έννοιες και αρχές, όσο και με τις διαφορετικές προεκτάσεις της ίδιας της επιστήμης και της επιστημονικής σκέψης στην καθημερινότητα, στην πολιτική, στην κοινωνική ζωή κάποιου κ.λπ.. Αυτή η διττή νοηματοδότησή της οφείλεται στον δυναμικό χαρακτήρα της, καθώς μέσα στα χρόνια εξελίσσεται και αποκτά καινούργιες σημασίες και μορφές (Burns, O'Connor & Stocklmayer, 2003, σ. 187· Pedretti & Iannini, 2020, σσ. 26-27).

Ένας επιστημονικά εγγράμματος άνθρωπος θεωρητικά διαθέτει βασικές γνώσεις γύρω από την επιστήμη και την τεχνολογία, οι οποίες επιπλέον, εφαρμόζονται και στην καθημερινή του ζωή. Είναι γεγονός, πως στις σύγχρονες βιομηχανοποιημένες κοινωνίες οι εργασίες ή δραστηριότητες που απαιτούν κάποια εξοικείωση με πτυχές της επιστήμης και της τεχνολογίας, αυξάνονται συνεχώς. Ως αποτέλεσμα, σε μια τέτοια κοινωνία ο επιστημονικός εγγραμματισμός μπορεί να χαρακτηριστεί ως δεξιότητα επιβίωσης, διότι βοηθάει τους πολίτες να κατανοούν καλύτερα τον κόσμο γύρω τους και να λαμβάνουν τεκμηριωμένες αποφάσεις σχετικά με τη ζωή τους, την ευημερία τους, το περιβάλλον κ.ά. (Thomas & Durant, 1987, σ. 11-12· Burns, O'Connor & Stocklmayer, 2003, σ. 188).

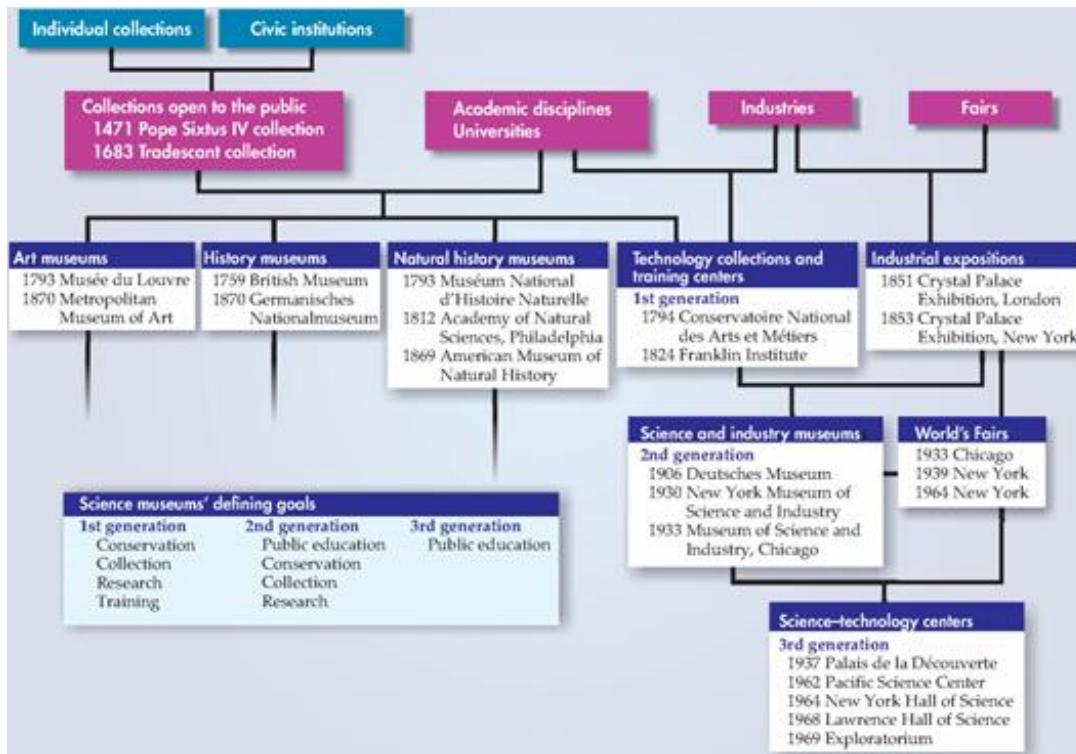
Τα τελευταία χρόνια η συζήτηση γύρω από το ζήτημα μοιάζει να αναζωπυρώνεται. Αυτή τη φορά, πέρα από τις δύο διαστάσεις που αναφέρθηκαν παραπάνω, διερευνάται ένας νέος ρόλος για τον επιστημονικό εγγραμματισμό, αυτός του εργαλείου ενδυνάμωσης σχετικά με θέματα παρέμβασης, ακτιβισμού, κοινωνικής δικαιοσύνης κ.ά.. Οι νέες, προοδευτικές προσεγγίσεις αναφέρουν πως, όταν ο επιστημονικός εγγραμματισμός ενταχθεί σε συγκεκριμένα θεωρητικά πλαίσια (π.χ. πλαίσιο εκπαίδευσης για κοινωνικο-επιστημονικά ζητήματα), μπορεί να προσφέρει τη δυνατότητα σε κάθε πολίτη να διεκδικήσει, αλλά και να

προκαλέσει ο ίδιος κοινωνικούς και πολιτικούς μετασχηματισμούς. Σκοπός δεν είναι μόνο ο εφοδιασμός του σύγχρονου ανθρώπου με γνώσεις και ικανότητες, αλλά η ώθησή του σε δράσεις και διεκδικήσεις, μέσα από τη σωστή επιστημονική ενημέρωση και εκπαίδευση (Pedretti & Iannini, 2020, σσ. 27-32).

Ο επιστημονικός εγγραμματισμός είναι μια έννοια άμεσα συνυφασμένη με το μουσειακό περιβάλλον. Τελευταία παρατηρείται μια ολοένα αυξανόμενη τάση για αναγνώριση του εκπαιδευτικού αντίκτυπου των μουσείων και άλλων παρόμοιων ιδρυμάτων στην κοινωνία. Αξιοπίστα δεδομένα καταδεικνύουν, πως το κοινό που επισκέπτεται τα μουσεία επιστημών είναι πιο πιθανό να αισθάνεται ενημερωμένο για την επιστήμη και παράλληλα, να νιώθει πως αυξάνεται η γνώση και η κατανόησή του για αυτή (Falk & Needham, 2011, σσ. 2, 9-11). Ειδικότερα, οι γονείς των παιδιών που επισκέπτονται μουσεία επιστημών υποστηρίζουν πως αυτά ωφελούνται, καθώς πέρα από τις γνώσεις που αποκομίζουν, αυξάνεται ακόμη, η περιέργεια και το ενδιαφέρον τους για τα επιστημονικά ζητήματα. Επομένως, τα μουσεία, όπως έχει υποστηριχθεί μέσα από έρευνες, αλλά και από σχετικούς οργανισμούς, συνεισφέρουν σημαντικά στην ορθή εκλαΐκευση της επιστημονικής πληροφορίας, στη γενικότερη καλλιέργεια μιας συνειδητοποιημένης στάσης απέναντι στην επιστήμη και τελικά στην αύξηση του επιστημονικού εγγραμματισμού (National Council of Science Museums, χ.χ.· Falk & Needham, 2011, σσ. 9-11).

1.2 Ιστορική εξέλιξη του μουσείου επιστημών και τεχνολογίας μέσα από διαδοχικές «γενιές» και επισκόπηση των αντίστοιχων μοντέλων επικοινωνίας

Η παρούσα διπλωματική εργασία ακολουθεί την κατηγοριοποίηση του Alan J. Friedman (1942-2014) για την ιστορική εξέλιξη των μουσείων επιστημών και τεχνολογίας (βλ. εικ. 1), σύμφωνα με την οποία υπάρχουν τρεις διαδοχικές γενιές: η πρώτη που εμφανίζεται γύρω στον 18ο αιώνα, η δεύτερη που αναδύεται περίπου στα τέλη του 19ου αιώνα και η τρίτη που αρχίζει να εδραιώνεται στα μισά του 20ού αιώνα. Επιπλέον, αναπτύσσει και την πρόταση της Erminia Pedretti (1964-) για μια σύγχρονη μετεξέλιξη των μουσείων επιστημών και τεχνολογίας, που θα μπορούσε να ταυτιστεί με μια τέταρτη γενιά. Προτού παρουσιαστούν οι τέσσερις γενιές και η επικοινωνιακή τους διάσταση, θα αναζητηθούν οι ρίζες των μουσείων επιστημών στα δωμάτια αξιοπερίεργων αντικειμένων της Αναγέννησης.

Εικ. 1. Η εξέλιξη των μουσείων επιστήμης και τεχνολογίας κατά τον Friedman μέσα από ένα γενεαλογικό δέντρο (Πηγή: <https://physicstoday.scitation.org/doi/10.1063/1.3502548>)

1.2.1 Cabinets of curiosities και cabinets of physics and chemistry ως πρακτικές θεμελίωσης των πρώτων δημόσιων μουσείων επιστήμης

Τα δωμάτια αξιοπερίεργων αντικειμένων (cabinets of curiosities) αντικατοπτρίζουν μια εποχή (16ος-17ος αιώνας) κατά την οποία η Ευρώπη διευρύνει τα εμπορικά, αποικιοκρατικά, διπλωματικά και ιεραποστολικά της δίκτυα, με αποτέλεσμα να έρχεται για πρώτη φορά σε επαφή με πληθώρα άγνωστων και συναρπαστικών αντικειμένων από μακρινές χώρες, κυρίως της Ασίας και της Αμερικής. Τα αντικείμενα αυτά διεγείρουν τη φαντασία και την περιέργεια των Ευρωπαίων συλλεκτών (συνήθως άνδρες των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων), οι οποίοι τα συγκεντρώνουν και γειμίζουν με αυτά ολόκληρα δωμάτια, δημιουργώντας μικρόκοσμους σε μια προσπάθεια κατανόησης και αναπαράστασης του δικού τους συνεχώς διευρυνόμενου κόσμου (Bowry, 2014, σσ. 30-33· Bleichmar, 2021, σ. 419). Οι συλλογές που προκύπτουν είναι ιδιωτικές και η πρόσβαση σε αυτές είναι περιορισμένη, κυρίως σε ευγενείς και ερευνητές. Αναφορικά με τον τρόπο έκθεσης των αντικειμένων (σκελετοί, απολιθώματα, δείγματα φυτών και ορυκτών, έργα τέχνης, αρχαιολογικά αντικείμενα, μηχανικά αυτόματα κ.λπ.), κυριαρχεί η άτακτη και πυκνή τοποθέτηση μέσα ή έξω από ερμάρια, ενώ απουσιάζει η ερμηνεία και η χρήση αντικειμενικών κριτηρίων ταξινόμησης. Εξάιρεση αποτελεί η πρακτική της τοποθέτησης παρόμοιων δειγμάτων σε κοντινές αποστάσεις για λόγους σύγκρισης, πίσω

από την οποία διαφαίνεται η «αρχή της ενότητας» μεταξύ φύσης και ανθρώπου (Bowry, 2014, σ. 34· Ανυφαντή, 2009, σσ. 25, 28· Schiele, 2008, σ. 28).

Η πολιτιστική πρακτική των «cabinets» λειτουργεί ως ένα από τα βασικά μέσα τροφοδότησης και θεμελίωσης των πρώτων δημόσιων μουσείων επιστήμης της Ευρώπης για δύο βασικούς λόγους. Πρώτον, διότι ορισμένες από τις πολυποίκιλες συλλογές των Ευρωπαίων συλλεκτών περνούν στην κατοχή κάποιου μουσείου, μετά τον θάνατο των ιδιοκτητών τους, και δεύτερον, επειδή το εγκυκλοπαιδικό πνεύμα και η ανάγκη κατανόησης του κόσμου και της ανθρώπινης φύσης, που γεννιούνται μέσα από αυτές τις συλλογές και τα αντικείμενα, θέτουν τα θεμέλια για την άνθιση της επιστημονικής σκέψης και λογικής λίγα χρόνια αργότερα (Schiele, 2008, σσ. 28-29· Bowry, 2014, σσ. 37-38).

Είναι άξιο αναφοράς ότι με τον ίδιο όρο (cabinet) χαρακτηρίζεται και μια διαφορετική πρακτική των αρχών του 18ου αιώνα, που σχετίζεται άμεσα με τις επιδείξεις και τον πειραματισμό. Πρόκειται για τα δωμάτια φυσικής και χημείας, που ξεκινούν στη Γαλλία από τον Abbé Nollet (1700-1770), έναν φυσικό και εκλαϊκευτή της επιστήμης. Σε αυτούς τους χώρους συγκεντρώνεται το κοινό για να παρακολουθήσει πειράματα φυσικής και χημείας, να ψυχαγωγηθεί και να συνδιαλεχθεί. Η επιστήμη μετατρέπεται για πρώτη φορά σε ένα μέσο λαϊκής απόλαυσης. Σχεδόν δύο αιώνες αργότερα, οι μέθοδοι της εκλαϊκευσης και των δημόσιων πειραματικών επιδείξεων αξιοποιούνται εκ νέου από τα μουσεία επιστημών δεύτερης γενιάς (βλ. ενότητα 1.2.3) (Schiele, 2008, σ. 30).

1.2.2 Μουσεία πρώτης γενιάς: το μουσείο ως αυθεντία

Ένας νέος τύπος δημόσιου θεσμού, που διατηρεί και εξελίσσει την πρακτική του συλλέγειν, εμφανίζεται σταδιακά γύρω στον 18ο αιώνα. Πρόκειται για τα πρώτα δημόσια μουσεία, που έχουν στοχευμένο διδακτικό προσανατολισμό και απευθύνονται σε ένα ευρύτερο κοινό από αυτό των συλλεκτών (Ανυφαντή, 2009, σ.28· Filippoupoliti & Koliopoulos, 2014, σ. 1567). Τα μουσεία επιστημών και τεχνολογίας εκείνης της περιόδου, σύμφωνα με τον Friedman, ανήκουν στην πρώτη γενιά και στοχεύουν κυρίως στην εκπαίδευση φοιτητών και ερευνητών, δηλαδή επικοινωνούν άμεσα με τις πρακτικές ανάγκες διδασκαλίας των πανεπιστημίων και της βιομηχανίας, προσφέροντας τις συλλογές τους για έρευνα (Friedman, 2007, σσ. 65-66).

Τα μουσεία πρώτης γενιάς χαρακτηρίζονται από το διδακτικό ύφος, τη γραμμική αφήγηση της επιστημονικής και τεχνολογικής προόδου, τη θεματική οργάνωση, την αυστηρά ακαδημαϊκή ταξινόμηση και την υποτυπώδη ερμηνεία του εκθεσιακού υλικού μέσω συνοπτικών επιγραφών. Το περιβάλλον προσομοιάζει σε ναό (βλ. εικ. 2), όπου τα αντικείμενα

(επιστημονικά όργανα, δείγματα φυσικής ιστορίας, τεχνουργήματα κ.ά.) ανάγονται σε ιερά έργα τέχνης, ενώ ο επισκέπτης περιορίζεται στον ρόλο του παθητικού «θαυμαστή» που μπορεί να τα παρατηρεί ευλαβικά και να τα εξυμνεί, αλλά απαγορεύεται να τα αγγίξει (Ανυφαντή, 2009, σ. 28, 31· Filippouroliti & Koliopoulos, 2014, σ. 1567· Pedretti & Iannini, 2021, σ. 702). Σήμερα, όπως είναι εύλογο, επιβιώνουν ελάχιστα μουσεία πρώτης γενιάς με τα περισσότερα εξ αυτών να είναι πανεπιστημιακά. Κάποια γνωστά ιδρύματα που διατηρούν έντονο τον διδακτικό και απόμακρο χαρακτήρα τους είναι τα Μουσεία Φυσικής Ιστορίας του Λονδίνου (1881), της Βιέννης (1889) και του Παρισιού (1793) και στην Ελλάδα τα Μουσεία Παλαιοντολογίας & Γεωλογίας (1906) και Ορυκτολογίας & Πετρολογίας (1908) της Σχολής Θετικών Επιστημών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (Κολιόπουλος, 2017, σ. 92).

Εικ. 2. Αίθουσα του Μουσείου Φυσικής Ιστορίας Βιέννης. (Πηγή:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Vienna_-_Natural_History_Museum_-_6330.jpg)

Σε ένα τέτοιο περιβάλλον, μοναδικός επικοινωνιακός στόχος, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, είναι η απρόσκοπτη μεταφορά γνώσης, γι' αυτό η επικοινωνία στο μουσείο πρώτης γενιάς μπορεί να ταυτιστεί με δύο μοντέλα: το διαβιβαστικό και το ελλειμματικό. Η διαδικασία που ακολουθείται είναι μονόπλευρη και στατική, δηλαδή η πληροφορία αποστέλλεται από το μουσείο-πομπό στον επισκέπτη-δέκτη διαμέσου των εκθεμάτων, με αποτέλεσμα τα δύο μέλη να έχουν αυστηρά οριοθετημένες δυνατότητες. Κατά κανόνα, το μουσείο θεωρείται αυθεντία και αναλαμβάνει τον ρόλο του αδιαμφισβήτητου δασκάλου, που κατέχει τη μοναδική γνώση, ενώ ο επισκέπτης περιορίζεται στην παθητική και άκριτη πρόσληψη πληροφοριών. Οι πληροφορίες αυτές δεν εκλαϊκεύονται από το μουσείο, ώστε να γίνουν πιο κατανοητές, καθώς

η προσέγγιση του γενικού κοινού δεν αποτελεί προτεραιότητά του. Οι θεματικές που παρουσιάζονται θεωρούνται καλά εδραιωμένες εντός της επιστημονικής κοινότητας, δεν συνοδεύονται από αντιπαραθέσεις, συνεπώς έχουν χαμηλό αντίκτυπο στη δημόσια σφαίρα. Η σημαντικότερη αδυναμία αυτής της διαδικασίας, είναι πως δεν περιλαμβάνει την ανατροφοδότηση, η οποία εμφανίζεται πρώτη φορά στα μουσεία δεύτερης γενιάς. Ως αποτέλεσμα, είναι αδύνατο να ελεγχθεί αν το μήνυμα του μουσείου προς τον επισκέπτη διαβιβάστηκε επιτυχώς και αν έγινε κατανοητό (Ανυφαντή, 2009, σσ. 31, 96-97).

1.2.3 Μουσεία δεύτερης γενιάς: σταδιακή μετατόπιση σε κυκλικό μοντέλο επικοινωνίας

Προς τα τέλη του 19ου αιώνα μέχρι και τις αρχές του 20ού αναδύεται η δεύτερη γενιά μουσείων επιστήμης, η οποία στοχεύει πρωταρχικά στην εκπαίδευση του γενικού κοινού, δηλαδή όλων των πολιτών ανεξαρτήτου ηλικίας, μόρφωσης και κοινωνικού status. Δευτερεύοντες στόχοι είναι η προστασία ιστορικών τεκμηρίων, η συλλογή και η έρευνα. Η δεύτερη γενιά διαφέρει από τα πρώτα δημόσια μουσεία, επειδή αξιοποιεί ορισμένες πρωτότυπες μεθόδους παρουσίασης των συλλογών (π.χ. απτικά εκθέματα, επιδείξεις), οι οποίες εντοπίζονται συχνά σε δημοφιλείς βιομηχανικές και εμπορικές εκθέσεις με σκοπό την ενίσχυση της συμμετοχής του κοινού και τον εντυπωσιασμό του (Ανυφαντή, 2009, σ. 36· Friedman, 2007, σσ. 65-66· Bergers & van Trijp, 2017, σ. 368). Τα μουσεία αυτά χρηματοδοτούνται τόσο από το κράτος, όσο και από ιδιώτες που τα βλέπουν ως χρήσιμο διαφημιστικό μέσο για την προβολή και προώθηση νέων επιστημονικών επιτευγμάτων και τεχνολογικών προϊόντων (Ανυφαντή, 2009, σ. 47· Friedman, 2007, σ. 66).

Το περιεχόμενο των συλλογών παρουσιάζεται με συγκροτημένο τρόπο και ταξινομείται με ακαδημαϊκά κριτήρια, που επικυρώνουν την ορθότητα της γνώσης που προβάλλει το μουσείο και ενισχύουν τον ρόλο του ως αυθεντίας (Ανυφαντή, 2009, σσ. 33-35). Τα αντικείμενα σε ένα μουσείο δεύτερης γενιάς ομαδοποιούνται σε ενότητες, που σχετίζονται με συγκεκριμένες επιστημονικές ιδέες, με φυσικά φαινόμενα και καθολικές αρχές. Κάποια φυλάσσονται σε προθήκες, άλλα σχηματίζουν διοράματα και άλλα καλούν τον επισκέπτη να τα εξερευνήσει, συνήθως μέσω της αφήψ. Το συνολικό αφήγημα που προωθείται μέσα από τις εκθέσεις είναι αυτό της επιτυχούς, εξελικτικής πορείας του ανθρώπου, η οποία είναι γεμάτη με σπουδαία επιτεύγματα που βελτιώνουν συνεχώς τη ζωή του (Filippoupoliti & Koliopoulos, 2014, σ. 1568· Ανυφαντή, 2009, σ. 49· Pedretti & Iannini, 2021, σ. 702). Ένα τυπικό παράδειγμα δεύτερης γενιάς είναι το Deutsches Museum στο Μόναχο (1903), το οποίο προσεγγίζει την επιστήμη και την τεχνολογία κυρίως μέσα από το πρίσμα της ιστορίας. Ωστόσο, στις αίθουσές του τα αυθεντικά ιστορικά τεκμήρια συνυπάρχουν με σύγχρονα

διαδραστικά εκθέματα, που σκοπό έχουν να ενισχύσουν το ενδιαφέρον του κοινού με εναλλακτικούς τρόπους (βλ. εικ. 3). Άλλες περιπτώσεις είναι το Smithsonian National Air and Space Museum της Ουάσινγκτον (1976), το Rijksmuseum Boerhaave του Λάιντεν (1931), αλλά και τα ελληνικά Μουσεία Περιβάλλοντος Στυμφαλίας (2010) και Μαρμαροτεχνίας της Τήνου (2008), που ανήκουν στην ειδική κατηγορία των υπαίθριων μουσείων (Filippoupoliti & Koliopoulos, 2014, σ. 1568· Friedman, 2007, σσ. 66, 69· Κολιόπουλος, 2017, σσ. 106-107).

Εικ. 3. Στιγμιότυπα από εκθεσιακούς χώρους, εκθέματα και επιδείξεις στο Deutsches Museum (Πηγές: <https://www.deutsches-museum.de/en/museum-island/exhibitions/astronomy#c1614>, <https://www.deutsches-museum.de/en/museum-island/exhibitions/chemistry>, <https://www.deutsches-museum.de/en/museum-island/exhibitions/physics/physics-themes>)

Η επικοινωνία των μουσείων δεύτερης γενιάς παραπέμπει στο διαβιβαστικό μοντέλο με βρόχο ανατροφοδότησης. Για πρώτη φορά στα μουσεία επιστημών εισάγεται πρώτον, η χρήση της επιστημονικά τεκμηριωμένης έρευνας κοινού και δεύτερον, το επάγγελμα του μουσειοπαιδαγωγού. Οι έρευνες που διεξάγονται, επικεντρώνονται κυρίως στις εκθεσιακές μεθόδους και στα ερμηνευτικά μέσα του μουσείου, ώστε να διαφανεί η εκπαιδευτική τους αποτελεσματικότητα. Ο επισκέπτης είναι εκείνος που αξιολογεί και ανατροφοδοτεί το μουσείο, συμμετέχοντας ενεργά στην επικοινωνιακή διαδικασία. Χάρη σε αυτή την ανατροφοδότηση, το μουσείο είναι σε θέση να προσαρμοστεί καλύτερα στις ανάγκες του κοινού του και να μεταδώσει εκ νέου τα μηνύματά του (τροποποιημένα ή μη). Επιπλέον, οι

νέοι επαγγελματίες της μουσειοπαιδαγωγικής, αρχικά ως ερμηνευτές/ καθοδηγητές και αργότερα ως συμμετοχοί στον σχεδιασμό των εκθέσεων, διερευνούν πρώτη φορά εναλλακτικά εκπαιδευτικά εργαλεία και μεθοδολογίες, με σκοπό να διευκολύνουν ακόμη περισσότερο την προσέγγιση του κοινού (Ανυφαντή, 2009, σσ. 36, 56). Τα δύο αυτά στοιχεία συμβάλλουν στη δημιουργία ενός κυκλικού προτύπου της επικοινωνιακής διαδικασίας, στο κέντρο του οποίου, ωστόσο, βρίσκεται ακόμη η επιστήμη και όχι ο επισκέπτης (Schiele, 2008, σ. 32).

Σύμφωνα με τα παραπάνω, θα λέγαμε ότι το μουσείο δεύτερης γενιάς βρίσκεται στο μεταίχμιο μεταξύ του ελλειμματικού και του διαλογικού μοντέλου επικοινωνίας της επιστήμης. Ενώ, κατά περίπτωση, διευρύνονται τα όρια της συμμετοχής του επισκέπτη και αξιοποιούνται οι γνώσεις και οι δυνατότητές του εντός του μουσειακού περιβάλλοντος, ο ρόλος του κατά την επικοινωνιακή διαδικασία παραμένει συμπληρωματικός.

1.2.4 Μουσεία τρίτης γενιάς: ο επισκέπτης στο επίκεντρο της επικοινωνιακής διαδικασίας

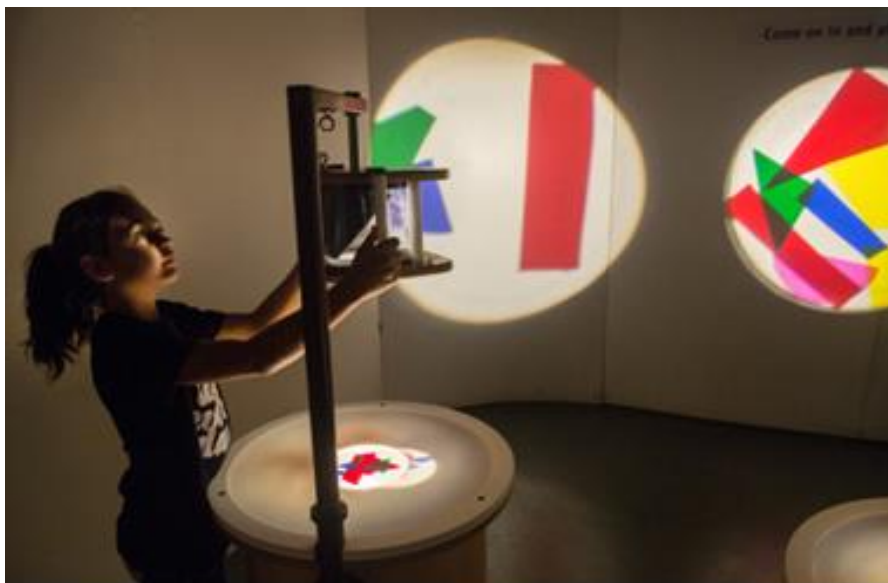
Ο 20ός αιώνας σηματοδοτεί την έναρξη της τρίτης γενιάς, μιας νέας φάσης στην εξελικτική πορεία των μουσείων επιστήμης και τεχνολογίας. Πλέον, προτεραιότητα δίνεται στην εξοικείωση του επισκέπτη με την επιστήμη και τα φυσικά φαινόμενα, όχι μέσω της παθητικής παρατήρησης και του διδακτισμού, αλλά μέσω της συμμετοχής, του πειραματισμού, της αλληλεπίδρασης και της αυθεντικής εμπειρίας. Τα μουσεία μετατοπίζουν την προσοχή τους από τις, μέχρι πρότινος, βασικές λειτουργίες της συλλογής, της έρευνας και της συντήρησης ιστορικών αντικειμένων, στη δημόσια εκπαίδευση και στην επαφή τους με τον επισκέπτη (Ανυφαντή, 2009, σ. 37-38· Filippoupoliti & Koliopoulos, 2014, σ. 1568· Friedman, 2007, σ. 68).

Οι λόγοι για αυτή την «επανεφεύρεση» των μουσείων επιστημών είναι πολλοί και συνοψίζονται στα εξής: α) στην κατακόρυφη αύξηση του ενδιαφέροντος, αλλά και της επιφυλακτικότητας απέναντι στη σύγχρονη επιστήμη, β) στην ανάπτυξη νέων παιδαγωγικών θεωριών, που προωθούν την μάθηση μέσω της πράξης και της εμπειρίας, γ) στην απαίτηση του κοινού και των «μεσολαβητών» της επιστήμης για εκλαΐκευση, δ) στην εδραίωση της διαδικασίας της αξιολόγησης στο μουσείο για την ενίσχυση του εκπαιδευτικού του ρόλου (Friedman, 2007, σ. 68· Ανυφαντή, 2009, σ. 39· Schiele, 2008, σσ. 33-34).

Στο επίκεντρο της τρίτης γενιάς μουσείων βρίσκεται πάντα η εμπειρία του επισκέπτη. Εφόσον η εμμονική εξύμνηση της ιστορίας της επιστήμης φαίνεται να κουράζει πλέον το κοινό, τα μουσεία τρίτης γενιάς αλλάζουν τον προσανατολισμό τους. Γεμίζουν τις αίθουσές τους, όχι πια με προθήκες που φυλάσσουν ιστορικά τεκμήρια, αλλά με ψυχαγωγικά,

διαδραστικά εκθέματα και με εκθεσιακούς χώρους που προάγουν την εξερεύνηση, την ανακάλυψη και το παιχνίδι (Friedman, 2007, σ. 68· Ανυφαντή, 2009, σ. 37· Brenni, 2012, σ. 65). Αξιοποιούνται νέες τεχνικές σχεδιασμού και ερμηνείας, μαζί με εντυπωσιακές νέες τεχνολογίες (π.χ. προσομοιώσεις, ηχητικά συστήματα, Η/Υ). Οι ζωνιές μέθοδοι παρουσίασης των βιομηχανικών και εμπορικών εκθέσεων εξελίσσονται και αφομοιώνονται από τα μουσεία και χάρη σε αυτές, ο επισκέπτης βιώνει μια πολυαισθητηριακή εμπειρία περιήγησης σε έναν χώρο που λειτουργεί ταυτόχρονα ως μουσειακή αίθουσα, ως επιστημονικό εργαστήριο, ως χώρος επιδείξεων και ως σταθμός εξερεύνησης (Ανυφαντή, 2009, σ. 38· Filippoupoliti & Koliopoulos, 2014, σ. 1568· Pedretti & Iannini, 2021, σσ. 701, 703).

Το συγκεκριμένο μοντέλο μουσείου επιστημών εμφανίζεται πρώτη φορά το 1937 (Palais de la Découverte), ωστόσο δεν παγιώνεται μέχρι και τις δεκαετίες του 1960-1970. Οι δύο πιο χαρακτηριστικές και πρώιμες περιπτώσεις μουσείων τρίτης γενιάς είναι το Exploratorium του Σαν Φρανσίσκο (1969) και το Ontario Science Centre του Τορόντο (1969), δύο ιδρύματα αφιερωμένα στην εξερεύνηση, τον πειραματισμό και το παιχνίδι που απευθύνονται κατά κύριο λόγο σε παιδιά (βλ. εικ. 4). Ένα αντίστοιχο ελληνικό παράδειγμα είναι το Κέντρο Διάδοσης Επιστημών και Μουσείο Τεχνολογίας-ΝΟΗΣΙΣ στη Θεσσαλονίκη (2001) (Pedretti & Iannini, 2021, σ. 703· Friedman, 2007, σσ. 68-69· Δημόπουλος & Καφετζής, 2014, σ. 32).

*Εικ. 4. Διαδραστικό έκθεμα στο Exploratorium του Σαν Φρανσίσκο (Πηγή:
<https://www.exploratorium.edu/press-office/photo-archives/exhibits>)*

Συχνά στη βιβλιογραφία παρατηρείται μια σύγχυση όσον αφορά την ορολογία που σχετίζεται με τα μουσεία δεύτερης και τρίτης γενιάς. Οι όροι «μουσείο επιστημών» και

«κέντρο επιστημών» τις τελευταίες δεκαετίες χρησιμοποιούνται ως συνώνυμοι στη βιβλιογραφία, καθώς αναφέρονται και οι δύο σε ιδρύματα ανοιχτά προς το ευρύ κοινό, που ενημερώνουν και επιμορφώνουν τον επισκέπτη αξιοποιώντας σύγχρονα, διαδραστικά και ψυχαγωγικά μέσα. Ωστόσο, στην πράξη εντοπίζονται ορισμένες διαφορές μεταξύ των δύο. Για παράδειγμα, ένα μουσείο μπορεί να διατηρεί συλλογές αυθεντικών τεκμηρίων, οι οποίες αφηγούνται την κληρονομιά και την ιστορική εξέλιξη των επιστημονικών κλάδων, αντίθετα ένα κέντρο επιστημών διαθέτει εκθέματα, που συχνά συναντώνται ως αντίγραφα σε πολλά άλλα ιδρύματα, τα οποία διερευνούν τις ιδέες πίσω από τα επιστημονικά φαινόμενα. Συχνά, αξιοποιούν παρόμοια μέσα παρουσίασης και ερμηνείας, εντούτοις το μουσείο προσφέρει άμεσα γνώσεις και εμπειρίες στον επισκέπτη του συγκριτικά με το κέντρο επιστημών, που τον παροτρύνει να τις κατακτήσει μόνος του (Ανυφαντή, 2009, σσ. 39-40· Filippoupoliti & Koliopoulos, 2014, σ. 1568).

Αναφορικά με την επικοινωνιακή προσέγγιση των μουσείων τρίτης γενιάς, αυτή προσομοιάζει αρκετά στο πολιτιστικό μοντέλο και ταυτόχρονα εκδηλώνει μέσα από εκθεσιακές πρακτικές στοιχεία του διαλογικού και του συμμετοχικού μοντέλου επικοινωνίας της επιστήμης. Προσφέροντας στον επισκέπτη πολλά διαφορετικά ερεθίσματα, αλλά και την ελευθερία να τα εξερευνήσει, το μουσείο τον ενδυναμώνει να κατασκευάσει ενεργά τη δική του γνωστική εμπειρία και τον ωθεί να συμμετέχει χωρίς φόβο στη δημόσια διαβούλευση για επιστημονικά ζητήματα. Αναφορικά με τα εκθέματα του μουσείου τρίτης γενιάς, αυτά συνήθως παρουσιάζουν μια ποικιλομορφία, δηλαδή αξιοποιούν διαφορετικές εκπαιδευτικές μεθόδους, διεγείρουν διαφορετικές αισθήσεις, απευθύνονται σε διαφορετικά είδη νοημοσύνης κι αυτό συμβαίνει, διότι κάθε επισκέπτης αντιμετωπίζεται ως διαφοροποιημένη οντότητα με ξεχωριστές μαθησιακές ανάγκες και προϋπάρχουσες εμπειρίες (Schiele, 2008, σσ. 34-36). Επιπλέον, οι επισκέπτες μέσω των εκθεμάτων, αλλά και διαφόρων δραστηριοτήτων εντός και εκτός του μουσείου, παροτρύνονται να συνδιαλεχθούν, να συνεργαστούν και να διαμοιραστούν τις εμπειρίες και τις γνώσεις τους, με αποτέλεσμα να ενισχύεται ο κοινωνικός χαρακτήρας της κατασκευής νοήματος (Bradburne, 1998, σ. 127). Παρατηρείται ακόμη, πως η επικοινωνιακή σχέση μουσείου-κοινού είναι σχεδόν ισότιμη, καθώς η αποχή του ενός ή του άλλου οδηγεί αυτομάτως σε αποτυχία της διαδικασίας. Αναπόσπαστο κομμάτι αυτής της σχέσης είναι και η αξιολόγηση (προκαταρκτική, διαμορφωτική, διορθωτική) από μεριάς του κοινού, προκειμένου να εξασφαλιστεί το υψηλό επίπεδο της μουσειακής εμπειρίας (Friedman, 2007, σ. 70). Χάρη στη μεγάλη ανάπτυξη των μουσείων τρίτης γενιάς και στην επιτυχία του παραπάνω προτύπου, πολλά παραδοσιακά μουσεία ωθούνται κι αυτά στον εκμοντερνισμό της επικοινωνιακής τους πολιτικής (Filippoupoliti & Koliopoulos, 2014, σ. 1568).

1.2.5 Το μέλλον των μουσείων επιστημών

Είναι εμφανές, μέσα από τη σύντομη ιστορική αναδρομή στην εξέλιξη των μουσείων επιστήμης, πως πρόκειται για ιδρύματα που εξελίσσονται συνεχώς, επαναπροσδιορίζονται, αναλαμβάνουν νέους ρόλους και ακολουθούν τις σύγχρονες μουσειολογικές τάσεις. Παρά τους φόβους που έχουν διατυπωθεί βιβλιογραφικά για την επιβίωση των μουσείων επιστημών τρίτης γενιάς, λόγω στασιμότητας, υψηλού κόστους διαχείρισης και υψηλού ανταγωνισμού, τα τελευταία χρόνια αρχίζει να διαφαίνεται μια καινούργια μετεξέλιξή τους (Bradburne, 1998, σσ. 121-128). Η νέα αυτή τάση, που ενδεχομένως να μπορεί να ταυτιστεί με μια τέταρτη γενιά μουσείων, είναι εκείνη που αφουγκράζεται τις ανάγκες και τις αγωνίες των πολιτών όσον αφορά τη σχέση της επιστήμης και της τεχνολογίας με την κοινωνία, την πολιτική, το περιβάλλον κ.λπ.. Προκειμένου να ανταποκριθούν στις καινούργιες απαιτήσεις του κοινού, κάποια μουσεία επιστημών έχουν αρχίσει ήδη να μετασχηματίζονται σταδιακά σε κόμβους αλλαγής και ισότιμης συνεργασίας, που ενσωματώνουν και προάγουν την παραγωγική κριτική σκέψη, την ενσυναίσθηση, την κοινωνική ευθύνη, την παρέμβαση και την πολιτική δράση (Pedretti & Iannini, 2021, σ. 704, 707-711). Στη συνέχεια, θα συζητηθούν εκτενέστερα ορισμένα σημαντικά χαρακτηριστικά των μουσείων τέταρτης γενιάς, που αναδεικνύουν την ανανεωμένη σχέση τους με το κοινό και την επιστήμη.

Ιστορικά, τα μουσεία ανήκουν σε μια κατηγορία θεσμών που συνδέονται άμεσα με τον ελιτισμό των ειδικών και κατ' επέκταση με τον αποκλεισμό πολλών κοινωνικών ομάδων. Σήμερα, πολλά ιδρύματα προσπαθούν να ανατρέψουν αυτή τη στάση, υποστηρίζοντας τη δίκαιη και ισότιμη μεταχείριση απέναντι σε όλους τους επισκέπτες και επιπλέον, επιδιώκοντας μια επικοινωνία διπλής κατεύθυνσης. Απώτερος στόχος ενός μουσείου τέταρτης γενιάς είναι να μετατραπεί σε έναν υβριδικό «third space» (= τρίτο χώρο), δηλαδή σε ένα χώρο όπου καθημερινές γνώσεις, εμπειρίες, ηθικές αρχές, ιδεολογικές πεποιθήσεις και προσωπικοί προβληματισμοί συγχωνεύονται με τα επιστημονικά δεδομένα και σχηματίζουν νέες αφηγήσεις, έχοντας τον επισκέπτη ως συνδημιουργό τους. Τα παραδοσιακά επιστημονικά αφηγήματα, που για χρόνια παρουσιάζονταν ως αναμφισβήτητες και μοναδικές αλήθειες, αποδομούνται τόσο από τα ίδια τα ιδρύματα, όσο και από το κοινό και η επιστήμη παρουσιάζεται ως ακόμη μία ατελής ανθρώπινη δραστηριότητα, που επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες. Στο επίκεντρο των νέων διαλογικών εκθέσεων, που πλέον στρέφουν το περιεχόμενό τους σε θέματα με ανθρωποκεντρικό προβληματισμό και δε διστάζουν να πραγματευτούν ακόμη και αμφιλεγόμενα ζητήματα, βρίσκεται η πολυφωνία. Δύο παραδείγματα τέτοιων εκθέσεων, που πραγματοποιήθηκαν τα τελευταία χρόνια είναι η έκθεση

«Heureka Goes Crazy» στο Heureka-The Finnish Science Centre, η οποία ασχολήθηκε με την ψυχική υγεία και η έκθεση «Sex: A Tell All» στο Montreal Science Centre, η οποία διερεύνησε την ανθρώπινη σεξουαλικότητα σε όλες τις εκφάνσεις της (Pedretti & Iannini, 2021, σσ. 705, 707-711· Ανυφαντή, 2009, σ. 77).

Ένα ακόμη θεμελιώδες στοιχείο των μουσείων τέταρτης γενιάς είναι η ταύτισή τους με προοδευτικές οπτικές του επιστημονικού εγγραμματισμού. Όπως αναφέρθηκε (βλ. ενότητα 1.1.6), πρόκειται για μια πρακτική που συμβάλλει στην ενδυνάμωση των πολιτών και μετατρέπει τα μουσεία σε δημόσιους θεσμούς διαλόγου, σε τόπους υγιούς σκεπτικισμού. Οι νέες προσεγγίσεις του επιστημονικού εγγραμματισμού προσανατολίζονται στην προώθηση κοινωνικά υπεύθυνων θέσεων, οι οποίες διαμορφώνονται μέσα από την ορθή, πολύπλευρη ενημέρωση και τον διάλογο. Η θέση των μουσείων, που αποτυπώνεται στις εκθεσιακές πρακτικές και τις δράσεις τους, είναι να συμμετέχουν ενεργά στον κοινωνικό διάλογο για την αντιμετώπιση διεθνών προκλήσεων και συγχρόνως να καθοδηγούν τους επισκέπτες τους σε διεκδικήσεις και κοινωνικοπολιτικούς μετασχηματισμούς (Ανυφαντή, 2009, σσ. 77-79· Pedretti & Iannini, 2020, σσ. 27-32).

Η ιδεολογική μετατόπιση που περιγράφεται παραπάνω, εντοπίζεται πλέον σε πολλά μουσεία επιστημών και αναγνωρίζεται επίσημα μέσα από τον καινούργιο ορισμό του μουσείου από το ICOM: *«Το Μουσείο είναι ένας μόνιμος, μη κερδοσκοπικός οργανισμός, στην υπηρεσία της κοινωνίας, ο οποίος ερευνά, συλλέγει, συντηρεί, ερμηνεύει και εκθέτει τεκμήρια υλικής και άυλης κληρονομιάς. Ανοιχτά και προσβάσιμα στο κοινό, χωρίς αποκλεισμούς, τα μουσεία προάγουν την ποικιλομορφία και την αειφορία. Λειτουργούν και επικοινωνούν με επαγγελματική δεοντολογία και με τη συμμετοχή των κοινοτήτων, προσφέροντας ποικίλες εμπειρίες με σκοπό την εκπαίδευση, την ψυχαγωγία, τον αναστοχασμό και τη διάδοση της γνώσης.»* (ICOM-GREECE, 2023).

Την ώρα που το κοινό αναμένει από τα μουσεία μεγαλύτερη συνάφεια, προσβασιμότητα και διαφάνεια, αρκετά εξ αυτών βρίσκονται εν μέσω μιας πολύπλοκης διαδικασίας αυτοκριτικής, απολογισμού και αναθεώρησης σε κάθε επίπεδο των δραστηριοτήτων τους, ώστε να συναντήσουν τις νέες απαιτήσεις του. Επομένως, ο νέος επίσημος ορισμός, ο οποίος ανανεώθηκε για πρώτη φορά έπειτα από δεκαπέντε χρόνια, φαίνεται πως αντικατοπτρίζει και επικυρώνει τις αλλαγές αυτές, που ήδη συμβαίνουν σε πολλά μουσεία ανά τον κόσμο (Desvallées & Mairesse, 2014· Ables, 2022).

Συγκριτικά με τον παλιό ορισμό, ο οποίος ήταν συμπυκνωμένος σε μία μόνο πρόταση: *«Το Μουσείο είναι ένας μη κερδοσκοπικός μόνιμος θεσμός/οργανισμός (institution) στην υπηρεσία της κοινωνίας και της ανάπτυξής της, ανοιχτός στο κοινό, ο οποίος αποκτά, συντηρεί,*

ερευνά, προβάλλει και εκθέτει την υλική και άυλη κληρονομιά της ανθρωπότητας και του περιβάλλοντός της, με στόχο την εκπαίδευση, μελέτη και ψυχαγωγία.», ο νέος ορισμός φαίνεται να μετατοπίζει το κέντρο βάρους, από τις κλασικές λειτουργίες κάθε μουσειακού οργανισμού, στις αξίες που είναι σημαντικό να τον διέπουν. Συγκεκριμένα, έμφαση δίνεται στην συμπερίληψη, την συμμετοχικότητα και την αειφορία. Η συλλογή και η διαφύλαξη της κληρονομιάς δεν θεωρούνται σήμερα τόσο αυτονόητες, όσο η πρόσβαση σε αυτήν και η αξιοποίησή της από τον άνθρωπο. Οι αξίες που προτείνονται στον καινούργιο ορισμό, επιδεικνύουν επίσης τον ορθό και ηθικό τρόπο διαχείρισης του υλικού ή άυλου πολιτισμού, ενώ ταυτόχρονα υπονοούν την ανάγκη άμεσης σύνδεσής του με τις κοινωνικές διεκδικήσεις του σύγχρονου ανθρώπου (Desvallées & Mairesse, 2014· Μπούνια, 2019, σ. 16).

Επομένως, ενώ οι περισσότερες από αυτές τις αξίες εφαρμόζονται σταδιακά από τα μουσεία επιστημών ανά τον κόσμο, ανανεώνοντας ριζικά την επικοινωνιακή τους σχέση με το κοινό, υπάρχει ένας ξεχωριστός τύπος μουσείου επιστημών, το πανεπιστημιακό μουσείο, που τα τελευταία χρόνια αντιμετωπίζει σημαντικές προκλήσεις, τόσο σε επικοινωνιακό όσο και σε λειτουργικό επίπεδο. Το επόμενο κεφάλαιο θα ασχοληθεί με τα Πανεπιστημιακά Μουσεία και θα επιχειρήσει να κατανοήσει τις σύγχρονες συνθήκες λειτουργίας τους, να αξιολογήσει τα μοναδικά τους χαρακτηριστικά και να εξετάσει τις μελλοντικές τους δυνατότητες.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ. Το πανεπιστημιακό μουσείο ως ξεχωριστός τύπος μουσείου επιστημών. Το ιδιαίτερο πλαίσιο λειτουργίας του και οι μελλοντικές του δυνατότητες

2.1 Ιστορική εξέλιξη του πανεπιστημιακού μουσείου

Η ιστορική πορεία των πανεπιστημιακών μουσείων είναι αρκετά περίπλοκη και υποτιμημένη. Πρόκειται για ένα πεδίο μελέτης που έχει ερευνηθεί ελάχιστα, με αποτέλεσμα να παραμένουν ακόμη άγνωστες πολλές σημαντικές πτυχές του. Ίσως το βασικότερο εμπόδιο για την ουσιώδη και συστηματική εξέταση των καταβολών των πανεπιστημιακών μουσείων να είναι η πολυδιάστατη φύση τους. Όπως θα παρουσιαστεί και στη συνέχεια, η εξέλιξή τους συνδυάζει στοιχεία από: α) την ιστορία των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων, β) την ιστορία των συλλογών, γ) την ιστορία των επιστημονικών κλάδων/ πεδίων. Ένας ακόμη λόγος, που η ιστορική μελέτη των πανεπιστημιακών μουσείων παραμένει ελλιπής, είναι πως ο εκπαιδευτικός και κοινωνικός τους ρόλος, κατά τις τελευταίες δεκαετίες, υποτιμάται και αμφισβητείται έντονα (βλ. ενότητα 2.3.1). Επιπροσθέτως, μόλις κατά τον 20ό αιώνα, τα ίδια πανεπιστήμια αρχίζουν να αντιλαμβάνονται και να αναγνωρίζουν την αξία των συλλογών τους. Παρακάτω, θα πραγματοποιηθεί μια σύντομη αναδρομή στα πέντε (5) ιστορικά ορόσημα που καθόρισαν την πολυπλοκότητα και την ποικιλομορφία τους (Lourenco, 2003, σσ. 17, 24).

Πρώτος σταθμός της αναδρομής είναι οι διδακτικές συλλογές (teaching collections). Ως συλλογή ορίζεται: *«κάθε σύστημα λογικό και συνεκτικό, αποτελούμενο από καταγεγραμμένα υλικά στοιχεία, που συγκεντρώνονται στο πλαίσιο ενός εδραιωμένου σκοπού (π.χ. διδασκαλία, έρευνα)»* (Lourenco, 2003, σ. 18) ή πιο απλά: *«κάθε σύνολο συνήθως ομοειδών πραγμάτων, που συγκεντρώνει κανείς από ενδιαφέρον ή για επαγγελματικούς λόγους»* (Μπαμπινιώτης, 2004, σ. 978). Προφανώς, πρόκειται για διακριτή έννοια, που ναι μεν σχετίζεται με τα μουσεία, ωστόσο, δεν ταυτίζεται με αυτά. Οι συλλογές υπάρχουν από την αρχαιότητα ακόμη, πολλούς αιώνες πριν από την εμφάνιση της σύγχρονης μορφής των μουσείων. Παρόλο που, ο όρος «συλλογή» απουσιάζει, διδακτικές συλλογές φαίνεται να σχηματίζονται και να αξιοποιούνται πρώτη φορά επίσημα, στα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια του Ύστερου Μεσαίωνα (14ος αιώνας). Οι συλλογές αυτές αποτελούνται από επιστημονικά όργανα, όργανα ανατομίας, ανθρώπινα κατάλοιπα, αλλά και φαρμακευτικά βότανα και ως σκοπό έχουν να καταστήσουν κατανοητές τις βασικές επιστημονικές ιδέες της εποχής (Lourenco, 2003, σσ. 18-20). Τους επόμενους αιώνες (15ος και 16ος), κατά την Αναγέννηση, στα πανεπιστημιακά ιδρύματα χρησιμοποιούνται, επίσης, συλλογές αντιγράφων και αυθεντικών αντικειμένων για

εκπαιδευτικούς σκοπούς. Την ίδια περίπου περίοδο ανθίζει και η πρακτική του συλλέγειν σε ιδιωτικό επίπεδο, μέσα από τα δωμάτια αξιοπερίεργων αντικειμένων. Οι ιδιωτικές συλλογές συμβάλλουν κι αυτές στο διδακτικό έργο των πανεπιστημίων, καθώς όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενη ενότητα (βλ. ενότητα 1.2.1), καθηγητές πανεπιστημίων και ερευνητές τις επισκέπτονται συχνά και τις μελετούν. Στα χρόνια της Αναγέννησης παίζουν καταλυτικό ρόλο, για την ιστορία των πανεπιστημιακών συλλογών, δύο επιπλέον καινοτομίες: οι βοτανικοί κήποι και τα ανατομικά θέατρα. Στο πλαίσιο των δύο αυτών πρακτικών, αναπτύσσονται νέοι τύποι συλλογών, αλλά και τεχνικών διατήρησης, ενώ για πρώτη φορά καταγράφονται οργανωμένες προσπάθειες συλλογής σε μόνιμες τοποθεσίες για συγκεκριμένο κοινό (Lourenco, 2003, σ. 20).

Δεύτερο ορόσημο στην ιστορική αναδρομή για την ανεύρεση των καταβολών των πανεπιστημιακών συλλογών και μουσείων είναι το διδακτικό μουσείο (teaching museum). Ασφαλώς, δεν πρόκειται για μουσείο με τη σύγχρονη έννοια, που ικανοποιεί τον ορισμό του ICOM, αλλά για ορισμένες μόνιμες εκθέσεις των προαναφερθεισών διδακτικών συλλογών, που απευθύνονται σε φοιτητές, μελετητές και σπανιότερα στο γενικό κοινό. Τα πρώτα τους ίχνη εντοπίζονται στις αρχές του 17ου αιώνα (π.χ. βοτανικοί κήποι της Πίζας και του Λάιντεν) και αποτελούν προδρόμους των πρώτων δημόσιων μουσείων. Τα διδακτικά μουσεία επεκτείνονται σταδιακά σε διάφορα πεδία, πέρα από τις φυσικές επιστήμες και την ιατρική, όπως οι τέχνες και η αρχιτεκτονική, αξιοποιώντας τόσο αυθεντικά αντικείμενα, όσο και αντίγραφα, μακέτες, μοντέλα. Τελικά, πολλά εξ αυτών εδραιώνονται ως μουσεία, ανοιχτά στο κοινό ή απορροφώνται από μεταγενέστερα πανεπιστημιακά μουσεία, διατηρώντας σε κάθε περίπτωση τον έντονα διδακτικό χαρακτήρα τους (Lourenco, 2003, σ. 21).

Από τα τέλη του 16ου αιώνα, ένας διαφορετικός τύπος συλλογής εμφανίζεται στην Ευρώπη: οι συλλογές μελέτης (study collections). Οι συλλογές αυτές συγκροτούνται από ακαδημίες, λέσχες, εμπόρους, αριστοκράτες, αλλά και καθηγητές πανεπιστημίων για λόγους μελέτης και διδασκαλίας και ως αποτέλεσμα προσωπικής ενασχόλησης και ενδιαφέροντος. Το στοιχείο που τις ξεχωρίζει είναι, ότι αποτελούν την πρώτη απόπειρα μελέτης και καταγραφής αντικειμένων με οργανωμένο τρόπο, μέσω της παρατήρησης και του πειραματισμού. Η πρακτική των συλλογών μελέτης είναι εξαιρετικά διαδεδομένη ανάμεσα στους ακαδημαϊκούς και λόγιους της εποχής εκείνης (π.χ. Ulisse Aldrovandi, Olaus Worm, Frederik Ruysch) και είναι σημαντικό να αναγνωρίζεται η αξία και η συμβολή της σε σημαντικές επιστημονικές καινοτομίες των επόμενων αιώνων (π.χ. σύστημα ταξινόμησης του Λιναίου, θεωρία εξέλιξης του Λαμάρκ κ.λπ.). Παρουσιάζουν ομοιότητες τόσο με τα προγενέστερα δωμάτια αξιοπερίεργων αντικειμένων (κριτήρια οργάνωσης), όσο και με τις μεταγενέστερες

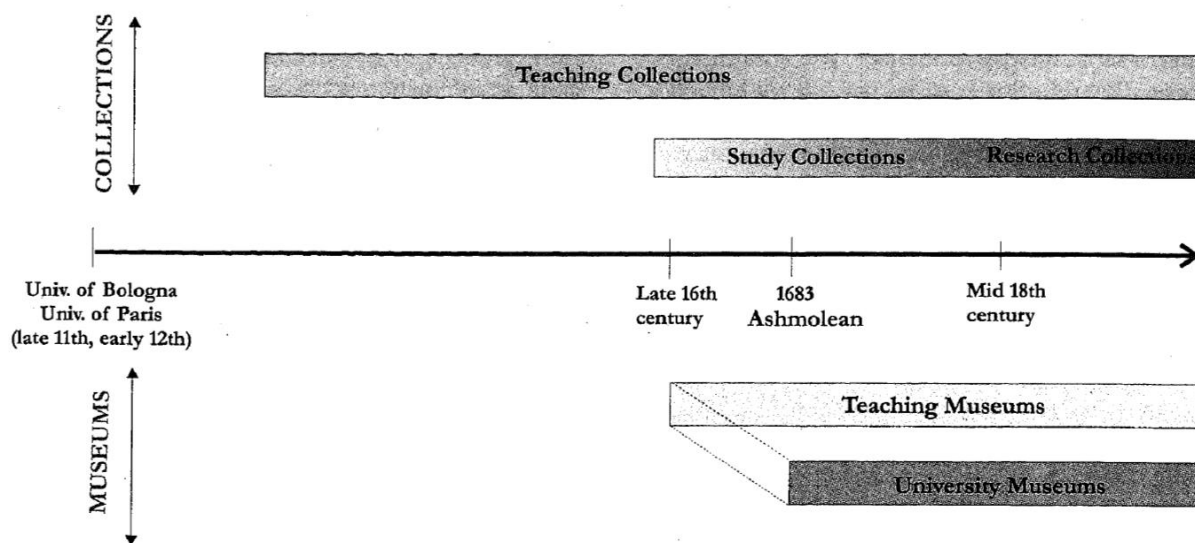
ερευνητικές συλλογές (οργανωμένος τρόπος μελέτης και τεκμηρίωσης αντικειμένων) (Lourenco, 2003, σσ. 21-22).

Εμβληματική για την ιστορική εξέλιξη, όχι μόνο των πανεπιστημιακών μουσείων, αλλά όλων των μουσείων ανεξαιρέτως, αποτελεί η ίδρυση του Ashmolean το 1683, ως το πρώτο δημόσιο, πανεπιστημιακό μουσείο στον κόσμο. Ποιες οι διαφορές του από τα προϋπάρχοντα διδακτικά μουσεία των πανεπιστημίων; Πρώτον, το Ashmolean ξεπερνά τα στενά όρια του ακαδημαϊκού χώρου και ανοίγει τις πόρτες του στο ευρύ κοινό και δεύτερον, αποκτά θεσμική υπόσταση, σαφή δομή και καταρτισμένο προσωπικό. Το απλοϊκό μοντέλο που εισαγάγει, αυτό ενός μουσείου εύκολα προσβάσιμο, όπου μπορούν να συνυπάρχουν στον ίδιο χώρο οι φοιτητές, οι καθηγητές και το κοινό, υιοθετείται άμεσα από εκατοντάδες άλλα πανεπιστήμια. Παρά τις σημαντικές μεταβολές που επιτυγχάνονται με την εγκαθίδρυσή του, το Ashmolean δεν αλλάζει ριζικά το θεσμό, καθώς ο ρόλος των διδακτικών και πανεπιστημιακών μουσείων παραμένει υποστηρικτικός του διδακτικού έργου (Lourenco, 2003, σσ. 22-23).

Ο πέμπτος και τελευταίος χρονικά παράγοντας, που επηρεάζει καθοριστικά την πορεία των πανεπιστημιακών συλλογών και μουσείων είναι οι ερευνητικές συλλογές (research collections), οι οποίες εμφανίζονται στα μέσα του 18ου αιώνα περίπου. Είναι σημαντικό να αναφερθεί, πως τα όρια μεταξύ διδακτικών και ερευνητικών συλλογών είναι δυσδιάκριτα. Εντούτοις, έχει καταγραφεί ιστορικά μια βασική διαφοροποίησή τους: οι ερευνητικές συλλογές αναπτύσσονται μόνο στους κόλπους εκείνων των επιστημονικών κλάδων, οι οποίοι απαιτούν απτά αποδεικτικά στοιχεία, ώστε να οικοδομήσουν νέα γνώση (π.χ. αρχαιολογία, ζωολογία, βοτανική). Επιπλέον, η μετάβαση από τη διδακτική στην ερευνητική συλλογή συνεπάγεται την αύξηση της τεκμηριωτικής αξίας των αντικειμένων, τα οποία πλέον συλλέγονται με σκοπό να απαντήσουν σε συγκεκριμένα ερωτήματα ή να επιβεβαιώσουν απαντήσεις (Lourenco, 2003, σσ. 23-24).

Διαγραμματικά, η ιστορική εξέλιξη των προαναφερθέντων θα μπορούσε να αποτυπωθεί με αρκετά σαφή τρόπο, από τον 14ο αιώνα έως και τις αρχές του 19ου (βλ. σχ. 5). Ωστόσο, από τον 19ο αιώνα και ύστερα, τα δεδομένα περιπλέκονται. Τα πανεπιστημιακά μουσεία αποκρυσταλλώνονται ως θεσμός και συνυπάρχουν με τις διδακτικές και ερευνητικές συλλογές, οι οποίες συγχέονται μεταξύ τους, μετασχηματίζονται και αποκτούν νέα χαρακτηριστικά και νοηματοδοτήσεις (Lourenco, 2003, σ. 24). Σήμερα, οι πανεπιστημιακές συλλογές, παρόλο που έχουν παίξει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη νέας γνώσης ανά τους αιώνες, χάνουν σταδιακά τις αρχικές ερευνητικές και διδακτικές λειτουργίες τους και παραμελούνται από πολλά πανεπιστήμια, όπως θα αποδειχθεί και στη συνέχεια. Βρίσκονται διάσπαρτες και απομονωμένες η μία από την άλλη, τόσο κυριολεκτικά, δηλαδή σε επίπεδο

χώρου, όσο και μεταφορικά, σε επίπεδο γνωστικών αντικειμένων και διοικητικών ορίων (Luzi, 2019, σ. 39).

Σχήμα 5. Σχεδιαστική απεικόνιση της Lourenco (2003, σ. 24) για την ιστορική εξέλιξη των: διδακτικών συλλογών και μουσείων, συλλογών μελέτης, ερευνητικών συλλογών και πανεπιστημιακών μουσείων

2.2 Το ιδιαίτερο πλαίσιο λειτουργίας των ελληνικών πανεπιστημιακών μουσείων: η περίπτωση του ΕΚΠΑ

Τα πανεπιστημιακά μουσεία και συλλογές στην Ελλάδα αποτελούν μια ιδιαίτερη περίπτωση θεσμού, καθώς στον τρόπο διαχείρισης και λειτουργίας τους εντοπίζονται στοιχεία τόσο από τον χώρο των δημόσιων μουσείων, όσο και από το χώρο της ακαδημαϊκής εκπαίδευσης (Dermitzaki & Doxanaki, 2018, σ. 245). Φιλοξενούνται στους χώρους ακαδημαϊκών ιδρυμάτων και ως σκοπό έχουν, όπως κάθε άλλο μουσείο, να διαφυλάσσουν, να συντηρούν, να τεκμηριώνουν, να ερευνούν, να ερμηνεύουν και κυρίως να εκθέτουν τις ποικίλες συλλογές τους. Λειτουργούν στο πλαίσιο της εκάστοτε πανεπιστημιακής μονάδας και στελεχώνονται από μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας. Απευθύνονται κατά βάση σε εξειδικευμένους επισκέπτες (καθηγητές, φοιτητές, ερευνητές), χωρίς ωστόσο να είναι απρόσιτα στο ευρύ κοινό. Επομένως, τα πανεπιστημιακά μουσεία έχουν κοινά χαρακτηριστικά με τα άλλα είδη μουσείων, αλλά συγχρόνως, είναι μουσεία διαφορετικά, αφού όλες οι λειτουργίες τους επηρεάζονται κατά κανόνα από τον ιδιαίτερο χώρο που τα φιλοξενεί (Νόμος 4957/2022, σσ. 4821-4822· Κίττας & Πίτσιος, 1998-1999, σ. 72· Γελαδάκη, 2006).

Σήμερα, τα ελληνικά πανεπιστημιακά μουσεία και συλλογές ξεπερνούν τα εκατό (100), καλύπτοντας μεγάλη ποικιλία θεματικών, με ορισμένα εξ αυτών να είναι μοναδικά στο είδος τους στον ελλαδικό χώρο (Τρούλη, 2006). Οι επόμενες ενότητες θα εστιάσουν στα μουσεία του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

2.2.1 Σύντομο ιστορικό των πανεπιστημιακών μουσείων και συλλογών του ΕΚΠΑ

Στην Ελλάδα, η ιστορική εξέλιξη των πανεπιστημιακών μουσείων και συλλογών είναι άμεσα συνυφασμένη με την ιστορία της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Τα πρώτα πανεπιστημιακά ιδρύματα οργανώνονται στα πρότυπα του εξωτερικού, γι' αυτό σε αρκετά τμήματα, από την έναρξη της λειτουργίας τους, προσαρτώνται μουσεία ως χώροι συμπληρωματικής διδασκαλίας.

Το 1824, πριν την ανεξαρτητοποίηση του ελληνικού κράτους, ιδρύεται στην αγγλοκρατούμενη Κέρκυρα και λειτουργεί ως εκπαιδευτικό ίδρυμα πανεπιστημιακού επιπέδου, η Ιόνιος Ακαδημία. Σε αυτήν προσαρτώνται τέσσερα μουσεία, το Μουσείο Αρχαιολογίας και Καλλιτεχνίας, το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας, το Μουσείο Ανατομίας και το Μουσείο Χημείας και Φυσικής, αλλά και ένας Βοτανικός Κήπος, με σκοπό να συμβάλλουν στην πρακτική διδασκαλία των φοιτητών. Μετά την κατάργηση της Ιονίου Ακαδημίας το 1864, μέρος των συλλογών αγοράζεται από ιδιώτες και παραχωρείται σε μουσεία του Πανεπιστημίου Αθηνών (Τρούλη, 2006).

Το Πανεπιστήμιο Αθηνών ιδρύεται το 1837 και η ιστορία των μουσείων και των συλλογών του αρχίζει να διαμορφώνεται από την πρώτη στιγμή. Συγκεκριμένα, στον κανονισμό λειτουργίας του προβλέπεται η συγκρότηση συλλογών αντικειμένων για διδακτικούς κι ερευνητικούς σκοπούς, καθώς και η μέριμνα ανεύρεσης οικοδομημάτων για τη στέγασή τους. Ένα χρόνο μετά, το 1838, συγκροτείται το «Ταμείο Οργάνων», μια συλλογή που περιλαμβάνει αντικείμενα για την εργαστηριακή διδασκαλία της χειρουργικής και των φυσικομαθηματικών επιστημών. Το πρώτο ελληνικό πανεπιστημιακό μουσείο, το Φυσιογραφικό Μουσείο ιδρύεται κάποια χρόνια αργότερα, το 1858, όταν η Φυσιογραφική Εταιρεία παραχωρεί τις συλλογές της (βοτανικές, ζωολογικές, ανθρωπολογικές, ορυκτολογικές και παλαιοντολογικές) στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Στη συνέχεια, οι συλλογές αυτές εμπλουτίζονται από δωρεές, αγορές, ανταλλαγές με μουσεία του εξωτερικού, αλλά και ερευνητικές ανασκαφές. Το Φυσιογραφικό Μουσείο σταδιακά διασπάται και από τη διάσπαση προκύπτουν το Βοτανικό Μουσείο (1871), το Ζωολογικό (1895), το Παλαιοντολογίας και Γεωλογίας (1906) και το Ορυκτολογίας και Πετρογραφίας (1908). Παράλληλα, το 1890 προκύπτει από το προαναφερθέν «Ταμείο Οργάνων» και το Μουσείο Φυσικών Επιστημών και

Τεχνολογίας (Τρούλη, 2006· ΕΚΠΑ eStories, χ.χ.α· ΕΚΠΑ eStories, χ.χ.β.). Από τα πρώτα μουσεία που ιδρύονται είναι και εκείνα της Ιατρικής Σχολής Αθηνών.

2.2.2 Τα μουσεία της Ιατρικής Σχολής του ΕΚΠΑ

Μια ξεχωριστή κατηγορία πανεπιστημιακών μουσείων του ΕΚΠΑ είναι εκείνα της Ιατρικής Σχολής. Σήμερα, φιλοξενούνται στις εγκαταστάσεις της Σχολής στο Γουδή και αποτελούν τα μοναδικά μουσεία ιατρικής στην Αθήνα. Είναι επτά (7) στον αριθμό και διαθέτουν πλούσιες και σημαντικές επιστημονικές συλλογές.

Εικ. 5. Άποψη της αίθουσας του Μουσείου Παθολογικής Ανατομικής (Πηγή: https://www.uoa.gr/to_panepistimio/moyseia/moyseio_pathologikis_anatomikis/)

Πρώτο απ' όλα, ιδρύεται το Μουσείο Παθολογικής Ανατομικής (βλ. εικ. 5), το 1852. Στις συλλογές του περιλαμβάνονται χειρουργικά και νεκροτομικά παρασκευάσματα οργάνων, καθώς και ανθρώπινα έμβρυα με συγγενείς ανωμαλίες και περιγεννητικά θανατηφόρες νόσους (Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών, χ.χ.α.). Έπειτα, το 1877 συγκροτείται και το Μουσείο Ανατομίας, το οποίο διαθέτει μεγάλη ποικιλία αντικειμένων στις συλλογές του, όπως προπλάσματα ανθρώπινων και ζωικών ιστών, κέρνινα/ ξύλινα/ πλαστικά ανατομικά μοντέλα, σκελετούς και ξηρά κρανία (φυσιολογικά και παθολογικά) (Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών, χ.χ.β.). Ακολουθεί το Ανθρωπολογικό, το 1886, οι συλλογές του οποίου αποτελούνται από σκελετικές σειρές που καλύπτουν το σύνολο του ελλαδικού γεωγραφικού χώρου και αντιπροσωπεύουν πληθυσμούς όλων των χρονολογικών και πολιτισμικών περιόδων του αρχαίου ελληνικού κόσμου (Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών, χ.χ.γ.).

Κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα ιδρύονται άλλα τρία (3) μουσεία στην Ιατρική Σχολή. Το 1932 δημιουργείται το Εγκληματολογικό (βλ. εικ. 6). Στη συλλογή του υπάρχουν

περισσότερα από χίλια πεντακόσια ιστορικά αντικείμενα, όπως ανθρώπινα υπολείμματα, κέρνα προπλάσματα, δείγματα εξαρτησιογόνων ουσιών και όπλα, τα οποία τεκμηριώνουν την ιστορία του εγκλήματος στον ελληνικό χώρο (Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστήμιον Αθηνών, χ.χ.δ.). Το ίδιο έτος συστήνεται και το Μουσείο Φυσιολογίας «Γεώργιος Κοτζιάς», με συλλογή ιστορικών οργάνων της Φυσιολογίας και το ιστορικό αρχείο Γ. Κοτζιά (Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστήμιον Αθηνών, χ.χ.ε.). Αρκετά χρόνια αργότερα, το 1998, ιδρύεται το Μουσείο Φαρμακολογίας. Οι συλλογές του περιλαμβάνουν όργανα έρευνας και εκπαίδευσης φοιτητών, αντικείμενα σχετιζόμενα με το πρόβλημα της φαρμακευτικής εξάρτησης, διαφημιστικές αφίσες φαρμακευτικών προϊόντων κ.ά. (Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστήμιον Αθηνών, χ.χ.φ.). Τελευταίο, ιδρύεται το Μουσείο Οδοντιατρικής (2013), το οποίο διαθέτει σημαντική συλλογή εργαλείων και συσκευών (χειρουργικής και προσθετικής), αλλά και οδοντιατρικών υλικών (Μουσείο Τμήματος Οδοντιατρικής Εθνικού & Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, χ.χ.α.).

*Εικ. 6. Αποψη της αίθουσας του Εγκληματολογικό Μουσείου (Πηγή:
https://www.uoa.gr/to_panepistimio/moyseia/egklimatologiko/)*

2.2.3 Οργανωτικές αδυναμίες των πανεπιστημιακών μουσείων του ΕΚΠΑ

Μια ενδιαφέρουσα παρατήρηση, που αφορά όχι μόνο την Ελλάδα, αλλά πολλές χώρες διεθνώς είναι ότι η νομική διασφάλιση της πανεπιστημιακής κληρονομιάς παρουσιάζει κενά και αδυναμίες. Αρχικά, διευκρινίζεται ότι τα πανεπιστημιακά μουσεία και συλλογές στην Ελλάδα υπάγονται στη δικαιοδοσία του Υπουργείου Παιδείας. Ωστόσο, το συγκεκριμένο Υπουργείο δε διαθέτει κάποια μόνιμη δομή για το συντονισμό και τη διαχείρισή τους. Επιπλέον, έως το 2000, υπάρχει πλήρης απουσία νομικών διατάξεων για τη λειτουργία τους σε εθνικό επίπεδο. Πρέπει να περάσουν 140 χρόνια από την ίδρυση του πρώτου μουσείου,

προκειμένου να αναγνωριστούν ως αυτόνομες μονάδες των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων και να μπορέσουν να λειτουργήσουν εντός συγκεκριμένου νομικού πλαισίου (Dermitzaki & Doxanaki, 2018, σσ. 242, 244-245).

Εξαιτίας αυτών των χρόνιων αδυναμιών και παρά τις πρόσφατες νομοθετικές παρεμβάσεις, τα μουσεία ακόμη και σήμερα παρουσιάζουν ανομοιομορφίες, τόσο σε οργανωτικό επίπεδο, όσο και σε λειτουργικό. Για παράδειγμα, από τη μία υπάρχουν μουσεία που υπάγονται σε τμήματα, αλλά υπάρχουν και μερικά που υπάγονται στον πρότανη. Υπάρχουν μουσεία που είναι ανοιχτά στο κοινό και κάποια όχι. Υπάρχουν μουσεία εξωστρεφή, που χτίζουν γέφυρες επικοινωνίας με την κοινωνία και άλλα, που απειλούνται με κλείσιμο. Είναι φανερό, ότι οι νομοθετικές ρυθμίσεις δεν αρκούν, ώστε να μετατραπούν τα μουσεία εν μία νυκτί σε χώρους ουσιαστικής μάθησης και εμπειρίας. Αυτό που απαιτείται είναι μια συνεκτική και σαφής πολιτική, που θα μετατρέψει τη θεωρία σε πράξη, θα καθοδηγήσει τα πανεπιστημιακά μουσεία και θα αναδείξει τον πλούτο τους (Dermitzaki & Doxanaki, 2018, σσ. 242-244).

2.3 Το παρόν και το μέλλον του πανεπιστημιακού μουσείου

2.3.1 Διερεύνηση της παρούσας κατάστασης των πανεπιστημιακών μουσείων και συλλογών: οι σύγχρονες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν

Παρά τις διαφορές τους σε μέγεθος, θεματική κατηγοριοποίηση, τοποθεσία, αποστολή κ.λπ., όλα τα πανεπιστημιακά μουσεία αντιμετωπίζουν παρεμφερείς δυσκολίες (Gilman, 2020). Η έλλειψη πόρων, η υποβάθμιση του προσωπικού, οι μεγάλες αντιθέσεις και ασυνέπειες στον τρόπο λειτουργίας και διαχείρισης, η αμφισβήτηση της αξίας τους και οι απανωτές σύγχρονες κρίσεις έχουν συντελέσει στην φθίνουσα πορεία τους κατά τις τελευταίες δεκαετίες.

Το πιο κοινό πρόβλημα, που ταλανίζει εδώ και χρόνια τα δημόσια πανεπιστημιακά ιδρύματα συνολικά και κατ' επέκταση τα μουσεία και τις συλλογές τους, είναι αυτό της έλλειψης πόρων. Παρατηρείται το εξής παράδοξο: ακόμη και σε περιόδους άνθησης της οικονομίας, η οικονομική κατάσταση των πανεπιστημίων δεν διαφέρει ιδιαίτερα από τις περιόδους κρίσης, γεγονός που αποδεικνύει ότι η αναβάθμιση των εκπαιδευτικών δομών δεν αποτελεί πάντα προτεραιότητα των κυβερνήσεων. Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά τη λειτουργία των πανεπιστημιακών μουσείων, παρατηρούνται συχνά ζητήματα, όπως απαρχαιωμένες εγκαταστάσεις, περιορισμένος χώρος, έλλειψη προσωπικού και υλικοτεχνικού εξοπλισμού, μείωση της ερευνητικής παραγωγικότητας και μειωμένο ωράριο (Johansen, 2018, σ. 146· Sasaki, 2020, σ. 127· Κίττα, 2009, σ. 34).

Εξαιτίας αυτών των ιδιαίτερα δυσμενών συνθηκών, οι επαγγελματίες των μουσείων βρίσκονται στη δυσάρεστη θέση να διεκδικούν ακόμη και σήμερα τα δικαιώματά τους και να δίνουν μάχες για να υποστηρίξουν την αξία, τόσο της εργασίας τους, όσο και των ίδιων των συλλογών (Johansen, 2018, σ. 146· Simpson & Lourenco, 2020, σσ. 8-9). Σύμφωνα με πρόσφατα αποτελέσματα ερευνών, το προσωπικό των πανεπιστημιακών συλλογών δηλώνει μη ικανοποιημένο από το χώρο εργασίας του, με βασικότερα αίτια την έλλειψη ευκαιριών ανέλιξης, την έλλειψη μιας χαρτογραφημένης επαγγελματικής πορείας και τέλος την έλλειψη αναγνώρισης της δουλειάς του από τους προϊσταμένους του, ενώ αμφισβητείται ακόμη και η ένταξή του στην ευρύτερη μουσειακή κοινότητα (Simpson & Lourenco, 2020, σ. 8· Simpson, 2020, σ. 68).

Ακόμη, κατά τη διαχείριση των πανεπιστημιακών συλλογών και μουσείων παρατηρούνται συχνά μεγάλες αντιθέσεις και ασυνέχειες. Αυτό οφείλεται στο ότι δεν υπάρχει πάντα ένα συντονισμένο θεσμικό πλάνο δράσης, με αποτέλεσμα η διαφύλαξη της πανεπιστημιακής κληρονομιάς να εξαρτάται αποκλειστικά από ατομικές πρωτοβουλίες. Από τη μια, οι αυθόρμητες και ανεξάρτητες ενέργειες ενός επαγγελματία των πανεπιστημιακών συλλογών θα μπορούσαν να αποφέρουν θετικά αποτελέσματα και να αναδείξουν παραδείγματα καλών πρακτικών, από την άλλη οι ενέργειες αυτές είναι βραχυπρόθεσμες και δεν δημιουργούν καμία θεσμική παράδοση ή συντονισμένη συνέχεια (Tucci, 2002, σ. 20· Johansen, 2018, σ. 145).

Ένας επιπλέον λόγος για τον οποίο οι πανεπιστημιακές συλλογές απειλούνται είναι η εφαρμογή σε αρκετά δημόσια ακαδημαϊκά ιδρύματα, μοντέλων και μεθόδων του ιδιωτικού τομέα (π.χ. new public management), στο πλαίσιο των οποίων οι αξίες της διατήρησης της κληρονομιάς δεν γίνονται εύκολα κατανοητές. Πολλοί επικεφαλής των πανεπιστημίων, που ακολουθούν τέτοια μοντέλα διαχείρισης, δίνουν ιδιαίτερη έμφαση σε αριθμητικούς δείκτες προκειμένου να ιεραρχήσουν τις ανάγκες του πανεπιστημίου για χρηματοδότηση. Βάσει αριθμητικών κριτηρίων και βραχυπρόθεσμων αποδόσεων, οι πανεπιστημιακές συλλογές και τα μουσεία δεν έχουν να προσφέρουν χειροπιαστά αποτελέσματα, ώστε να διεκδικήσουν την απαραίτητη χρηματοδότηση. Ο λόγος είναι ότι το μουσειακό έργο δεν είναι μετρήσιμο, αλλά αποτελεί μια μακροπρόθεσμη επένδυση για τα πανεπιστήμια. Συνεπώς, παρατηρείται σταδιακά, ένας μετασχηματισμός της φύσης και της λειτουργίας του πανεπιστημίου βάσει νέων προτύπων και ταυτόχρονα, η δημιουργία ιδεολογικού χάσματος εντός της πανεπιστημιακής κοινότητας, που ενδεχομένως να απειλεί και το μέλλον των μουσείων (Johansen, 2018, σ. 146· Simpson, 2020, σ. 66).

Οι συλλογές των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων εδώ και αιώνες συσσωρεύουν γνώση, αποθηκεύοντας μεγάλο αριθμό τεκμηρίων (π.χ. επιστημονικά όργανα, βιβλία, εποπτικό υλικό), εξαιρετικά χρήσιμοι για την ιστορία της επιστήμης. Το εν λόγω χαρακτηριστικό, αυτό της ιστορικότητας, καταλήγει σήμερα να αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα εμπόδια για την επιβίωσή τους. Όπως είναι λογικό, οι χωρικές απαιτήσεις των συλλογών αυξάνονται συνεχώς μέσα στα χρόνια, ενώ για τις κατάλληλες συνθήκες φύλαξης και συντήρησής τους χρειάζεται να δαπανηθούν αρκετά χρήματα. Αυτά ακριβώς τα δεδομένα, φέρνουν σήμερα πολλά πανεπιστημιακά μουσεία αντιμέτωπα με τους κινδύνους της αμφισβήτησης της αξίας τους, από τη μια, και της παραμέλησης, από την άλλη (Tucci, 2002, σ. 19· Vanpraemel, 2018, σ. 45· Κίττα, 2009, σ. 35).

Τα προαναφερθέντα ζητήματα έχουν τις ρίζες τους στην εμφάνιση των μουσείων επιστημών τρίτης γενιάς και συγκεκριμένα, στην ιδέα πολλών επιστημόνων και μουσειολόγων του 20ού αιώνα, ότι η αυθεντικότητα και η ιστορικότητα των επιστημονικών αντικειμένων δεν έχει να προσφέρει πολλά στην επικοινωνία της επιστήμης. Όπως συζητήθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο (βλ. ενότητα 1.2.4), τα μουσεία τρίτης γενιάς προωθούν τη χρήση διαδραστικών, ψυχαγωγικών εκθεμάτων έναντι των ιστορικών τεκμηρίων. Ακολουθώντας σήμερα, τη στιγμή που κάθε πανεπιστήμιο επιθυμεί να γίνει κέντρο καινοτομίας και σύγχρονης έρευνας, η ύπαρξη συλλογών που, στην πλειονότητά τους αντιπροσωπεύουν παλαιότερους τρόπους έρευνας, οι οποίοι πλέον θεωρούνται παρωχημένοι, οδηγεί συχνά σε δυσκολίες. Υπό το πρίσμα μιας αθροιστικής, προοδευτικής πορείας της επιστήμης, που καταλήγει, ωστόσο, να είναι μη ρεαλιστική και πολωτική, οι ιστορικές συλλογές αντιμετωπίζονται ως εμπόδιο, παραμελούνται, αχρηστεύονται, ξεχνιούνται και τελικά απορρίπτονται, παρόλο που οι ιστορικές προσεγγίσεις της επιστημονικής εξέλιξης είναι απαραίτητες για τη διαμόρφωση μιας ολοκληρωμένης επιστημονικής παιδείας (Vanpraemel, 2018, σσ. 45-46· Tucci, 2002, σσ. 18-20).

Η πιο πρόσφατη απειλή με την οποία ήρθαν αντιμέτωπα τα πανεπιστήμια είναι η πανδημία του Covid-19 και η πρωτοφανής συνθήκη της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης. Όπως είναι λογικό, η πανδημία και ο εγκλεισμός επηρέασαν και τη λειτουργία των πανεπιστημιακών μουσείων. Η έρευνα περιορίστηκε σημαντικά, ενώ πολλά ερευνητικά προγράμματα ακυρώθηκαν εντελώς, λόγω οικονομικών δυσχερειών. Η φυσική πρόσβαση στις πανεπιστημιακές συλλογές ήταν σχεδόν ανέφικτη και η ανάγκη για ψηφιακό περιεχόμενο έγινε πιο επιτακτική από ποτέ. Οι προκλήσεις αυτές ήταν παρόμοιες για όλα τα μουσεία του κόσμου, ωστόσο, ειδικά τα πανεπιστημιακά δεν ήταν προετοιμασμένα για μια ψηφιακή μετάβαση, καθώς τα περισσότερα εξ αυτών, όπως έχει ήδη αναφερθεί αρκετές φορές ως τώρα,

αντιμετωπίζουν οικονομικά προβλήματα, με αποτέλεσμα να εξελίσσονται πιο αργά από τα υπόλοιπα (Simpson & Lourenco, 2020, σ. 7).

Η φθίνουσα πορεία των πανεπιστημιακών μουσείων φαίνεται πως έχει προβληματίσει και κινητοποιήσει τους ειδικούς, που κάνουν λόγο για συνολική «κρίση ταυτότητας». Διάφοροι ευρωπαϊκοί και διεθνείς φορείς, που ασχολούνται με θέματα διαφύλαξης της κληρονομιάς, έχουν προβεί σε σημαντικές ενέργειες ήδη από τις αρχές του 21ου αιώνα, με σκοπό να αναβαθμιστεί, να προστατευτεί και να επαναξιοποιηθεί η πανεπιστημιακή κληρονομιά. Για παράδειγμα, το European Academic Heritage Network προχώρησε στην υπογραφή της Διακήρυξης Χέλ το 2000. Πρόκειται για ένα κείμενο που αναγνωρίζει την αξία των συλλογών των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων, ως αναντικατάστατων ιστορικών αρχείων και απαραίτητων εργαλείων έρευνας και διδασκαλίας. Στη Διακήρυξη τονίζεται η αξία των συνεργασιών και του διαμοιρασμού γνώσεων και εμπειριών ανάμεσα στα πανεπιστημιακά μουσεία και ταυτόχρονα, προτείνονται καλές πρακτικές αναφορικά με την τεκμηρίωση του υλικού των συλλογών, την προσέγγιση του κοινού και την αξιοποίηση των νέων τεχνολογικών μέσων (European Academic Heritage Network, χ.χ.β.). Την ίδια χρονιά, ιδρύθηκε και το ευρωπαϊκό δίκτυο Universeum, το οποίο στοχεύει στη διαφύλαξη, τη μελέτη και την προώθηση των πανεπιστημιακών συλλογών και μουσείων και απευθύνεται κατά βάση σε επαγγελματίες του κλάδου, μελετητές και φοιτητές (European Academic Heritage Network, χ.χ.α.). Το 2001, το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων (ICOM) ίδρυσε μια Διεθνή Επιτροπή για τα πανεπιστημιακά μουσεία και τις συλλογές τους (UMAC), με αφορμή τη συνειδητοποίηση των κοινών δυσχερειών που αυτά αντιμετωπίζουν παγκοσμίως. Ένα από τα πιο πρόσφατα ερευνητικά προγράμματα (P-Mus project), που ανέπτυξε η UMAC μεταξύ 2017-2019, σχεδιάστηκε με σκοπό την προώθηση της επαγγελματικής μουσειολογικής εκπαίδευσης του προσωπικού των πανεπιστημιακών συλλογών και μουσείων (Κίττα, 2009, σσ. 34, 36· Simpson, 2020, σσ. 66-68).

Είναι γεγονός, πως το πανεπιστήμιο ως θεσμός είναι ένας από τους πιο ανθεκτικούς και ευπροσάρμοστους της κοινωνίας μας. Ταυτόχρονα, πρόκειται και για έναν από τους μακροβιότερους τρόπους ανθρώπινης οργάνωσης. Τα πανεπιστήμια έχουν επιβιώσει από κοινωνικές αναταραχές, πολέμους, παγκόσμιες κρίσεις και πανδημίες, ανταποκρινόμενα πάντα στις ανάγκες της κοινωνίας. Ωστόσο, αυτό το δεδομένο δεν πρέπει να λειτουργήσει εφησυχαστικά. Υπάρχουν πολλά που πρέπει να γίνουν ακόμη, για να διασφαλιστεί η επιβίωση των πανεπιστημίων και των συλλογών τους, αλλά και η απρόσκοπτη λειτουργία τους, ακόμα και μέσα σε ένα περιβάλλον πολλαπλών κρίσεων. Απαιτείται διαρκής διαπραγμάτευση και επαναπροσδιορισμός του ρόλου και της αποστολής τους, εκσυγχρονισμός, καινοτομία και

δημιουργικότητα (Economou, Lourenco, Nyst, Simpson, Soubiran, 2021, σ. 5· Simpson & Lourenco, 2020, σ. 10· Κίττα, 2009, σ. 34). Στις επόμενες ενότητες, θα διερευνηθούν όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά των πανεπιστημιακών μουσείων και συλλογών, που μπορούν να προσφέρουν νέες ευκαιρίες και λύσεις στα λειτουργικά τους προβλήματα.

2.3.2 Μοναδικά χαρακτηριστικά ως αξιοποιήσιμες ευκαιρίες

Πολλά από τα ιδιότυπα χαρακτηριστικά των πανεπιστημιακών μουσείων και συλλογών θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν προς όφελός τους. Υπάρχουν δομικά και λειτουργικά στοιχεία που τα κάνουν να ξεχωρίζουν από τα υπόλοιπα μουσεία, όπως είναι η στέγασή τους εντός των πανεπιστημιακών εγκαταστάσεων, η μοναδικότητα και η εντοπιότητα των συλλογών τους, αλλά και η έντονη ιστορική τους ταυτότητα. Με ποιους τρόπους θα μπορούσαν αυτά τα χαρακτηριστικά να δημιουργήσουν νέες ευκαιρίες;

Τα μουσεία των ακαδημαϊκών ιδρυμάτων αποτελούν ιδανικό περιβάλλον για τη δημιουργία ρεαλιστικών αντιλήψεων γύρω από την επιστήμη και την εξοικείωση του κοινού με την επιστημονική σκέψη και διδασκαλία (Vanpraemel, 2018, σ. 47). Είναι γεγονός πως η φύση της επιστήμης είναι άμεσα συνυφασμένη με την αντιπαράθεση και την αβεβαιότητα. Κατά συνέπεια, τα πανεπιστημιακά μουσεία, ως εκπρόσωποι της ιστορικής εξέλιξης της επιστημονικής σκέψης, θα έπρεπε να νοούνται ως μέρη, όπου οι επισκέπτες έρχονται σε επαφή με αυτή τη ρευστή φύση και τις αντιθέσεις της. Ως καταλληλότερο εργαλείο για τη μετάδοση της φύσης της επιστήμης, στο πλαίσιο ενός πανεπιστημιακού μουσείου, προτείνεται η θεωρία του κονστρουκτιβισμού (βλ. ενότητα 1.1.4), σύμφωνα με την οποία, κατά τη διαδικασία της μάθησης δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην προϋπάρχουσα γνώση του υποκειμένου. Θα ήταν εξαιρετικά σημαντικό και χρήσιμο για τον επισκέπτη ενός πανεπιστημιακού μουσείου να εκθέσει τις απόψεις του γύρω από την επιστήμη, ακόμη και όσες μπορεί να είναι λανθασμένες, ώστε να τεθούν υπό συζήτηση και αν είναι απαραίτητο, να αντικατασταθούν. Δηλαδή, προτείνεται η διαδικασία της γνωστικής σύγκρουσης (ψυχολογική κατάσταση ασυμφωνίας μεταξύ γνωστικών ιδεών), προκειμένου να αυξήσει το υποκείμενο την κατανόησή του για την επιστήμη. Αν μη τι άλλο, αυτή η μέθοδος, που οδηγεί τελικά σε περισσότερες απορίες παρά απαντήσεις, πιθανόν να συναρπάσει το κοινό και να εξάψει την περιέργειά του (De Schrijver, Dugardin & Segers, 2018, σσ. 50, 54).

Ένα άλλο στοιχείο που μπορεί να αναδειχθεί περισσότερο είναι ο υλικός πλούτος των πανεπιστημιακών μουσείων, μέσω της αντικειμενοκεντρικής μάθησης (object-based learning ή αλλιώς OBL). Πρόκειται για μια «εκπαιδευτική μέθοδο που περιλαμβάνει την ενεργή χρήση αυθεντικών υλικών αντικειμένων ή και αντιγράφων τους» (Jamieson, 2017, σ. 12). Τα

αντικείμενα πάντα συνδέονταν με τη διαδικασία της απόκτησης γνώσης, με κυριότερο παράδειγμα την προέλευση της ίδιας της πρακτικής του συλλέγειν (βλ. ενότητα 1.2.1). Ωστόσο, σύμφωνα και με νεότερες προσεγγίσεις, μπορούν να συνδεθούν, ακόμη, με την ενεργοποίηση πολλαπλών αισθήσεων και νέων τρόπων αντίληψης, με τη διέγερση της περιέργειας, με την εμπάθυνση της κατανόησης, με την καλλιέργεια επικοινωνιακών και διαπραγματευτικών δεξιοτήτων και με τη βελτίωση της απομνημόνευσης (Simpson, 2019, σ. 11). Η αντικειμενοκεντρική μάθηση δύναται, επίσης, να συνεισφέρει αποτελεσματικά στη διασταύρωση διακριτών πεδίων μάθησης, μέσω της αλληλεπίδρασης και συνεργασίας των μελών της ακαδημαϊκής κοινότητας. Η πρακτική της σύμπραξης εκπροσώπων από διαφορετικούς επιστημονικούς κλάδους, στην οποία θα αναφερθούμε αναλυτικότερα και στη συνέχεια, προσθέτει στα αντικείμενα των συλλογών νέα επίπεδα κατανόησης και ερμηνείας, καθώς και νέες διασυνδέσεις μεταξύ τους. Παράλληλα, μέσω της αντικειμενοκεντρικής μεθόδου, διευκολύνεται η διάδραση παλαιότερης και σύγχρονης επιστημονικής γνώσης στην υπηρεσία της μελλοντικής βιωσιμότητας, της υπερκέρασης παγκόσμιων προβλημάτων και απρόβλεπτων κρίσεων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα μιας τέτοιας κρίσης, αποτελεί η περίπτωση της πανδημίας του COVID-19, για την αντιμετώπιση της οποίας οι επιστήμονες στράφηκαν στις ιστορικές συλλογές πανεπιστημίων, μουσείων, ερευνητικών κέντρων, με σκοπό την ανάσυρση γνώσης, που θα μπορούσε να παρέχει λύσεις (Economou, Lourenco, Nyst, Simpson, Soubiran, 2021, σ. 6· Tanabashi, 2020, σσ. 52-53, 57).

Ένα ακόμη μοναδικό χαρακτηριστικό που μπορούν να αξιοποιήσουν οι υπεύθυνοι των πανεπιστημιακών μουσείων είναι το γεγονός, ότι μπορούν εύκολα να εντοπίσουν τα ιστορικά «ίχνη» των αντικειμένων που ανήκουν στις συλλογές τους. Συχνά, μια σύντομη έρευνα με βάση τα υπάρχοντα αρχειακά στοιχεία του κάθε αντικειμένου, μπορεί να οδηγήσει σε ακριβή ανασύσταση του ιστορικού πλαισίου του (Tucci, 2002, σσ. 19-21). Αυτό αποτελεί σημαντικό πλεονέκτημα για τις πανεπιστημιακές συλλογές, καθώς το ιστορικό τους αφήγημα αποκτά συνοχή και νόημα. Ταυτόχρονα μαρτυρά την μακρά παράδοση και κληρονομιά της επιστημονικής αναζήτησης της γνώσης στο ακαδημαϊκό περιβάλλον. (De Schrijver, Dugardin & Segers, 2018, σ. 50) Ένα σημαντικό πρόβλημα, που συχνά αντιμετωπίζουν τα μουσεία και μπορούν να υπερκεράσουν με την παραπάνω διαδικασία είναι η αποκοπή των αντικειμένων από το ακριβές ιστορικό τους υπόβαθρο και κατ' επέκταση η μουσειοποίησή τους, δηλαδή η αποκλειστική χρήση τους ως κειμήλια, σε σύγκριση με σύγχρονα τεχνολογικά και επιστημονικά επιτεύγματα (Vanpraemel, 2018, σ. 45). Τέτοιες ιστορικές έρευνες θα μπορούσαν να καταλήξουν σε χρήσιμες δημοσιεύσεις, για την καθοδήγηση επαγγελματιών σε άλλα μουσεία. Εξάλλου, η ανασύσταση του ιστορικού πλαισίου ως διαδικασία είναι ιδιαίτερα

περίπλοκη για ένα μη πανεπιστημιακό μουσείο, καθώς οι ακριβείς ιστορικές διαδρομές, χρήσεις και συσχετίσεις των αντικειμένων μιας επιστημονικής συλλογής δεν είναι πάντα εύκολο να εντοπιστούν εκτός του ακαδημαϊκού περιβάλλοντος (Tucci, 2002, σ. 21).

Ένα πρόσθετο πλεονέκτημα που θα μπορούσαν να αναδείξουν πολλά πανεπιστημιακά μουσεία είναι ο τοπικός χαρακτήρας τους. Τα εν λόγω μουσεία διαφέρουν από τα υπόλοιπα μουσεία επιστημών, καθώς δεν εκθέτουν την εξέλιξη της επιστήμης στο σύνολό της, αλλά τμηματικά και υπό το πρίσμα του εκάστοτε πανεπιστημίου. Ο τοπικός χαρακτήρας των συλλογών συνεπάγεται την άμεση σύνδεσή τους με συγκεκριμένους ανθρώπους και γεγονότα από την τοπική ακαδημαϊκή ιστορία, ενώ, επιπλέον, συμβάλει στην πληρέστερη κατανόηση της μοναδικότητας των ιδρυμάτων που αντιπροσωπεύουν και της ξεχωριστής επιστημονικής τους πορείας. Συνήθως, οι συλλογές αυτές στεγάζονται σε κτίρια, ειδικές πτέρυγες ή αίθουσες των πανεπιστημίων με έντονο ιστορικό παρελθόν, αναδεικνύοντας τη μακρά κληρονομιά τους. Κατά συνέπεια, διευκολύνεται και η νοηματοδότησή τους, καθώς εκτίθενται στον οικότοπό τους, δηλαδή εντός του περιβάλλοντος όπου δημιουργήθηκαν, χρησιμοποιήθηκαν και εξέλιξαν την επιστήμη (Vanpraemel, 2018, σσ. 46-47).

Εφόσον τα πανεπιστημιακά μουσεία και συλλογές ανήκουν ταυτόχρονα σε δύο κόσμους, αυτόν της ανώτατης εκπαίδευσης και αυτόν των μουσείων, μπορούν να συγκεράσουν τις δύο διαφορετικές καταβολές τους και να αποτελέσουν ιδανικό περιβάλλον για την εκπαίδευση μουσειακού προσωπικού. Τόσο η ενσωμάτωση μαθημάτων Μουσειολογίας στα προγράμματα σπουδών ποικίλων τμημάτων, όσο και η πρακτική άσκηση εντός των μουσείων είναι μερικοί ακόμη τρόποι αξιοποίησης της διττής τους φύσης. Οι πανεπιστημιακές συλλογές προσφέρουν πλούσιο υλικό για μελέτη, έρευνα και εξάσκηση, ενώ έχουν το πλεονέκτημα της βολικής τοποθεσίας, καθώς στεγάζονται εντός των πανεπιστημιακών εγκαταστάσεων, μια συνθήκη που διευκολύνει ιδιαίτερα τους φοιτητές. Έχει υποστηριχθεί, πως οι μελλοντικοί επιστήμονες και επαγγελματίες (όχι μόνο του μουσειακού κλάδου) μπορούν να αποκομίσουν πολλαπλά οφέλη μέσα από την πρακτική άσκηση σε πανεπιστημιακά μουσεία, όπως είναι για παράδειγμα η ανθρωπιστική στάση απέναντι στον κόσμο, η καλλιέργεια σεβασμού απέναντι σε ιστορικά και πολιτιστικά μνημεία και ασφαλώς, η εξοικείωση με την διαδικασία της μουσειακής έκθεσης, αλλά και με ποικίλες διαφορετικές συλλογές (Muravska, 2020, σσ. 101, 104).

2.3.3 Προτάσεις για την αναβάθμιση των πανεπιστημιακών μουσείων και συλλογών

Το μέλλον των πανεπιστημιακών συλλογών και μουσείων απασχολεί ιδιαίτερα τόσο τους μουσειολογικούς, όσο και τους ακαδημαϊκούς κύκλους. Έχοντας διερευνήσει, έως έναν

βαθμό, τις παρούσες συνθήκες λειτουργίας ενός πανεπιστημιακού μουσείου, στη συνέχεια θα αναφερθούμε σε προτάσεις και ενδεχόμενες λύσεις για τη μελλοντική του ανανέωση και βελτίωση.

Πρώτα απ' όλα, ένα βασικό ζήτημα των πανεπιστημιακών μουσείων, που απαιτεί εναλλακτική διαχείριση είναι ο τρόπος επικοινωνιακής αξιοποίησης των συλλογών σήμερα. Ποιες ενέργειες απαιτούνται, ώστε τα αντικείμενα των πανεπιστημιακών συλλογών, να επανανακαλυφθούν και να εκπληρώσουν αποτελεσματικά τόσο τον εκπαιδευτικό, όσο και τον κοινωνικό τους ρόλο; Μια πρόταση θα μπορούσε να αφορά την καθιέρωση των λεγόμενων δραστηριοτήτων προσέγγισης (outreach), που στοχεύουν δηλαδή, στην επικοινωνία με το ευρύ κοινό στο πλαίσιο των σύγχρονων επιστημονικών εξελίξεων. Αυτές θα μπορούσαν να περιλαμβάνουν διαλέξεις, ξεναγήσεις, εργαστήρια, πειραματικές επιδείξεις, συνέδρια, έκδοση καταλόγων και ποικίλες άλλες ψυχαγωγικές και εκπαιδευτικές εκδηλώσεις, εντός και εκτός του μουσείου. Με αυτόν τον τρόπο, τα πανεπιστημιακά μουσεία θα μπορέσουν να συνδεθούν πιο ουσιαστικά με την κοινωνία και να συμβάλλουν στην ενίσχυση του επιστημονικού εγγραμματος. Ταυτόχρονα, οι συλλογές θα αποκτήσουν ξανά ζωή και θα αποφύγουν την παραμέληση και την αχρήστευση (Κίττα, 2009, σσ. 35-36· Vanpraemel, 2018, σ. 45· Theologi-Gouti & Vitoratos, 2018, σσ. 57-59).

Ωστόσο, οι δραστηριότητες αυτές δεν χρειάζεται να αποτελέσουν αυτοσκοπό για τα πανεπιστημιακά μουσεία, καθώς θα ήταν άδικο να συγκριθούν με σύγχρονα μουσεία επιστημών και τεχνολογίας, που εφαρμόζουν παρόμοιες πρακτικές, εδώ και δεκαετίες. Εξάλλου, η πολλαπλή τους ταυτότητα (εκπαιδευτική, ερευνητική, ιστορική) δεν τους επιτρέπει να στρέψουν την προσοχή τους σε έναν και μοναδικό στόχο, αυτόν της επικοινωνίας. Ομοίως, η υιοθέτηση εξωστρεφών πρακτικών δεν συνεπάγεται, ότι τα αντικείμενα των πανεπιστημιακών συλλογών θα πρέπει να αξιολογούνται αποκλειστικά, βάσει της χρησιμότητας ή της αποτελεσματικότητάς τους, στο πλαίσιο δράσεων για την επικοινωνία της επιστήμης. Η αξία των εν λόγω τεκμηρίων, δεν έγκειται στην ομορφιά, την σπανιότητα ή τη χρησιμότητά τους, αλλά στην ιστορικότητα, καθώς αποτελούν απτές αποδείξεις επιστημονικής έρευνας, που οδήγησε στην κατάκτηση νέας γνώσης, μέσα από επιτυχημένες και αποτυχημένες προσπάθειες (Vanpraemel, 2018, σσ. 46-47· Tucci, 2002, σ. 19).

Για να προσελκύσουν αρχικά, τα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας και στη συνέχεια, το ευρύτερο κοινό, τα πανεπιστημιακά μουσεία χρειάζεται επίσης να αποκτήσουν έναν πιο ελκυστικό, εξωστρεφή και ενημερωμένο χαρακτήρα. Ένα από τα μέσα για να το επιτύχουν αυτό είναι ο εκσυγχρονισμός των εκθεσιακών τους πρακτικών και των ερμηνευτικών τους μέσων. Αναφορικά με το πρακτικό σκέλος του σχεδιασμού ελκυστικότερων εκθέσεων, σε αυτό

μπορεί να συμβάλλει η χρήση πολυμέσων και διαδραστικών εργαλείων, όπως είναι τα βίντεο, οι οθόνες αφής, τα απτικά εκθέματα, οι QR κωδικοί κ.λπ.. Μια ακόμη πρόταση, που προσφέρει λύση και στο πρόβλημα της προσβασιμότητας, είναι η ψηφιοποίηση και η δημιουργία ανοιχτών βάσεων δεδομένων, που θα προάγουν την εκπαιδευτική και ερευνητική αξία των συλλογών (Κίττα, 2009, σσ. 36-38). Σε δεύτερο επίπεδο, θα ήταν εξίσου σημαντικό να υιοθετηθεί μια νέα, σύγχρονη οπτική κατά την έκθεση και ερμηνεία των συλλογών. Κάπου εδώ, είναι σημαντικό να τονιστεί ξανά πως, παρόλο που οι εκθέσεις δεν αποτελούν το μοναδικό εργαλείο ενός μουσείου για επικοινωνία και εξωστρέφεια, είναι ίσως το πιο χρήσιμο και δημοφιλές εξ αυτών. Πολλά μουσεία επιστημών και τεχνολογίας, τα τελευταία χρόνια καταπιάνονται με επίκαιρα ζητήματα και δημοφιλείς θεματικές, που αφορούν το περιβάλλον, τη δημόσια υγεία, την κοινωνία γενικότερα και τη διεπιστημονικότητα, ανταποκρινόμενα στις νέες ανάγκες του κοινού. Ενδεικτικά, αναφέρονται θεματικές, όπως: ψυχική και σεξουαλική υγεία, προληπτική ιατρική, εφαρμογές της τεχνοεπιστήμης στην καθημερινή ζωή, συνεισφορά μειονοτήτων στις επιστήμες, επιστήμη και τέχνη (Κίττα, 2009, σσ. 39-41). Τα πανεπιστημιακά μουσεία, θα μπορούσαν να ακολουθήσουν την τάση αυτή, διοργανώνοντας παρόμοιες καινοτόμες εκθέσεις. Επίσης, αξιοποιώντας τη μέθοδο του αντίστροφου σχεδιασμού, θα μπορούσαν να ενσωματώσουν δημοφιλείς θεματικές σε καινούργια ερευνητικά προγράμματα (Sasaki, 2020, σ. 123).

Μια ακόμη πρακτική που θα ήταν καλό να υιοθετηθεί από τα πανεπιστημιακά μουσεία είναι εκείνη των συνεργασιών, εντός και εκτός ακαδημαϊκού χώρου. Η δύναμη των συνεργασιών είναι αποδεδειγμένα πολύ μεγάλη, καθώς φαίνεται πως ωθούν πιο εύκολα τα μουσεία σε αλλαγές (Gilman, 2020). Πρωταρχικής σημασίας, είναι ασφαλώς η προσέγγιση όσο το δυνατόν περισσότερων εκπαιδευτικών, φοιτητών και ερευνητών. Ειδικότερα οι φοιτητές, ως εθελοντές ή πρακτικάριοι, μπορούν να αποκομίσουν πολλά οφέλη από την εμπλοκή τους με ένα πανεπιστημιακό μουσείο και από τις συνεργασίες τους με άλλα μέλη της κοινότητας. Κάποια από αυτά τα οφέλη είναι η ευκαιρία για επαφή με ιστορικά τεκμήρια, η καλλιέργεια κριτικών και δημιουργικών δυνατοτήτων κατά το σχεδιασμό εκθέσεων ή εκπαιδευτικών προγραμμάτων, η απόκτηση δεξιοτήτων ερμηνείας, αρχειοθέτησης και έρευνας των συλλογών, η δημιουργία ομάδων και η ανατροφοδότηση από έμπειρους επαγγελματίες (Carew, 2020, σ. 21· Simpson & Lourenco, 2020, σ. 11· Mouliou, 2018, σσ. 127-132· Theologi-Gouti & Vitoratos, 2018, σ. 62). Ταυτόχρονα, η προσέγγιση του διδακτικού προσωπικού, θα μπορούσε να γίνει μέσω συνεντεύξεων, με σκοπό τον εμπλουτισμό της πανεπιστημιακής κληρονομιάς με γραπτές ή προφορικές μαρτυρίες, που αφορούν τα αντικείμενα, τις συλλογές, τους τρόπους έρευνας, τις επιστημονικές πρακτικές και την ιστορία

της επιστήμης γενικότερα. Έτσι, πιθανόν να αυξηθεί το ενδιαφέρον τους για τα ζητήματα των μουσείων και των συλλογών, καθώς με τον τρόπο τους θα έχουν συμβάλει και οι ίδιοι στη διατήρηση της πανεπιστημιακής ιστορίας και κληρονομιάς (Bidois & Rozay, 2018, σσ. 105-108).

Χρήσιμες συνεργασίες μπορεί να προκύψουν και σε διϊδρυματικό ή διατμηματικό επίπεδο, με αφορμή τα αντικείμενα των συλλογών. Φοιτητές, ερευνητές και εκπαιδευτικοί έχουν τη δυνατότητα, εισάγοντας τις διαφορετικές ακαδημαϊκές τους καταβολές, να τους προσδώσουν νέα επίπεδα νοηματοδότησης. Η δημιουργία νέων, διεπιστημονικών ερμηνευτικών δικτύων θα αναδείξει τις πολλαπλές αξίες και χρήσεις των αντικειμένων, θα δημιουργήσει νέες ευκαιρίες διασταύρωσης γνώσεων από διαφορετικούς κλάδους και τελικά, θα ενεργοποιήσει την παραγωγή νέας γνώσης (re-mapping). Επιπλέον, υπάρχουν κι άλλες χρήσιμες διαδικασίες, που δύνανται να προκύψουν στο πλαίσιο διεπιστημονικών συνεργασιών, όπως η ιστορική έρευνα, οι εργασίες συντήρησης και η ψηφιοποίηση (Luzi, 2019, σ. 39· Κίττα, 2009, σσ. 36-38· Ridhuan, 2020, σ. 32, 35). Ταυτόχρονα, ένα άλλο είδος σύμπραξης, με εκπαιδευτικές και κοινωνικές προεκτάσεις, είναι η σύνδεση των πανεπιστημιακών μουσείων με τις υπόλοιπες βαθμίδες εκπαίδευσης. Ένα παράδειγμα τέτοιας συνεργασίας θα μπορούσε να αφορά την παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού και την υλοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων, που να σχετίζονται με θεματικές των αναλυτικών προγραμμάτων των σχολείων. Πρόκειται για μια πρακτική, που ωφελεί τόσο το πανεπιστήμιο, όσο και την τοπική κοινότητα και ενισχύει σημαντικά τους δεσμούς μεταξύ τους (Theologi-Gouti & Vitoratos, 2018, σσ. 60-62· Guo, 2020, σ. 97).

Παράλληλα, οι συμπράξεις μπορούν να επεκταθούν και εκτός στενών ακαδημαϊκών ορίων. Τα μουσεία θα μπορούσαν να σχηματίσουν συμμαχίες με άλλα κοντινά ή συγγενή ιδρύματα, με δημόσιους ή ακόμη και ιδιωτικούς φορείς της επιστήμης και του πολιτισμού, ώστε να αλληλοϋποστηρίζονται και να προωθούν συνολικά το έργο τους στο ευρύ κοινό, παραδείγματος χάριν μέσω της συνδιοργάνωσης εκθέσεων και εκδηλώσεων. Αυτό το μοντέλο συνεργασιών είναι ιδιαίτερα αποτελεσματικό για πανεπιστημιακά μουσεία υπό κατασκευή ή ανακαίνιση, αλλά και για συλλογές με περιορισμένο χώρο, καθώς μπορούν να εκθέσουν και να προωθήσουν το υλικό τους, ανεξάρτητα από τους χωρικούς περιορισμούς. Επομένως, μέσα από τέτοιες συνεργασίες προκύπτει και ένας εναλλακτικός τρόπος ανάπτυξης του μουσειακού χώρου, μέσα από μουσεία μικρής κλίμακας ή μέσα από περιοδεύουσες εκθέσεις. Σε αυτό το πλαίσιο, σχηματίζεται πρακτικά ένα ευρύ δίκτυο ενδιαφέροντος, που πιθανόν να προσελκύσει ευκολότερα περισσότερους επισκέπτες, απ' ό,τι θα κατάφερνε κάθε μουσείο, ίδρυμα ή φορέας

ξεχωριστά (Sasaki, 2020, σσ. 124-125· Theologi-Gouti & Vitoratos, 2018, σ. 59· Guo, 2020, σσ. 85-86).

Ένα καθοριστικό βήμα εξωστρέφειας, ώστε να αυξήσει ένα πανεπιστημιακό μουσείο την επισκεψιμότητά του και να διευρύνει την ακτίνα επιρροής του, είναι και η επέκταση του ωραρίου. Κατά πρώτον, ένα πρόβλημα που παρατηρείται πολύ συχνά είναι η γενικότερη σύγχυση και αβεβαιότητα των επισκεπτών, ακόμα και όταν πρόκειται για μέλη της πανεπιστημιακής κοινότητας, ως προς το εάν και πότε λειτουργεί ένα πανεπιστημιακό μουσείο. Κατά δεύτερον, είναι γεγονός, πως τα εν λόγω μουσεία εξυπηρετούν δύο διαφορετικές ομάδες κοινού, από τη μία την πανεπιστημιακή κοινότητα και από την άλλη το ευρύ κοινό. Οι ημέρες και οι ώρες που λειτουργούν, οι οποίες συχνά συνάδουν με το ωράριο λειτουργίας των πανεπιστημίων, να μεν διευκολύνουν τους φοιτητές, το διδακτικό προσωπικό και τους ερευνητές, αλλά αποκλείουν σημαντικό μέρος του κοινού, που θέλει να τα επισκεφθεί, π.χ. απογευματινές ώρες ή Σαββατοκύριακα. Μια λύση στα παραπάνω προβλήματα θα ήταν η επέκταση του ωραρίου (περισσότερες ώρες και ημέρες λειτουργίας) και φυσικά η έγκυρη ενημέρωση του κοινού για το πρόγραμμα λειτουργίας. Αν τα μουσεία προχωρήσουν σε τέτοιου είδους αλλαγές, είναι σίγουρο πως θα αυξήσουν την επισκεψιμότητά τους και αυτό είναι ένα πρώτο βήμα, ώστε στη συνέχεια να αυξηθεί και η χρηματοδότησή τους (Sasaki, 2020, σ. 126-127· Gilman, 2020).

Για να ενισχυθεί η ορατότητα και η δημοφιλία των συλλογών τους, τα πανεπιστημιακά μουσεία θα μπορούσαν ακόμη να επιστρατεύσουν τις δημόσιες σχέσεις, με σκοπό τη διαφήμιση εντός και εκτός πανεπιστημιακού χώρου. Μια λύση θα ήταν να αναλαμβάνουν τη φιλοξενία διαφόρων πανεπιστημιακών εκδηλώσεων (π.χ. συνεδρίων), ούτως ώστε να επικοινωνήσουν το έργο τους, αλλά και να αποτελέσουν ένα σημείο συνάντησης και γόνιμων ακαδημαϊκών συζητήσεων. Επιπροσθέτως, είναι σημαντικό να αξιοποιηθούν και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ενώ θεμιτή θα ήταν και η δημιουργία ενός ξεχωριστού ιστοχώρου για το μουσείο, όπου θα προωθούνται οι συλλογές και οι δράσεις του (Sasaki, 2020, σ. 122· Vanpraemel, 2018, σσ. 45, 48).

Έχει γραφτεί πως: «τα πανεπιστημιακά μουσεία πρέπει να είναι επιθετικά για να επιβιώσουν» (Sasaki, 2020, σ. 129). Ωστόσο, δεν αρκεί μόνο η επιβίωσή τους. Έπειτα από τα δεδομένα και τις προτάσεις που παρουσιάστηκαν παραπάνω, γίνεται φανερό, πως τα πανεπιστημιακά μουσεία και οι συλλογές τους μπορούν και οφείλουν να αναβαθμιστούν, ώστε να εκπληρώσουν αποτελεσματικά τον διπλό τους ρόλο (εκπαιδευτικό και κοινωνικό) (Κίττα, 2009, σ. 41).

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ. Πρόταση για τον σχεδιασμό έκθεσης στο Εργαστήριο Ιστορίας της Ιατρικής και Ιατρικής Ηθικής του ΕΚΠΑ, με τίτλο «Θεραπεύω: εξέλιξη της ελληνικής ιατρικής τα τελευταία 100 χρόνια»

3.1 Η μεθοδολογία του μουσειολογικού σχεδιασμού

Για το τρίτο και τελευταίο σκέλος της παρούσας εργασίας, το οποίο επικεντρώνεται στο σχεδιασμό της έκθεσης, η μεθοδολογία που ακολουθείται είναι διαφορετική, καθώς δεν περιορίζεται σε βιβλιογραφική αναζήτηση, μελέτη και συνδυαστική παρουσίαση πηγών. Το παρόν κεφάλαιο κινείται προς μια πιο εμπειρική κατεύθυνση και χρησιμοποιεί κατά βάση πρωτογενές υλικό, που προκύπτει μέσα από την καταγραφή, μελέτη και τεκμηρίωση δύο ιατρικών συλλογών, αλλά και μέσα από συζητήσεις με το προσωπικό του Εργαστηρίου Ιστορίας της Ιατρικής και Ιατρικής Ηθικής.

Η δευτερογενής έρευνα αξιοποιείται εδώ σε μικρότερο βαθμό και αφορά κυρίως, στοιχεία από τη θεωρία εκθέσεων και την επικοινωνιακή διάσταση των μουσείων. Πιο συγκεκριμένα, για να ενισχυθεί η θεωρητική βάση του σχεδιασμού, επιχειρείται εντός της έκθεσης, η ενσωμάτωση γενικών μουσειολογικών αρχών, που σχετίζονται με τη συγκρότηση μιας ολοκληρωμένης και συνεκτικής ταυτότητας (αποστολή, στόχοι και κοινό της έκθεσης), τη χωροταξική οργάνωση και τη συγγραφή μουσειακών κειμένων. Παράλληλα, αξιοποιούνται αρχές και μοντέλα επικοινωνίας της επιστήμης εντός του μουσειακού χώρου, από πρότερη ενότητα. Η παρούσα έκθεση προσπαθεί να υιοθετήσει, τόσο τις νέες τάσεις στην εξέλιξη των μουσείων επιστήμης, όσο και τις προτάσεις για αναβάθμιση των πανεπιστημιακών συλλογών και μουσείων, όπως παρουσιάστηκαν νωρίτερα.

Αρχικά, για την υλοποίηση της πρότασης της έκθεσης ήταν απαραίτητη η επικοινωνία της ερευνήτριας με το προσωπικό του Εργαστηρίου Ιστορίας της Ιατρικής και Ιατρικής Ηθικής. Οι πρώτες επαφές ξεκίνησαν τον Μάιο του 2022 μέσα από επισκέψεις στον χώρο και σχετικές συζητήσεις. Προτεραιότητα ήταν να αποφασισθεί, σε ποιο πλαίσιο και με ποια μέσα θα μπορούσε να σχεδιαστεί και να υλοποιηθεί μια έκθεση στο Εργαστήριο του ΕΚΠΑ. Επομένως, σε πρώτο επίπεδο, ήταν απαραίτητο να βρεθούν κυρίως τα αντικείμενα, που θα υποδείκνυαν και την πορεία του εκθεσιακού αφηγήματος, αλλά και σε πρακτικό επίπεδο, τα έπιπλα εκείνα, που θα λειτουργούσαν ως προθήκες. Στη συνέχεια, εξετάζονται δύο συνθήκες

που έθεσαν σημαντικούς περιορισμούς στην παραπάνω αναζήτηση, αλλά και οι τρόποι με τους οποίους οι περιορισμοί αυτοί ξεπεράστηκαν.

Η πρώτη παράμετρος που έπρεπε να ληφθεί υπόψη είναι ότι το Εργαστήριο Ιστορίας της Ιατρικής και Ιατρικής Ηθικής του ΕΚΠΑ δεν διαθέτει κάποιον ειδικό εκθεσιακό χώρο, επομένως δεν θα μπορούσε να υποστηρίξει εύκολα τον σχεδιασμό και την υλοποίηση μιας έκθεσης σε υλικοτεχνικό επίπεδο. Η λύση που βρέθηκε ήταν άμεση, καθώς αποφασίστηκε πως για το σκηνογραφικό στήσιμο θα αξιοποιηθούν πέντε (5) παλιά έπιπλα (βιβλιοθήκες, ερμάρια, προθήκες), που είτε ανήκουν ήδη στο Εργαστήριο και στην Ιατρική Σχολή ή δωρήθηκαν σε αυτό. Τα έπιπλα χρονολογούνται στον 20ό αιώνα και η χρήση τους θα ενισχύσει τον ιστορικό χαρακτήρα της έκθεσης. Ορισμένα από αυτά τα έπιπλα έχουν αναπαλαιωθεί ήδη, ενώ τα υπόλοιπα πρόκειται να αποκατασταθούν σύντομα για τις ανάγκες της έκθεσης.

Ένα ακόμη δεδομένο ήταν και η έλλειψη συστηματικής συλλογής αντικειμένων του Εργαστηρίου, καθώς τα μεμονωμένα αντικείμενα που έχει στη συλλογή του δεν αποτελούν ένα ενιαίο σύνολο και δεν αρκούν για τη δημιουργία μιας ολοκληρωμένης έκθεσης. Επομένως, για την πορεία του σχεδιασμού λειτούργησε καθοριστικά η δωρεά δύο συλλογών στο Εργαστήριο, της συλλογής Μανωλά και της συλλογής του ΕΦΚΑ (για περισσότερες πληροφορίες βλ. εν. 3.4). Οι συγκεκριμένες συλλογές κατέφθασαν στον χώρο του Εργαστηρίου κατά τους μήνες Ιανουάριο και Φεβρουάριο του 2023 και περιελάμβαναν συνολικά περί τα εννιακόσια (900) ιατρικά αντικείμενα, που χρονολογούνται κατά πλειονότητα στον 20ό αιώνα. Με αυτό τον τρόπο, καθορίστηκε και το χρονολογικό φάσμα που θα καλύπτει η έκθεση, γεγονός που εξαρτάται άμεσα από την ιστορική ταυτότητα των ίδιων των αντικειμένων. Τα αντικείμενα παραδόθηκαν αποθηκευμένα σε κούτες και συνοδεύονταν από υποτυπώδες υλικό τεκμηρίωσης. Μαζί με το προσωπικό του Εργαστηρίου, η γράφουσα συμμετείχε στις διαδικασίες της διαλογής, ταυτοποίησης, καταγραφής και φωτογράφησης των αντικειμένων σε δύο συναντήσεις κατά τον Ιανουάριο και Φεβρουάριο του 2023.

Η τελική επιλογή των αντικειμένων που αξιοποιούνται για την έκθεση έγινε έπειτα από σχετική μελέτη και ομαδοποίησή τους. Υπάρχουν συγκεκριμένα κριτήρια ομαδοποίησης, που οδήγησαν στο σχεδιασμό συγκεκριμένων θεματικών ενοτήτων. Παρατηρήθηκε, ότι υπάρχουν αρκετά αντικείμενα: α) που είναι κατασκευασμένα στο εξωτερικό τον 19ο και 20ό αιώνα, όπως ένα μικροσκόπιο από την Αγγλία και νυστέρια μικροχειρουργικής από την Γαλλία, β) που παραπέμπουν σε ένα τυπικό ιατρείο του 20ού αιώνα, όπως θερμόμετρα και πιεσόμετρα, γ) που σχετίζονται με τον κλάδο της γυναικολογίας, όπως κοιλιοσκόπια και θήλαστρα, δ) που σχετίζονται με τη νόσηση από λοιμώδη νοσήματα, όπως μια κεφαλομετρική ακτινογραφία του Επαμεινώνδα Ρεμουντάκη και μια συσκευή για κολπικές πλύσεις, ε) που η μορφολογία τους

έχει αλλάξει αρκετά στο πέρασμα των χρόνων και δεν μοιάζουν με αντίστοιχα σύγχρονα αντικείμενα, όπως μια συσκευή εισπνοών ασθματικών ασθενών και μια συσκευή αποστείρωσης. Οι ομαδοποιήσεις αυτές οδήγησαν στις αντίστοιχες θεματικές ενότητες: α) μια πρώτη ενότητα που θα παρουσιάζει αντικείμενα (συσκευές και βιβλία) από το εξωτερικό, συμβολίζοντας την εισαγωγή νέας γνώσης στον ελλαδικό χώρο, β) μια δεύτερη ενότητα που θα παρουσιάζει τα τυπικά αντικείμενα ενός ιατρού του 20ού αιώνα, γ) μια τρίτη ενότητα που θα παρουσιάζει αντικείμενα σχετικά με τη μαιευτική/ γυναικολογία, δ) μια τέταρτη ενότητα που θα παρουσιάζει αντικείμενα σχετικά με τη νόσηση και τη θεραπεία από λοιμώδη νοσήματα, ε) ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα που θα ασχολείται με τη σύγκριση ιατρικών συσκευών του 20ού αιώνα με σύγχρονα αντικείμενα. Να σημειωθεί εδώ, πως για την αναλυτική παρουσίαση κάθε μιας εκ των θεματικών ενότητων στην παρούσα εργασία, επιλέχθηκαν να αξιοποιηθούν περίπου τρία (3) με πέντε (5) αντιπροσωπευτικά αντικείμενα, για τα οποία έχουμε τις περισσότερες έγκυρες πληροφορίες. Όλα τα υπόλοιπα καταγράφονται ονομαστικά στο Παράρτημα και είναι απαραίτητο να πραγματοποιηθεί σχετική έρευνα, ώστε να γίνει η κατάλληλη τεκμηρίωσή τους.

3.2 Ιστορικό του Εργαστηρίου Ιστορίας της Ιατρικής και Ιατρικής Ηθικής του ΕΚΠΑ

Κατά την ίδρυση του Οθώνειου Πανεπιστημίου (1837), η Ιστορία της Ιατρικής γίνεται η πρώτη συσταθείσα έδρα της Ιατρικής Σχολής, με πρώτο τακτικό καθηγητή και ταυτόχρονα σχολάρχη (κοσμήτορα) της Ιατρικής Σχολής, τον Αναστάσιο Λευκία-Γεωργιάδη (1773-1853). Ο Λευκίας καθιερώνει πρώτος τη διδασκαλία της ιστορίας της ιατρικής στην ιατρική εκπαίδευση των προπτυχιακών φοιτητών της Ελλάδας, γι' αυτό και χαρακτηρίζεται ως εισηγητής του κλάδου (Kalantzis, Tsiamis & Poulakou-Rebelakou, 2008, σσ. 40-42· Τασούλης, 2009, σ. 822· Κούζης, 1937, σ. 14). Όταν εκείνος αποχωρεί το 1848, τη διδασκαλία του μαθήματος αναλαμβάνουν διαδοχικά οι καθηγητές Πρινάρης, Βιτσάρης, Κυριακός και Βούρος. Ωστόσο, λόγω του ότι οι προαναφερθέντες δεν διαθέτουν ειδικευση στο εν λόγω αντικείμενο, η διδασκαλία του σταδιακά ατονεί και καταλήγει να μην διδάσκεται για μικρή χρονική περίοδο (Λασκαράτος & Καλαντζής, 2003, σσ. 663-664).

Το 1902, διορίζεται υπεύθυνος του μαθήματος ο υφηγητής Αριστοτέλης Κούζης (1872-1961) και το 1921 εκλέγεται τακτικός καθηγητής. Ο Κούζης είναι εκείνος που συγκροτεί τη βιβλιοθήκη της Ιατρικής Σχολής Αθηνών, την Ελληνική Εταιρεία Ιστορίας της Ιατρικής (1927) και το Ελληνικό Αντικαρκινικό Ινστιτούτο (1935) (Ψηφιακό αποθετήριο της Ακαδημίας

Αθηνών, χ.χ.· Kalantzis, Tsiamis & Poulakou-Rebelakou, 2008, σ. 42). Κατά τη δεκαετία του 1960 έως το 1979, μετά την αφυπηρέτηση του Κούζη, τη διδασκαλία του μαθήματος αναλαμβάνει ο καθηγητής Μικροβιολογίας Ιωάννης Παπαβασιλείου, παρόλο που δεν διαθέτει ειδικές γνώσεις πάνω στο συγκεκριμένο αντικείμενο. Την ίδια περίοδο, εμφανίζεται πρώτη φορά ως ορολογία, σε διατριβές της εποχής και το «Σπουδαστήριο Ιστορίας της Ιατρικής».

Το 1980, εκλέγεται καθηγητής Ιστορίας της Ιατρικής ο Σπυρίδων Μαρκέτος (1931-2012), ο οποίος επαναφέρει τον κλάδο στο προσκήνιο, συμβάλλει στην εκλαΐκευσή του μέσα από την αρθρογραφία του στον έντυπο τύπο και ανοίγει νέους ερευνητικούς δρόμους (Kalantzis, Tsiamis & Poulakou-Rebelakou, 2008, σσ. 42-43). Το «Σπουδαστήριο Ιστορίας της Ιατρικής» ή και «Εργαστήριο Ιστορίας της Ιατρικής» απαντά πλέον σε διοικητικά έγγραφα και διδακτορικές διατριβές εκείνης της περιόδου και άτυπος διευθυντής του είναι ο εκάστοτε καθηγητής Ιστορίας της Ιατρικής. Το 1998, ο Μαρκέτος συνταξιοδοτείται και το «Σπουδαστήριο» μένει ακέφαλο έως το 2001, οπότε διορίζεται ο Ιωάννης Λασκαράτος ως αναπληρωτής καθηγητής Ιστορίας της Ιατρικής.¹

Το 2003, μετά τον χαμό του Λασκαράτου, ο αναπληρωτής καθηγητής Ψυχιατρικής, Δημήτρης Πλουμπίδης, αναλαμβάνει προσωρινά την διεύθυνσή του, έως τον Μάιο του 2008. Τότε, διορίζεται αναπληρωτής καθηγητής Ιστορίας της Ιατρικής ο Γεώργιος Ανδρούτσος (1948-), ο οποίος κατά τη διάρκεια της θητείας του προωθεί την έρευνα στην ιστορία της ιατρικής μέσα από πολυάριθμες δημοσιεύσεις σε επιστημονικά περιοδικά διεθνούς κύρους. Επί των ημερών του, η ιστορία της ιατρικής αποκτά μεγαλύτερη εξωστρέφεια. Το 2011, ο καθηγητής Ανδρούτσος θεσπίζει για πρώτη φορά, με απόφαση της Συγκλήτου του ΕΚΠΑ, το «Εργαστήριο Ιστορίας της Ιατρικής».²

Το 2015, τη διεύθυνση του Εργαστηρίου αναλαμβάνει η αναπληρώτρια καθηγήτρια Ιστορίας της Ιατρικής, Έφη Πουλάκου-Ρεμπελάκου (1952-). Το Σεπτέμβριο του 2019, η διεύθυνση ανατίθεται προσωρινά στον αναπληρωτή καθηγητή Βιοϊατρικής Τεχνολογίας Θεόδωρο Παπαϊωάννου (1975-), ελλείπει μέλους ΔΕΠ με σχετικό γνωστικό αντικείμενο.³ Ο καθηγητής Παπαϊωάννου θεσπίζει επίσημα την ίδρυση του Εργαστηρίου Ιστορίας της Ιατρικής και Ιατρικής Ηθικής με ΦΕΚ και ενσωματώνει το αντικείμενο της Ιατρικής Ηθικής στην έρευνα του Εργαστηρίου, ολοκληρώνοντας ένα έργο που είχε ξεκινήσει πριν από δεκαετίες,

¹ Οι πληροφορίες προέρχονται από γραπτή συνομιλία με την καθηγήτρια Μαριάννα Καραμάνου στις 27 Αυγούστου 2023.

² Οι πληροφορίες προέρχονται από γραπτή συνομιλία με την καθηγήτρια Μαριάννα Καραμάνου στις 27 Αυγούστου 2023.

³ Οι πληροφορίες προέρχονται από γραπτή συνομιλία με την καθηγήτρια Μαριάννα Καραμάνου στις 27 Αυγούστου 2023.

ωστόσο δεν είχε θεσμοθετηθεί. Σύμφωνα με το ΦΕΚ ίδρυσής του, το «*Εργαστήριο εξυπηρετεί διδακτικές, ερευνητικές, επιμορφωτικές και ακαδημαϊκές ανάγκες του Τμήματος στο γνωστικό αντικείμενο της Ιστορίας της Ιατρικής, της Ιατρικής Ηθικής και Βιοηθικής καθώς και στα αντικείμενα της Φιλοσοφίας (Επιστημολογίας) της Ιατρικής και της Ιατρικής Δεοντολογίας*» (Πρυτανική πράξη υπ' αριθ. 107/17-12-2019, σ. 56832). Τον Απρίλιο του 2021, ο καθηγητής Παπαϊωάννου εκλέγεται διευθυντής του Εργαστηρίου Ιστορίας της Ιατρικής και Ιατρικής Ηθικής (Πρυτανική πράξη υπ' αριθ. 599/5-4-2021). Κατά τη διάρκεια της θητείας του στο Εργαστήριο, εγκαινιάζονται διεπιστημονικές ερευνητικές συνεργασίες με άλλα τμήματα του ΕΚΠΑ (π.χ. πρακτική άσκηση φοιτητών του τμήματος Ιστορίας και Φιλοσοφίας της Επιστήμης), δημιουργείται μια αρχειακή ψηφιακή βάση, που περιλαμβάνει άνω των εβδομήντα χιλιάδων (70.000) προσφύγων της περιόδου του Μεσοπολέμου, με σκοπό να μελετηθεί το νοσολογικό τους φάσμα και τέλος, υλοποιείται η ψηφιακή έκθεση της Ιατρικής Σχολής Αθηνών «Άλγους Ίασις»⁴.

Το 2020, διορίζεται ως καθηγήτρια Επιστημολογίας, Ιστορίας και Ηθικής της Ιατρικής, έπειτα από εκλογή, η αναπληρώτρια καθηγήτρια Ιστορίας της Ιατρικής, της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Κρήτης, Μαριάννα Καραμάνου. Τον Μάρτιο του 2024, η καθηγήτρια Καραμάνου εκλέγεται διευθύντρια του Εργαστηρίου.⁵

3.3 Η ταυτότητα της έκθεσης: αποστολή, στόχοι, κοινό

Μια απλή ιδέα αρκεί συνήθως, για να δώσει το έναυσμα για τη δημιουργία μιας έκθεσης. Ωστόσο, οι διαδικασίες ανάπτυξης και προετοιμασίας που ακολουθούν, μέχρι την υλοποίησή της, είναι συχνά πολύπλοκες, απαιτητικές και πολυπαραγοντικές, γι' αυτό και ο μουσειολογικός σχεδιασμός δεν μπορεί να αφήνεται στην τύχη (Χουρμουζιάδη, 2022, σ. 524· Dean, 1997, σσ. 1, 11, 32).

3.3.1 Η αποστολή της έκθεσης «Θεραπεύω: εξέλιξη της ελληνικής ιατρικής τα τελευταία 100 χρόνια»

Η έκθεση «Θεραπεύω» έχει διττή αποστολή. Πρώτον, μέσα από την παρουσίαση ιστορικών τεκμηρίων, επιδιώκεται η ανάδειξη και διάδοση της ιστορίας της ελληνικής ιατρικής του 20ού αιώνα, καθώς επίσης η ενημέρωση και η εκπαίδευση σχετικά με θέματα ιστορίας της

⁴ Σε συνεργασία με το ΠΜΣ Μουσειακές Σπουδές του ΕΚΠΑ. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. <https://iasis.med.uoa.gr/>

⁵ Οι πληροφορίες προέρχονται από γραπτή συνομιλία με την καθηγήτρια Μαριάννα Καραμάνου στις 27 Αυγούστου 2023.

ιατρικής γενικότερα. Δεύτερον, επιχειρείται η υιοθέτηση σύγχρονων ερμηνευτικών πρακτικών και η προώθηση επίκαιρων και δημοφιλών ζητημάτων, που ανταποκρίνονται στις νέες απαιτήσεις του κοινού (βλ. εν. 1.2.5 και 2.3.3). Η ολοκληρωμένη αποστολή της έκθεσης εκφράζεται ως αποτελεσματική εκπλήρωση του διττού ρόλου, εκπαιδευτικού και κοινωνικού, κάθε πανεπιστημιακού μουσείου και συλλογής. Στο επίκεντρο της παρούσας έκθεσης βρίσκεται ο ανθρώπινος και ανθρωπιστικός χαρακτήρας της Ιατρικής, ως επιστήμης που γεννήθηκε από τον άνθρωπο για τον άνθρωπο.

Σύμφωνα με το ΦΕΚ ίδρυσης του Εργαστηρίου Ιστορίας της Ιατρικής και Ιατρικής Ηθικής, «η συλλογή, αξιοποίηση και διαχείριση αρχαιακού και μουσειακού υλικού σχετικού με την Ιστορία της Ιατρικής και την ιστορία των επιστημών υγείας» είναι ένας βασικός σκοπός του. Επιπλέον, το Εργαστήριο «εξυπηρετεί διδακτικές, ερευνητικές, επιμορφωτικές και ακαδημαϊκές ανάγκες στο γνωστικό αντικείμενο της Ιστορίας της Ιατρικής, της Ιατρικής Ηθικής και Βιοηθικής» (Πρυτανική πράξη υπ' αριθ. 107/17-12-2019, σ. 56832). Συνεπώς, επιβεβαιώνεται ότι η αποστολή της έκθεσης συμβαδίζει, ως οφείλει, με την ευρύτερη αποστολή του ίδιου του Εργαστηρίου (Dean, 1997, σσ. 5, 13).

3.3.2 Οι στόχοι

Οι στόχοι της έκθεσης είναι πολλαπλοί. Σε ένα πρώτο επίπεδο, επιδιώκεται η γνωριμία του επισκέπτη με την πρόσφατη ιστορία της ιατρικής στην Ελλάδα. Είναι γεγονός εξάλλου, πως το μεγαλύτερο κίνητρο πίσω από κάθε έκθεση είναι να παρέχει στους επισκέπτες τα απαραίτητα αντικείμενα και πληροφορίες, με σκοπό τη μάθηση (Dean, 1997, σ. 2). Το εύρος που επιχειρεί να καλύψει η έκθεση χρονικά είναι περίπου τα τελευταία εκατό χρόνια και καθορίζεται από τη χρονολόγηση των ίδιων των αντικειμένων που πρόκειται να αξιοποιηθούν. Η επιλογή της συγκεκριμένης χρονικής περιόδου έχει ιδιαίτερη σημασία, καθώς κατά τον 20ό αιώνα, πραγματοποιούνται περισσότερες ιατρικές ανακαλύψεις σε παγκόσμιο επίπεδο, από όσες έχουν γίνει συνολικά τους προηγούμενους αιώνες της ανθρώπινης ιστορίας (Φωτίου, 2001, σ. 114). Επομένως, η έκθεση προσπαθεί να αναδείξει ποια η θέση της Ελλάδας αναφορικά με αυτές τις εξελίξεις.

Παράλληλα, στόχος της έκθεσης «Θεραπεύω» είναι η ανάδειξη της ιστορικής αξίας των αντικειμένων της. Άλλωστε, η αυθεντικότητα και η ιστορικότητα των αντικειμένων αποτελούν συχνά το μεγαλύτερο δέλεαρ για την προσέλκυση των επισκεπτών (Macdonald, 2007, 155· Dean, 1997, σ. 31). Ένα μέρος των εκθεμάτων της εν λόγω έκθεσης, όπως είναι φυσικό, αποτελούν δείγματα ξεπερασμένων ιατρικών τεχνολογιών. Όπως συζητήθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο (βλ. εν. 2.3.3), η αξία τέτοιου είδους τεκμηρίων δεν έγκειται μόνο στην

ομορφιά ή την σπανιότητά τους, αλλά στην ιστορικότητα, καθώς αποτελούν απτές αποδείξεις τεχνοεπιστημονικής έρευνας, που μέσα από επιτυχίες και αποτυχίες οδήγησε στην κατάκτηση νέας γνώσης. Επομένως, αυτό το χαρακτηριστικό τους ενισχύει την αξία τους για την ιστορία της επιστήμης. Ταυτόχρονα, η έκθεση επιχειρεί και μια διαφορετική προσέγγιση των αντικειμένων, πέραν της καθαρά ιστορικής. Η ερμηνεία τους μέσα από εναλλακτικά, διεπιστημονικά πρίσματα (π.χ. τεχνολογικό, κοινωνιολογικό, περιβαλλοντικό), θα αναδείξει τις πολλαπλές αξίες τους και θα οδηγήσει στην παραγωγή νέας γνώσης στο πλαίσιο της επανανοηματοδότησης (re-mapping) (βλ. εν. 2.3.3).

Συμπληρωματικός στόχος είναι και η διαφύλαξη μέρους της ιστορίας της επιστήμης, αλλά και της συλλογικής μνήμης και παράδοσης, καθώς ορισμένα από αυτά τα αντικείμενα αντιπροσωπεύουν ξεπερασμένες και ενδεχομένως, ξεχασμένες πλέον ιατρικές πρακτικές. Αυτές, συχνά, συνδέονται και με τους επονομαζόμενους πρακτικούς ή εμπειρικούς γιατρούς, οι οποίοι, κατά τις αρχές του 20ού αιώνα, δρουν παράλληλα με τους διπλωματούχους γιατρούς, ως κατάλοιπο των προηγούμενων αιώνων. Οι συγκεκριμένες πρακτικές είναι σημαντικό να διασωθούν, καθώς αποτελούν: α) αναπόσπαστο κομμάτι της ελληνικής λαϊκής παράδοσης, β) απτή απόδειξη, ότι τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο (αρχές του 20ού αιώνα) η ιατρική στην Ελλάδα είναι ακόμη διχασμένη μεταξύ επιστήμης και λαϊκής σοφίας (Hionidou, 2016, σσ. 493, 503-508).

Αναφορικά με τα αντικείμενα, η έκθεση έχει ως στόχο ακόμη, να προσφέρει τις απαραίτητες αφορμές για σύγκριση των ιατρικών συσκευών του 20ού αιώνα με τις αντίστοιχες σύγχρονες. Μέσα από τη σύγκριση αυτή προκύπτουν προβληματισμοί αναφορικά με τη χρησιμότητα, την αξία, την ανθεκτικότητα, την προσβασιμότητα, αλλά και το περιβαλλοντικό αποτύπωμα των παλαιότερων και των νεότερων αντικειμένων.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο, υπάρχει η επιθυμία να φωτιστούν και κάποιες πιο ειδικές πτυχές και προεκτάσεις της ιατρικής του 20ού αιώνα, στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα, η έκθεση «Θεραπέυω» θα εμβαθύνει σε ζητήματα που αφορούν τον κλάδο της μαιευτικής/γυναικολογίας και τη θεραπεία του ανθρώπου από λοιμώδη νοσήματα. Επιπροσθέτως, θα προβάλει ορισμένες προσωπικές ιστορίες και βιώματα, που σχετίζονται με την αρρώστια και τον κοινωνικό αποκλεισμό, ώστε να αναδείξει τον ανθρώπινο και κοινωνικό χαρακτήρα της ιατρικής επιστήμης.

Ένας ακόμη στόχος είναι η υπενθύμιση και ανάδειξη βασικών ιδιοτήτων του ιατρικού λειτουργήματος. Ο γιατρός δεν είναι μόνο επιστήμονας, αλλά και θεραπευτής, που περιποιείται τους συνανθρώπους του. Επομένως, η έκθεση επιθυμεί να φωτίσει τις έννοιες της φροντίδας και της ανακούφισης ως αναπόσπαστο μέρος της διαχρονικής αποστολής της

ιατρικής. Το έναυσμα για περαιτέρω διερεύνηση των συγκεκριμένων εννοιών δίνεται και από τον ίδιο τον τίτλο της έκθεσης, δηλαδή τη λέξη «Θεραπεύω», που παρουσιάζεται και αιτιολογείται λεπτομερώς παρακάτω (βλ. εν. 3.5).

Εκτός των άλλων, η έκθεση αποσκοπεί και στη γνωριμία του κοινού με το Εργαστήριο Ιστορίας της Ιατρικής και Ιατρικής Ηθικής, αλλά και με την ίδια την Ιατρική Σχολή Αθηνών. Το ακαδημαϊκό κοινό, που μπορεί να επισκεφθεί το Εργαστήριο για πρώτη φορά με αφορμή την έκθεση «Θεραπεύω», θα έχει την ευκαιρία να περιηγηθεί στον χώρο και να γνωριστεί με το προσωπικό του. Ταυτόχρονα, το ευρύ κοινό θα έχει τη δυνατότητα να δει από κοντά τις εγκαταστάσεις της Σχολής, καθώς επίσης να ενημερωθεί και για τα υπόλοιπα μουσεία της, μέσα από σχετικά φυλλάδια που θα υπάρχουν στο χώρο της έκθεσης.

3.3.3 Το κοινό

Κατά τον σχεδιασμό μιας έκθεσης είναι απαραίτητο να ορίζεται εξ αρχής το κοινό στο οποίο θα απευθύνεται, ώστε να προσαρμοστούν ανάλογα και τα μέσα επικοινωνίας της (Νανάση, 2014). Επομένως, επισημαίνεται ότι, η έκθεση «Θεραπεύω» θα αφορά πρωτίστως την πανεπιστημιακή κοινότητα, δηλαδή φοιτητές, ερευνητές και καθηγητές των Ιατρικών Σχολών, που ενδιαφέρονται να ενημερωθούν σχετικά με την ιστορία του κλάδου τους και ενδεχομένως, να προβληματιστούν πάνω σε ζητήματα κοινωνικού και περιβαλλοντικού χαρακτήρα. Επιπλέον, θα απευθύνεται εξίσου και σε όσους, από το ευρύ κοινό, ενδιαφέρονται να κατανοήσουν την εξέλιξη της ελληνικής ιατρικής επιστήμης των τελευταίων εκατό περίπου χρόνων, μέσα από την διερεύνηση πρωτότυπων θεματικών.

3.4 Τα αντικείμενα της έκθεσης

Θεμέλιο λίθο της εν λόγω έκθεσης αποτελούν τα ίδια τα αντικείμενα. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, αυτά προέρχονται κυρίως από δύο συλλογές: την ιδιωτική συλλογή Μανωλά και τη συλλογή του ΕΦΚΑ. Η συλλογή Μανωλά απαρτίζεται από περισσότερα από ογδόντα (80) ιατρικά αντικείμενα και αντίστοιχα, η συλλογή ΕΦΚΑ από περισσότερα από οχτακόσια (800). Όσα επιλέχθηκαν, προκειμένου να αξιοποιηθούν στην παρούσα έκθεση πληρούν συγκεκριμένα κριτήρια, τα οποία είναι: η ιστορικότητα, η μοναδικότητα, η δυνατότητα ένταξης σε κάποια από τις θεματικές της έκθεσης, η διαθεσιμότητα στοιχείων για την τεκμηρίωσή τους. Επομένως, η έκθεση συγκροτήθηκε από αντικείμενα μικρά και μεγάλα σε μέγεθος, τόσο καθημερινής χρήσης, όσο και πιο εξεζητημένα ή σπάνια, κάποια που χρησιμοποιούνται έως σήμερα ή κάποια άλλα, των οποίων η χρήση έχει

εκλείπει. Στο σύνολό τους, τα αντικείμενα αυτά αποτελούν ιστορικά τεκμήρια, αλλά και μοναδικά δείγματα τεχνογνωσίας της εποχής τους.

Ένας προβληματισμός, που προέκυψε σχετικά με την έκθεση των εν λόγω αντικειμένων είναι, πώς θα μπορέσει ο επισκέπτης να εντοπίσει σε αυτά οποιαδήποτε άλλη αξία, πέρα από την ιστορική. Αρκετά εξ αυτών αντιπροσωπεύουν ιατρικές τεχνολογίες ή και πρακτικές, που σήμερα θεωρούνται ξεπερασμένες. Πρόκειται για μια ιδιότητα, που τα καθιστά σημαντικά τεκμήρια για την ιστορία της επιστήμης. Ωστόσο, η αποστολή και οι στόχοι της έκθεσης διευρύνονται πέρα από την ιστορικότητα, όπως αναφέρθηκε και νωρίτερα. Γι' αυτόν το λόγο, επιχειρείται και μια διαφορετική προσέγγιση των αντικειμένων, μέσα από τεχνολογικό, κοινωνιολογικό ή περιβαλλοντικό πρίσμα. Οι προσεγγίσεις αυτές θα φανούν στη συνέχεια, στην ενότητα που πραγματεύεται τις θεματικές της έκθεσης (βλ. εν. 3.7).

Σε αυτό το σημείο, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί πως η χρονολόγηση των αντικειμένων της έκθεσης γίνεται προσεγγιστικά, καθώς δεν υπάρχει διαθέσιμο σχετικό υλικό τεκμηρίωσης. Αυτό ισχύει κυρίως στην περίπτωση της συλλογής Μανωλά και εν μέρει για τη συλλογή ΕΦΚΑ. Η δεύτερη συνοδεύεται τόσο από φωτογραφίες των αντικειμένων, όσο και από μια λίστα με σύντομη περιγραφή, το μοντέλο/ τύπο (αν υπάρχει) του αντικειμένου και έναν κωδικό, ο οποίος το αντιστοιχίζει με τη φωτογραφία του. Ορισμένα μόνο ιστορικά τεκμήρια κι από τις δύο συλλογές, διαθέτουν επιγραφές, όπου αναγράφεται η χρονολογία κατασκευής τους, μαζί με συμπληρωματικές πληροφορίες, όπως είναι η εταιρεία κατασκευής.

3.4.1 Η συλλογή Μανωλά⁶

Μέρος των αντικειμένων της έκθεσης προέρχεται από τη δωρεά της συλλογής Μανωλά. Πρόκειται για αντικείμενα, που συλλέγονται από τρία μέλη της οικογένειας Μανωλά, τον Γιαννούλη Εμμαν. Μανωλά (1914-1962) και τους δύο γιους του, Εμμανουήλ (1945-2020) και Κωνσταντίνο (1947-2010). Ο Γιαννούλης Εμμαν. Μανωλάς, γεννημένος στη Νάξο, σπουδάζει στην Ιατρική Σχολή Αθηνών και ειδικεύεται στην παθολογία. Κατατάσσεται στον ελληνικό στρατό το 1939, υπηρετώντας ως ανθυπίατρος στο αλβανικό μέτωπο και φυλακίζεται από τον κατακτητή για την αντιστασιακή του δράση, καθώς φυγαδεύει πατριώτες και συμμάχους ως ασθενείς. Επιστρέφει στην πατρίδα του τη Νάξο, το 1951. Δέκα χρόνια αργότερα (1961), κι έπειτα από πολλές αντιξοότητες και προσωπικό μόχθο, ιδρύει το δικό του νοσοκομείο με την επωνυμία «Νοσηλευτικό Ίδρυμα Νάξου». Ο θάνατός του, το 1962, πλήττει

⁶ Οι πληροφορίες προέρχονται από γραπτές μαρτυρίες της οικογένειας Μανωλά στην καθηγήτρια Μαριάννα Καραμάνου και από γραπτή συνομιλία με την καθηγήτρια Καραμάνου στις 27 Αυγούστου 2023.

όχι μόνο την οικογένειά του, αλλά και ολόκληρη την κοινότητα της Νάξου, η οποία τον τίμησε την ημέρα της κηδείας του, κρατώντας κλειστά όλα τα σχολεία και τις δημόσιες υπηρεσίες του νησιού. Οι δύο γιοι του Γιαννούλη Μανωλά ακολούθησαν τα βήματά του. Διακρίθηκαν και οι δύο για το ακαδημαϊκό/ ερευνητικό τους έργο, ο Εμμανουήλ ως γενικός γιατρός και ο Κωνσταντίνος ως γενικός χειρουργός.

Η συλλογή Μανωλά παραχωρήθηκε στο Εργαστήριο, έπειτα από δωρεά της ψυχολόγου Μαρίας Οικονόμου (1954-), χήρας του γιατρού Εμμανουήλ Μανωλά. Ξεχωρίζει για την ιστορική της σπουδαιότητα και για το γεγονός ότι αναδεικνύει την εξέλιξη της ελληνικής ιατρικής, από τα τέλη του 19ου αιώνα έως και σήμερα. Τα αντικείμενα που την απαρτίζουν χρησιμοποιήθηκαν από την οικογένεια Μανωλά και αντικατοπτρίζουν ουσιαστικά έναν αιώνα κλινικού έργου και προσφοράς στον άνθρωπο.

Στη συλλογή περιλαμβάνονται περίπου δεκαπέντε (15) ιατρικές συσκευές, ανάμεσά τους ένα μικροσκόπιο, ένα φασματοσκόπιο, ένα πιεσόμετρο, ένα πεχάμετρο, μια θερμαινόμενη συσκευή εισπνοών ασθματικών, μια συσκευή αποστείρωσης χειρουργείου και μια συσκευή παρακεντήσεων. Επίσης, περιέχονται πάνω από πενήντα (50) ιατρικά εργαλεία, παραδείγματος χάριν, υδραργυρικά θερμόμετρα, σύριγγες πλύσεων, κοιλιοσκόπια και πληθώρα χειρουργικών εργαλείων, όπως νυστέρια, λαβίδες και διαστολεις. Στη συλλογή υπάρχει, ακόμη, ένας μικρός αριθμός δοχείων αποθήκευσης και συσκευασιών φαρμακευτικών ουσιών. Ολοκληρωμένη λίστα των αντικειμένων της συλλογής, που θα αξιοποιηθούν στην έκθεση παρατίθεται στο Παράρτημα.

3.4.2 Η συλλογή ΕΦΚΑ⁷

Η δεύτερη συλλογή δωρήθηκε από τον Πρόεδρο και το Δ.Σ. του ΕΦΚΑ στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, επί πρυτανείας Αθανάσιου-Μελέτιου Δημόπουλου στις αρχές του 2023. Το μεγαλύτερο μέρος της συλλογής δωρήθηκε στο Εργαστήριο, ενώ ένα μικρό μέρος έλαβε και το Μουσείο Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αθηνών. Τα αντικείμενα της συλλογής προέρχονται από το Ίδρυμα Κοινωνικών Ασφαλίσεων-ΙΚΑ (1937-2017).

Η συλλογή ΕΦΚΑ είναι πολύ μεγαλύτερη από τη συλλογή Μανωλά, καθώς αποτελείται από περίπου οχτακόσια (800) αντικείμενα. Σε αυτά περιλαμβάνονται, αρχικά, τρεις (3) βιτρίνες, οι οποίες θα αξιοποιηθούν ως προθήκες της έκθεσης (βλ. εικ. 7 & 8).

⁷ Όλες οι πληροφορίες προέρχονται από γραπτή συνομιλία με την καθηγήτρια Μαριάννα Καραμάνου στις 27 Αυγούστου 2023.

Αναφορικά με τα υπόλοιπα αντικείμενα, στη συλλογή περιέχονται πάνω από εξήντα (60) ιατρικές συσκευές, όπως μικροσκόπια μαζί με θήκες και εξαρτήματα, πιεσόμετρα, μεταλλικοί κλίβανοι μαζί με κασετίνες αποστείρωσης και ένας ηλεκτροκαρδιογράφος. Επίσης, περιλαμβάνονται μπρούτζινες λυχνίες, θερμόμετρα, γουδιά και γουδοχέρια και πάνω από διακόσια (200) δοχεία αποθήκευσης (μπολ, μπουκάλια, φιάλες και φιαλίδια, κανάτες, ποτήρια).

Εικ. 7 & 8. Δύο από τις βιτρίνες-προθήκες της συλλογής ΕΦΚΑ (Φωτογραφία: Γερασιμίνα Κόη)

3.4.3 Ακτινογραφία του Επαμεινώνδα Ρεμουντάκη⁸

Το συγκεκριμένο αντικείμενο είναι ένα από τα πιο ξεχωριστά, που θα παρουσιαστούν στην έκθεση «Θεραπέυω». Πρόκειται για μια κεφαλομετρική ακτινογραφία του Επαμεινώνδα Ρεμουντάκη, που χρονολογείται μεταξύ 1972-1978 και απεικονίζει τις σοβαρές παραμορφώσεις που έφερε ο ασθενής στην στοματική κοιλότητα, εξαιτίας της νόσου Χάνσεν. Το εν λόγω ιστορικό τεκμήριο αποτελεί δωρεά του Ελβετού φιλέλληνα οδοντιάτρου Julien Grivel (1943-) στο Εργαστήριο. Ο λόγος που επιλέχθηκε να παρουσιαστεί στην έκθεση είναι διότι, αντιπροσωπεύει τα βιώματα του Ρεμουντάκη, ενός ανθρώπου που έζησε όλη του την ζωή ως ασθενής.

Ο Ρεμουντάκης (1914-1978) (βλ. εικ. 9) γεννιέται στην περιοχή της Σητείας. Νοσεί από λέπρα κατά την παιδική του ηλικία, χωρίς ωστόσο να παρουσιάζει ορατά σημάδια της ασθένειας. Αποφεύγει τον εγκλεισμό και καταφεύγει στην Αθήνα, όπου ζει κανονικά για

⁸ Όλες οι πληροφορίες προέρχονται από γραπτή συνομιλία με την καθηγήτρια Μαριάννα Καραμάνου στις 27 Αυγούστου 2023, εκτός αν αναγράφεται διαφορετικά.

αρκετά χρόνια. Το 1936, ως φοιτητής Νομικής πλέον, συλλαμβάνεται. Αποφασίζει οικειοθελώς να μεταφερθεί στο λεπροκομείο της Σπιναλόγκας, όπου και διαμένει για περίπου είκοσι (20) χρόνια. Διατελεί πρόεδρος της αδελφότητας Χανσενικών Σπιναλόγκας και προσπαθεί με τεράστιους προσωπικούς αγώνες να βελτιώσει τις συνθήκες διαβίωσης και την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη των λεπρών. Το 1957, χάρη στην εισαγωγή της δαψόνης στη θεραπευτική της νόσου Χάνσεν, τα λεπροκομεία κλείνουν και οι ασθενείς μεταφέρονται για αποθεραπεία στον Αντιλεπρικό Σταθμό Αθηνών (σημερινό νοσοκομείο «Αγία Βαρβάρα»). Ο Ρεμουντάκης παραμένει στην Αγία Βαρβάρα έως και τον θάνατό του. Το όνομά του θα μείνει στην ιστορία, άμεσα συνυφασμένο με τον αντιλεπρικό αγώνα (χανσενικό κίνημα) στην Ελλάδα (Spinalonga-worlds within Walls, χ.χ.).

Εικ. 9. Ο Επαμεινώνδας Ρεμουντάκης σε μεγάλη ηλικία (Πηγή:

<https://www.mixanitouxronou.gr/epaminondas-remountakis-o-anthropos-pou-echase-ti-fonitou-diekdikontas-ta-dikeomata-ton-chansenikon/>)

3.4.4 Ξενόγλωσσα εγχειρίδια

Στη συλλογή του Εργαστηρίου βρίσκονται και ορισμένα ξενόγλωσσα εγχειρίδια και τεύχη από επιστημονικά περιοδικά του 19ου και 20ού αιώνα, που θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν για τις ανάγκες της έκθεσης. Για παράδειγμα, υπάρχουν τεύχη του ιστορικού περιοδικού «American Journal of Obstetrics and Gynecology», το οποίο καλύπτει όλο το φάσμα της μαιευτικής και της γυναικολογίας από το 1869 που άρχισε να εκδίδεται (American Journal of Obstetrics & Gynecology, χ.χ.), αλλά και του «The Journal of the International College of Surgeons», που ως στόχο έχει την προώθηση της χειρουργικής αριστείας παγκοσμίως (The International College of Surgeons, χ.χ.).

Έπειτα από πρόσφατη δωρεά, το Εργαστήριο απέκτησε γύρω στα δεκαπέντε (15) ιατρικά εγχειρίδια από τη συλλογή του ορθοπαιδικού Αριστοτέλη Λιούγκα, που υπηρέτησε ως πρώτος διευθυντής στο Ασκληπιείο Βούλας (1924) (Ελληνική Εταιρεία Χειρουργικής Ορθοπαιδικής & Τραυματολογίας, χ.χ.). Ορισμένοι τίτλοι είναι:

- *Traité de la syphilis* (= Πραγματεία για τη σύφιλη) του Alfred Fournier, Τόμοι I-II, 1899.
- *Archives de neurologie, revue des maladies nerveuses et mentales* (= Αρχεία νευρολογίας, ανασκόπηση νευρικών και ψυχικών ασθενειών) του J.M. Charcot, Τόμοι XXII- XXIII, 1891-1892.
- *Précis de pathologie interne* (= Εγχειρίδιο εσωτερικής παθολογίας) του F.J. Collet, Τόμος II, 1910.
- *Précis de pathologie externe* (= Εγχειρίδιο εξωτερικής παθολογίας) του E. Forgue, Τόμος II, 1912.
- *Nouvel abrégé d' anatomie descriptive* (= Νέα περίληψη περιγραφικής ανατομικής) του Dr J.-A. FORT, 1939.

3.5 Ο τίτλος της έκθεσης

Ο τίτλος μιας έκθεσης είναι ένα από τα σημαντικότερα οπτικά και κειμενικά της στοιχεία. Σκοπός του είναι να δηλώσει όσο πιο συνοπτικά γίνεται το περιεχόμενο της έκθεσης, να ορίσει το ύφος της και ταυτόχρονα, να εξάψει την περιέργεια των επισκεπτών και να κατευθύνει την προσοχή τους. Συνήθως, ο τίτλος τοποθετείται στην αρχή της εκάστοτε έκθεσης, είναι γραμμένος με μεγάλους χαρακτήρες και αποτελείται από μία (1) έως δέκα (10) λέξεις περίπου. Ο γραφιστικός σχεδιασμός του (μέγεθος, χρώματα, υφές κ.λπ.) είναι συχνά, όσο καίριο είναι και το περιεχόμενό του (Γκαζή & Νικηφορίδου, 2004, σσ. 22-23, 35-36· Dean, 1997, σσ. 109, 111-112).

Ως τίτλος της παρούσας έκθεσης επιλέχθηκε η ελληνική λέξη «Θεραπέυω», με επεξηγηματικό υπότιτλο: «εξέλιξη της ελληνικής ιατρικής τα τελευταία 100 χρόνια». Η λέξη «θεραπέυω» στα νέα ελληνικά χρησιμοποιείται με τις εξής έννοιες: α) γιατρέυω, καταπολεμώ μια ασθένεια ή αποκαθιστώ μια βλάβη/ ανωμαλία του οργανισμού, β) διορθώνω ή αντιμετωπίζω, γ) υπηρετώ ή αλλιώς, ασχολούμαι συστηματικά με μια επιστήμη ή τέχνη. Οι ρίζες της εντοπίζονται στην αρχαία λέξη «θέραψ», που σημαίνει πρωτίστως, ο ακόλουθος του πολεμιστή και δευτερευόντως, αυτός που παρέχει ιατρική βοήθεια σε κάποιον. Γενικώς, η χρήση της λέξης «θεραπέυω» στα αρχαία ελληνικά ποικίλει, καθώς εκτός από την ιατρική περιποίηση, συναντάμε ακόμη σημασίες της, που σχετίζονται με την προσφορά φροντίδας ή υπηρεσίας, με τον κατευνασμό και την ανακούφιση, ακόμα και με την καλλιέργεια και περιποίηση της γης (Μπαμπινιώτης, 2004, σ. 424, Πύλη για την ελληνική γλώσσα, χ.χ.β.).

Μέσα από την έκθεση επιδιώκεται η ανάδειξη της πολλαπλότητας της εν λόγω έννοιας. Θεραπέυω σημαίνει γιατρέυω, αλλά ταυτόχρονα μπορεί να σημαίνει περιποιούμαι ή υπηρετώ.

Αυτές οι διαφορετικές νοηματοδοτήσεις υπογραμμίζονται, καθώς επιχειρούν να συνδέσουν την ιατρική επιστήμη με τη διαχρονική και παγκόσμια αποστολή της, ειδικότερα σήμερα, στην εποχή του τεχνοπολιτισμού, που βιώνει μια κρίση της ανθρωπιστικής της ταυτότητας. Ο γιατρός ως επιστήμονας δεν θεραπεύει/ υπηρετεί μόνο την επιστήμη του, αλλά και τους συνανθρώπους του. Ως αποτέλεσμα, η περιποίηση, η φροντίδα και η ανακούφιση οφείλουν να βρίσκουν πάντα τη θέση τους στον πυρήνα του ιατρικού λειτουργήματος. Συμπληρωματικά, ο υπότιτλος: «εξέλιξη της ελληνικής ιατρικής τα τελευταία 100 χρόνια» διευκρινίζει το θέμα και παράλληλα, καθορίζει τον τόπο και τον χρόνο, που πραγματεύεται η έκθεση. Επιπλέον, προσδίδει το χαρακτηριστικό της ιστορικής διάστασης.

Επισημαίνεται ότι όλοι οι τίτλοι των επιμέρους θεματικών ενοτήτων, θα ξεκινούν με τη λέξη «Θεραπεύοντας...». Όπως θα δούμε και στη συνέχεια (βλ. εν. 3.6), η συνοχή είναι ένα σημαντικό χαρακτηριστικό των μουσειακών κειμένων. Συνεπώς, η επιλογή της ίδιας λέξης γίνεται, ούτως ώστε να αποδοθεί με τρόπο οικείο για τον επισκέπτη, η διάσταση της συνέχειας και της ομοιογένειας σε όλη την έκταση της έκθεσης (Γκαζή & Νικηφορίδου, 2004, 26-27).

3.5.1 Η αφίσα/λογότυπο

Εικ. 10. Η αφίσα/λογότυπο της έκθεσης «Θεραπεύω» (Σχεδιασμός: Γερασιμίνα Κόη, με τη συνδρομή του Πέτρου Τζώνη)

Στην αφίσα/λογότυπο της έκθεσης (βλ. εικ. 10) αναγράφεται με διαφορετικό χρώμα και μέγεθος γραμμάτων το «εύ» του «θεραπεύω». Αυτή η επιλογή γίνεται με σκοπό να τονιστεί και να αναδειχθεί ακόμη μια σημαντική διάσταση της ιατρικής επιστήμης, αυτή της ηθικής. Άλλωστε το Εργαστήριο, στο οποίο θα φιλοξενηθεί η έκθεση, πέρα από την Ιστορία της Ιατρικής, θεραπεύει και την έννοια της Ιατρικής Ηθικής. Επομένως, στο αρχαιοπρεπές «ευ», που σημαίνει «σωστά, καλά, όπως αρμόζει» (Μπαμπινιώτης, 2004, σ. 384, Πύλη για την ελληνική γλώσσα, χ.χ.α.), αντικατοπτρίζονται οι διαχρονικές αρχές της ιατρικής (π.χ. συμπόνια, υποστήριξη, αφοσίωση, ηθική υποχρέωση παροχής βοήθειας), όπως αναφέρονται άλλωστε συμβολικά και στον Όρκο του Ιπποκράτη (Μπαρτσόκας, 2014).

Από σχεδιαστικής άποψης, η αφίσα/λογότυπο της έκθεσης ακολουθεί μια σχετικά λιτή αισθητική, ωστόσο διαθέτει τα απαραίτητα στοιχεία για να προσελκύσει τον επισκέπτη. Το λευκό φόντο επιλέχθηκε, με σκοπό να αναδείξει με την απλότητα και την καθαρότητά του, το κείμενο. Επιπλέον, μπορούμε να υποστηρίξουμε πως είναι συνυφασμένο με το ιατρικό επάγγελμα, καθώς συναντάται ως χρώμα στις ιατρικές ποδιές και παραπέμπει γενικότερα, στις δομές υγείας. Το κόκκινο χρώμα του «εύ» προσδίδει το απαραίτητο στοιχείο έντασης και ζεστασιάς στην αφίσα/λογότυπο, που σίγουρα θα τραβήξει την προσοχή και το ενδιαφέρον του θεατή. Ως συμπληρωματικό στοιχείο, αξιοποιήθηκε η περίφημη «ράβδος του Ασκληπιού», ένα διαχρονικό σύμβολο της Ιατρικής, το οποίο είναι ευρέως αναγνωρίσιμο και ταυτόσημο με τις υπηρεσίες υγείας (Νανάση, 2014· Dean, 1997, σσ. 31, 33-35).

3.6 Τα κείμενα

Το μουσειακό κείμενο, σε όλες τις εκφάνσεις του, αποτελεί μια ιδιαίτερη κατηγορία κειμένου, καθώς σύμφωνα με τις Γκαζή & Νικηφορίδου (2004, σσ. 2-3):

«1. Σκοπό έχει να πληροφορήσει, να ερμηνεύσει ή/και να εισαγάγει τους επισκέπτες σε κάποιο θέμα χωρίς πολλές λεπτομέρειες

2. Απευθύνεται -κατά κανόνα- σε ευρύτερο κοινό και όχι σε περιορισμένες ομάδες «ειδικών»

3. Προορίζεται να διαβαστεί κάτω από πολύ ειδικές συνθήκες

4. Πρόκειται όχι μόνο να διαβαστεί, αλλά και να ιδωθεί, άρα έχει μεγάλη σημασία η οπτική του διάσταση».

Συνεπώς, τα κείμενα που θα συναντά κανείς στην έκθεση «Θεραπεύω» θα είναι γραμμένα σε απλή, καθημερινή και ανεπίσημη γλώσσα. Λόγω της φύσης των εκθεμάτων, είναι αναμενόμενο να γίνεται χρήση και ορισμένων επιστημονικών όρων, ωστόσο, αυτοί θα

εξηγούνται με οικείο και κατανοητό τρόπο, αποφεύγοντας το ακαδημαϊκό λεξιλόγιο. Ο ιστορικός ενεστώτας, ως χρόνος που ζωντανεύει την ιστορική αφήγηση, θεωρείται ιδανική επιλογή για τα εν λόγω κείμενα (Γκαζή & Νικηφορίδου, 2004, σσ. 14, 20).

Αναφορικά με τα μορφολογικά χαρακτηριστικά, κάθε κείμενο θα υποδιαιρείται σε παραγράφους-στροφές με αυτοτελή νοήματα. Παράλληλα, κάθε γραμμή κειμένου θα αποτελείται από περίπου πενήντα (50) χαρακτήρες και ιδανικά, θα είναι πλήρης νοήματος. Η στοίχιση θα είναι αριστερή, τόσο κατακόρυφη όσο και οριζόντια, ενώ η γραμματοσειρά που θα χρησιμοποιηθεί θα είναι ευανάγνωστη, με καθαρές γραμμές, τύπου Helvetica. Η έκταση θα είναι η μικρότερη δυνατή ανά κατηγορία κειμένου, ώστε να μην κουράζει τον επισκέπτη (Γκαζή & Νικηφορίδου, 2004, σσ. 21, 36· Χουρμουζιάδη, 2022, σσ. 527, 581· Dean, 1997, σσ. 122-123, 127). Το ύψος, στο οποίο θα βρίσκονται τοποθετημένα τα κείμενα, ώστε να διευκολύνεται η ανάγνωσή τους, θα είναι κοντά στο 1,60 μ. Τέλος, το χρώμα όλων των γραμμάτων θα είναι μαύρο, ενώ για φόντο θα επιλεγεί το λευκό, προσφέροντας την καλύτερη δυνατή οπτική αντίληψη (Γκαζή & Νικηφορίδου, 2004, σ. 36· Πίσπα, 2018, σ. 127· Dean, 1997, σσ. 43, 120).

3.6.1 Εισαγωγικό κείμενο έκθεσης

Στην έκθεση «Θεραπεία» ο επισκέπτης θα συναντά τεσσάρων ειδών κείμενα, διαβαθμισμένης πληροφόρησης. Στην αρχή της έκθεσης, σε κοντινή απόσταση από την αφίσα του τίτλου, θα βρίσκεται το εισαγωγικό κείμενο. Πρόκειται για ένα επεξηγηματικό κείμενο, το οποίο θα εισάγει το θέμα της έκθεσης, θα παρουσιάζει τις επιμέρους ενότητες και θα παρακινεί τον επισκέπτη να την εξερευνήσει (Γκαζή & Νικηφορίδου, 2004, σ. 28· Dean, 1997, σ. 113). Ακολουθώντας τις προαναφερθείσες προδιαγραφές, στη συνέχεια παρουσιάζεται το εισαγωγικό κείμενο της έκθεσης:

«Ο 20ός αιώνας είναι ο αιώνας
των μεγάλων εξελίξεων στην ιατρική επιστήμη.

Είναι ο αιώνας, κατά τον οποίον:

- ▶ ανακαλύπτονται τα αντιβιοτικά,
- ▶ καθιερώνονται οι μεταμοσχεύσεις,
- ▶ μετακινείται η άσκηση της ιατρικής σιγά-σιγά
από τις τοπικές κλινικές και τις κατ' οίκον επισκέψεις,
στα μεγάλα νοσοκομειακά κέντρα,
- ▶ αναλαμβάνει το κράτος σταδιακά

την οργανωμένη αντιμετώπιση
των υγειονομικών κρίσεων.

Ο 20ός αιώνας είναι επίσης για πολλούς,
ο τελευταίος αιώνας κατά τον οποίο,
η σχέση γιατρού-ασθενούς διέπεται από καθαρά ηθικά
και ανθρωπιστικά ιδεώδη.

Πώς επηρεάζεται η Ελλάδα
από όλες αυτές τις σημαντικές μεταβολές;
Έπειτα από έναν διαμορφωτικό 19ο αιώνα,
προσπαθεί ακόμη να βρει τα πατήματά της
ως νεοσύστατο έθνος-κράτος
και να ακολουθήσει τις μεγάλες επιστημονικές εξελίξεις.
Η ιατρική της αρχίζει να εκσυγχρονίζεται σταδιακά.
Ωστόσο, για αρκετές δεκαετίες ακροβατεί
μεταξύ επιστήμης και λαϊκής παράδοσης.

Ποια αντικείμενα θεωρούνται απαραίτητα,
για την άσκηση του ιατρικού επαγγέλματος,
κατά τον 20ό αιώνα στην Ελλάδα;
Τι αλλάζει στον κλάδο της μαιευτικής/ γυναικολογίας;
Πώς αντιμετωπίζονται τα λοιμώδη νοσήματα;
Αυτά τα ερωτήματα και όχι μόνο,
θα απαντηθούν στη συνέχεια.

Στις ενότητες που ακολουθούν,
θα έχετε την ευκαιρία να αντικρίσετε ιστορικά τεκμήρια,
που σχετίζονται με όλες αυτές τις εξελίξεις,
καθώς ακόμη και να τα δείτε, μέσα από εναλλακτικά πρίσματα.»

3.6.2 Κείμενα θεματικών ενοτήτων, επεξηγηματικές λεζάντες & συμπληρωματικές πινακίδες

Δεύτερο είδος κειμένου είναι τα κείμενα των θεματικών ενοτήτων, μέσω των οποίων
ο επισκέπτης θα εισάγεται κάθε φορά σε ένα ξεχωριστό τμήμα της έκθεσης. Θα έχουν

μικρότερη έκταση από το κεντρικό εισαγωγικό κείμενο και σκοπός τους, θα είναι να ενοποιήσουν νοηματικά μια ομάδα αντικειμένων (Dean, 1997, σσ. 113-114).

Επόμενη κατηγορία είναι οι επεξηγηματικές λεζάντες, οι οποίες θα συνοδεύουν κάθε εκθεσιακό αντικείμενο και θα απαντούν στη βασική ερώτηση: «τι είναι αυτό;». Οι λεζάντες θα πληροφορούν, θα ερμηνεύουν και θα αναδεικνύουν τη μοναδικότητα κάθε αντικειμένου, παρουσιάζοντας τα σημαντικότερα στοιχεία της ταυτότητάς του. Ορισμένες λεζάντες θα παρέχουν και επιπλέον πληροφορίες, σχετικά με τη χρήση κάποιων αντικειμένων, τα οποία ενδεχομένως να μην είναι εύκολα αναγνωρίσιμα από τον επισκέπτη (Γκαζή & Νικηφορίδου, 2004, 32· Dean, 1997, σσ. 109, 114).

Τελευταία κατηγορία κειμένων είναι οι συμπληρωματικές πινακίδες, οι οποίες είτε θα απευθύνονται άμεσα στον επισκέπτη και θα του θέτουν συγκεκριμένα ερωτήματα ή θα παραθέτουν ιστορικές μαρτυρίες ή κάποιο άλλο πρόσθετο πληροφοριακό υλικό. Αυτές οι πινακίδες θα συνοδεύουν κάθε θεματική ενότητα, εκτός από την πρώτη και σκοπός τους θα είναι να ενεργοποιήσουν την κριτική σκέψη του επισκέπτη, να του προκαλέσουν ενδιαφέρον, έκπληξη και βαθύτερη κατανόηση της εκάστοτε θεματικής (Γκαζή & Νικηφορίδου, 2004, 18-19· Dean, 1997, σσ. 118).

Καθένα από τα παραπάνω κείμενα, θα διαφοροποιείται όσον αφορά την έκταση, τη μορφή και το περιεχόμενό του. Ωστόσο, βασική επιδίωξη είναι, όλα μαζί να συνθέτουν ένα συνεκτικό όλον, υποστηρίζοντας νοηματικά και γλωσσικά την ενότητα της έκθεσης (Γκαζή & Νικηφορίδου, 2004, σσ. 7-8· Χουρμουζιάδη, 2022, σ. 552).

3.7 Οι θεματικές ενότητες της έκθεσης

Οι εκθεσιακές διαδρομές συνηθίζεται να παρουσιάζονται μέσα από θεματικές ενότητες. Κάθε ενότητα πραγματεύεται μία κυρίαρχη ιδέα, με αποτέλεσμα οι επισκέπτες να περιηγούνται βήμα-βήμα στην έκθεση και να ανακαλύπτουν σταδιακά την αλληλουχία των αντικειμένων και των ιδεών (Νανάση, 2014). Η έκθεση «Θεραπεία» θα αποτελείται από πέντε (5) θεματικές ενότητες. Η πρώτη θα πραγματεύεται το ιστορικό του Εργαστηρίου μέσα από μια χρονογραμμή. Η δεύτερη θα παρουσιάζει ιατρικές συσκευές και διδακτικά βιβλία, που προέρχονται από χώρες του εξωτερικού και συνέβαλαν στη μεταφορά νέας γνώσης στην Ελλάδα του 19ου και 20ού αιώνα. Η τρίτη θα είναι αφιερωμένη σε ποικίλα ιατρικά αντικείμενα, που συναντά κανείς σ' ένα τυπικό ελληνικό ιατρείο του 20ού αιώνα. Τέλος, οι τελευταίες ενότητες ασχολούνται με δύο πιο συγκεκριμένες θεματικές, τη γυναικολογία/μαιευτική και τα λοιμώδη νοσήματα.

3.7.1 Το Εργαστήριο Ιστορίας της Ιατρικής και Ιατρικής Ηθικής του ΕΚΠΑ

Στην πρώτη ενότητα της έκθεσης θα γίνει μια σύντομη, εισαγωγική αναφορά στην ιστορία, στα πρόσωπα, στο παρόν, αλλά και στο μέλλον του Εργαστηρίου Ιστορίας της Ιατρικής και Ιατρικής Ηθικής του ΕΚΠΑ. Για την οπτικοποίηση της ενότητας θα αξιοποιηθεί μια χρονογραμμή. Σημείο αφετηρίας της χρονογραμμής θα είναι το 1837, δηλαδή η χρονολογία ίδρυσης του Οθώνειου Πανεπιστημίου και σύστασης της έδρας της Ιστορίας της Ιατρικής στην Ιατρική Σχολή. Η γραμμή θα φτάνει μέχρι το σήμερα, κάνοντας αναφορά στις τωρινές δράσεις του Εργαστηρίου, αλλά και στα μελλοντικά του σχέδια. Εκτός από γραπτό κείμενο, στη χρονογραμμή θα αξιοποιηθεί ακόμη, φωτογραφικό υλικό και ενδεχομένως, μεμονωμένα αντικείμενα, που σχετίζονται με την ιστορική διαδρομή του Εργαστηρίου.

Η ενότητα αυτή θα ενσωματώνει όλες τις χρονολογίες-ορόσημα για την πορεία του Εργαστηρίου, αλλά δεν θα εξαντλείται σε αυτές. Θα περιλαμβάνει, επίσης, πληροφοριακό υλικό, που σχετίζεται με τους σημαντικότερους καθηγητές Ιστορίας της Ιατρικής του Πανεπιστημίου Αθηνών, παραδείγματος χάριν ορισμένες παράλληλες δράσεις τους, οι οποίες συνέβαλαν στην εξωστρέφεια του κλάδου. Οι πληροφορίες αυτές θα παρεμβάλλονται ανάμεσα στα ορόσημα, συμπληρώνοντας την γραμμική ιστορική αφήγηση.

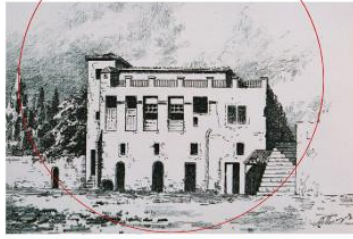
Ενδεικτικά ορόσημα της χρονογραμμής

Στη συνέχεια, παρατίθενται σε μορφή bullet points ορισμένα ορόσημα, που θα μπορούσαν να αναγραφούν στη χρονογραμμή, καθώς και προτεινόμενη σχεδιαστική απεικόνισή τους (βλ. εικ. 11 & 12).

- Το 1837 ιδρύεται το Οθώνιο Πανεπιστήμιο στην Αθήνα.
Η Ιστορία της Ιατρικής γίνεται η πρώτη συσταθείσα έδρα της Ιατρικής Σχολής.

Πρώτος τακτικός καθηγητής και κοσμήτορας της Ιατρικής Σχολής είναι ο Αναστάσιος Λευκίας-Γεωργιάδης (1773-1853).

Ο Λευκίας χαρακτηρίζεται ως εισηγητής του κλάδου της Ιστορίας της Ιατρικής διότι είναι ο πρώτος που καθιερώνει τη διδασκαλία της στην ιατρική εκπαίδευση των Ελλήνων προπτυχιακών φοιτητών.

Αμφίλιου Προσαλέντη, Τò πρῶτον Πανεπιστήμιον,
π. 1896, λιθογραφία

Το **1837** ιδρύεται το Οθώναιο Πανεπιστήμιο στην Αθήνα.
Η Ιστορία της Ιατρικής γίνεται η **πρώτη** συσταθείσα έδρα
της Ιατρικής Σχολής.

Πρώτος τακτικός καθηγητής και κοσμητόρας της Ιατρικής Σχολής
είναι ο **Αναστάσιος Λευκίας - Γεωργιάδης** (1773-1853).
Ο Λευκίας χαρακτηρίζεται ως **εισηγητής** του κλάδου της Ιστορίας της Ιατρικής,
διότι είναι ο πρώτος που καθιερώνει την διδασκαλία της,
στην ιατρική εκπαίδευση των Ελλήνων προπτυχιακών φοιτητών.

*Εικ. 11. Σχεδιαστική απεικόνιση της χρονογραμμής - Χρονολογικό ορόσημο (Σχεδιασμός:
Γερασιμίνα Κόη)*

- Το 1848 αναλαμβάνει τη διδασκαλία του μαθήματος
ο καθηγητής Φυσιολογίας, Γεώργιος Πρινάρης (1808-1883).
- Το 1902 διορίζεται υπεύθυνος του μαθήματος
ο υφηγητής Αριστοτέλης Κούζης (1872-1961).
Το 1921 εκλέγεται τακτικός καθηγητής.

Ο Κούζης συγκροτεί τη βιβλιοθήκη της Ιατρικής Σχολής Αθηνών,
ιδρύει την Ελληνική Εταιρεία Ιστορίας της Ιατρικής (1927)
και το Ελληνικό Αντικαρκινικό Ινστιτούτο (1935).

- Κατά την περίοδο 1960 έως και το 1980 περίπου,
εμφανίζεται για πρώτη φορά σε διατριβές της εποχής
ο όρος «Σπουδαστήριο Ιστορίας της Ιατρικής».
- Το 2019 θεσπίζεται με ΦΕΚ η ίδρυση
του Εργαστηρίου Ιστορίας της Ιατρικής και Ιατρικής Ηθικής.
Η Ιατρική Ηθική ενσωματώνεται επίσημα
στο ερευνητικό αντικείμενο του Εργαστηρίου.

- Το 2021 υλοποιείται η ψηφιακή έκθεση «Άλγους Ίασις», με θέμα την προσφορά της Ιατρικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών στην κοινωνία και την εκπαίδευση.

Το 2021 υλοποιείται η ψηφιακή έκθεση «Άλγους Ίασις», με θέμα την προσφορά της Ιατρικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών στην κοινωνία και την εκπαίδευση.

Μπορείτε να περιηγηθείτε στην έκθεση «Άλγους Ίασις», σκανάροντας τον παρακάτω κωδικό QR!

Εικ. 12. Σχεδιαστική απεικόνιση της χρονογραμμής - Χρονολογικό ορόσημο (Σχεδιασμός: Γερασιμίνα Κόη)

3.7.2 Θεραπεύοντας με τεχνογνωσία από το εξωτερικό

Η επόμενη ενότητα με τίτλο «Θεραπεύοντας με τεχνογνωσία από το εξωτερικό», αναδεικνύει συγκεκριμένα αντικείμενα του 19ου και 20ού αιώνα (ιατρικές συσκευές και εγχειρίδια), που προέρχονται από χώρες του εξωτερικού. Σκοπός της είναι να παρουσιάσει σύντομα την κατάσταση της ιατρικής επιστήμης, τόσο στην Ελλάδα, όσο και στο εξωτερικό, πριν τον 20ό αιώνα, μέσα από συγκεκριμένες ανακαλύψεις και καινοτομίες. Τα αντικείμενα επιλέχθηκαν προκειμένου να συμβολίσουν τη μεταφορά της νέας ιατρικής γνώσης από χώρες κυρίως της Δυτικής Ευρώπης προς την Ελλάδα. Θα είναι τοποθετημένα εντός προθήκης και θα συνοδεύονται από ορισμένα σκίτσα, που θα παρουσιάζουν την τεχνολογία κατασκευής τους ή τον τρόπο χρήσης τους. Θα συνοδεύονται, επίσης, από έναν ευρωπαϊκό χάρτη (βλ. εικ. 13), ο οποίος θα επισημαίνει τις χώρες από τις οποίες προέρχονται τα αντικείμενα, αλλά και τις χώρες στις οποίες εκπαιδεύτηκαν και εργάστηκαν ως γιατροί, πολλοί Έλληνες του 19ου αιώνα, προτού επαναπατριστούν.

Εικ. 13. Παράδειγμα του χάρτη, που θα συνοδεύει τα αντικείμενα της ενότητας (Σχεδιασμός: Γερασιμίνα Κόη)

Κείμενο θεματικής ενότητας

«Πότε εκσυγχρονίζεται η ιατρική στην Ελλάδα;

Τα χρόνια της οθωμανικής κατοχής (1453-1821), η συστηματική άσκηση της ιατρικής επιστήμης στον ελλαδικό χώρο εκλείπει.

Μια μορφή ιατρικής ασκούν, εκείνα τα χρόνια, οι λεγόμενοι πρακτικοί ή κομπογιαννίτες.

Την ίδια ώρα, στον δυτικό κόσμο, οι ιατρικές ανακαλύψεις είναι πολλές και σημαντικές.

Τα πρώτα σημαντικά βήματα για τον εκσυγχρονισμό της ιατρικής γίνονται παράλληλα με την ίδρυση του ελληνικού κράτους.

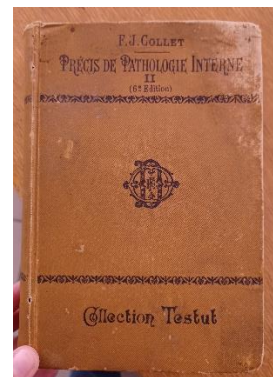
Πέρα από την ίδρυση της Ιατρικής Σχολής Αθηνών του Οθώνειου Πανεπιστημίου το 1837 και την οργάνωση του τομέα υγείας από τον Καποδίστρια, ένας εξίσου σημαντικός παράγοντας εξέλιξης της ιατρικής επιστήμης είναι και ο επαναπατρισμός πολλών Ελλήνων γιατρών, οι οποίοι φέρνουν μαζί τους τη νέα γνώση.

Οι ιατρικές συσκευές και τα βιβλία,
που παρουσιάζονται σε αυτή την ενότητα
συμβολίζουν αυτή τη μεταφορά γνώσης στην Ελλάδα
από χώρες, όπως η Μεγάλη Βρετανία, η Γαλλία, η Γερμανία.»

Ενδεικτικά αντικείμενα

Ορισμένα αντικείμενα, που θα παρουσιαστούν στην παρούσα ενότητα είναι:

- Μικροσκόπιο από την Αγγλία (βλ. εικ. 14)
- Αιμόμετρο Sahli από τη Γερμανία (βλ. εικ. 15)
- Συσκευή αποστείρωσης χειρουργείου με υπεριώδεις ακτίνες από τη Γαλλία
- Διδακτικό εγχειρίδιο με τίτλο «Archives de neurologie, revue des maladies nerveuses et mentales» (= Αρχεία νευρολογίας, ανασκόπηση νευρικών και ψυχικών ασθενειών) από τη Γαλλία
- Διδακτικό εγχειρίδιο με τίτλο «Précis de pathologie interne» (= Εγχειρίδιο εσωτερικής παθολογίας) από τη Γαλλία (βλ. εικ. 16)

Εικ. 14, 15 & 16. Μικροσκόπιο από την Αγγλία, αιμόμετρο Sahli από τη Γερμανία και διδακτικό εγχειρίδιο από τη Γαλλία (Φωτογραφία: Γερασιμίνα Κόη)

Ενδεικτικές λεζάντες αντικειμένων

- Μικροσκόπιο.
Κατασκευασμένο στην Αγγλία το 1926,
από την εταιρεία E. Leitz Wetzlar.
Συλλογή Μανωλά.

Στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα,
αναπτύσσεται ο κλάδος της μικροβιολογίας.
Στο επίκεντρό της

βρίσκεται η εργαστηριακή έρευνα.
Θεμελιωτές της, ο Louis Pasteur (1822-1895)
και ο Robert Koch (1843-1910),
οι οποίοι αποδεικνύουν,
ότι οι μεταδοτικές αρρώστιες
προκαλούνται από μικροοργανισμούς.
Στις δεκαετίες του 1870 και του 1880,
αναγνωρίζεται ο ένας μικροοργανισμός μετά τον άλλο,
με σημαντικότερο εργαλείο παρατήρησής τους,
το μικροσκόπιο.

- Αιμόμετρο Sahli.
Κατασκευασμένο στη Γερμανία, το 1918.
Συλλογή Μανωλά.

Η μέθοδος του Sahli,
αλλιώς γνωστή και ως μέθοδος όξινης αιματίνης,
είναι μια τεχνική
που χρησιμοποιείται για την εκτίμηση
των επιπέδων αιμοσφαιρίνης στο αίμα.
Ανήκει στην κατηγορία
των μεθόδων οπτικής σύγκρισης.
Η τεχνολογία αυτή
παίζει σημαντικό ρόλο
στο ιστορικό πλαίσιο της ιατρικής διαγνωστικής,
ωστόσο, αντικαθίσταται σταδιακά
από ακριβέστερες και πιο αξιόπιστες μεθόδους.

- Συσκευή αποστείρωσης χειρουργείου
με υπεριώδεις ακτίνες.
Κατασκευασμένη στη Γαλλία το 1922,
από την εταιρεία D. SIMAL. Συλλογή Μανωλά.

Η εντυπωσιακή πρόοδος της χειρουργικής,
κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα,

οφείλεται σε μεγάλο βαθμό
στις μεθόδους της αντισηψίας και ασηψίας.
Οι δύο καινοτόμες πρακτικές
καθιερώνουν την απολύμανση
των εργαλείων, των ανοιχτών τραυμάτων
και του χειρουργού,
είτε με φαινικό οξύ, με ατμό ή και άλλα μέσα.

Η συσκευή αποστείρωσης,
που παρουσιάζεται εδώ,
αξιοποιεί τη χρήση υπεριώδους ακτινοβολίας.

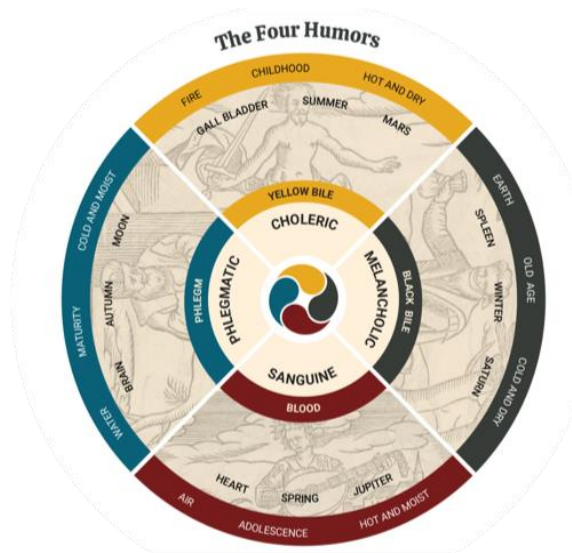
- Διδακτικό εγχειρίδιο από τη Γαλλία.
«Αρχεία νευρολογίας. Ανασκόπηση νευρικών
και ψυχικών ασθενειών. Τόμοι XXII- XXIII»
του J.M. Charcot,. Χρονολογούνται στα 1891-1892.
Συλλογή Λιούγκα.
- Διδακτικό εγχειρίδιο από τη Γαλλία.
«Εγχειρίδιο εσωτερικής παθολογίας.
Τόμος II» του F.J. Collet. Χρονολογείται στο 1910.
Συλλογή Λιούγκα.

3.7.3 Θεραπεύοντας σ' ένα τυπικό ελληνικό ιατρείο

Η τρίτη κατά σειρά ενότητα θα έχει τίτλο «Θεραπεύοντας σ' ένα τυπικό ελληνικό ιατρείο». Σκοπό έχει να παρουσιάσει στον επισκέπτη τα πιο χαρακτηριστικά ιατρικά εργαλεία και συσκευές ενός ελληνικού ιατρείου του προηγούμενου αιώνα. Τα αντικείμενα θα βρίσκονται τοποθετημένα εντός προθήκης, μαζί με κάποια σκίτσα, που θα δείχνουν στον επισκέπτη τον τρόπο χρήσης τους ή την τεχνολογία κατασκευής τους. Θα συνοδεύονται επίσης, από ένα σχεδιάγραμμα (βλ. εικ. 17), το οποίο θα παρουσιάζει την ιπποκρατική θεωρία των χυμών⁹, πάνω στην οποία στηρίζεται η λειτουργία κάποιων εκ των αντικειμένων της ενότητας. Τέλος, θα συμπληρώνονται από μια πινακίδα (βλ. εικ. 18), η οποία θα θέτει στον

⁹ Σύμφωνα με αυτή, το ανθρώπινο σώμα αποτελείται από τέσσερις (4) χυμούς: το αίμα, το φλέγμα, την κίτρινη και τη μαύρη χολή και η ασθένεια είναι δείγμα ανισορροπίας αυτών. Συνεπώς, η θεραπεία συνίσταται στην αφαίρεση ποσότητας του υπερβολικού χυμού από το σώμα του ασθενή.

επισκέπτη το εξής ερώτημα: «Παρατηρώντας τα αντικείμενα της προθήκης, τι σκέψεις σας δημιουργούνται σχετικά με τις ιατρικές μεθόδους του 20ού αιώνα; Πόσο οικείες ή παρωχημένες σας φαίνονται, σε σχέση με τις σύγχρονες;».

Εικ. 17. Παράδειγμα σχεδιαστικής απεικόνισης της ιπποκρατικής θεωρίας των χυμών (Πηγή: <https://www.nlm.nih.gov/exhibition/shakespeare-and-the-four-humors/index.html>)

Παρατηρώντας
τα αντικείμενα της προθήκης,
τι σκέψεις σας δημιουργούνται
σχετικά με
τις ιατρικές μεθόδους
του 20ού αιώνα;
Πόσο οικείες ή παρωχημένες
σας φαίνονται,
σε σχέση με τις σύγχρονες;

Εικ. 18. Σχεδιαστική απεικόνιση συμπληρωματικής πινακίδας (Σχεδιασμός: Γερασιμίνα Κόη)

Κείμενο θεματικής ενότητας

«Ποια είναι τα αντικείμενα,
που θεωρούνται απαραίτητα
για την άσκηση του ιατρικού επαγγέλματος,
κατά τον 20ό αιώνα;

Θερμόμετρα, πιεσόμετρα, αντιβιοτικά φάρμακα...

Τη σημερινή εποχή,
η πρόσβαση σε αυτά τα ιατρικά αγαθά
είναι εύκολη, για τους περισσότερους πολίτες.

Δεν ισχύει, όμως, το ίδιο
στις αρχές και στα μέσα
του προηγούμενου αιώνα.

Οι περισσότεροι ασθενείς
πρέπει να επισκεφθούν ένα τοπικό ιατρείο,
προκειμένου να μετρήσουν τη θερμοκρασία
ή την πίεσή τους.

Ανάμεσα στα γνώριμα αντικείμενα της προθήκης,
ενδεχομένως να εντοπίσετε και κάποια,
που συνδέονται με παρωχημένες πλέον ιατρικές μεθόδους.»

Ενδεικτικά αντικείμενα

Εικ. 19, 20 & 21. Σύριγγα αφαιμαξομετάγγισης, συσκευή για κοφτές βεντούζες με ρύθμιση λεπίδων και σικά-βεντούζα (Φωτογραφία: Γερασιμίνα Κόη)

Ορισμένα αντικείμενα, που θα παρουσιαστούν στην παρούσα ενότητα είναι:

- Δοχεία αποθήκευσης (βάζα, μπολ, μπουκάλια, φιάλες, φιαλίδια, κανάτες)
- Πιεσόμετρο/ παλμοτονόμετρο
- Σύριγγα αφαιμαξομετάγγισης (βλ. εικ. 19)
- Συσκευή για κοφτές βεντούζες με ρύθμιση λεπίδων και σικά-βεντούζες (βλ. εικ. 20 & 21)
- Μεταλλικός κλίβανος και θήκη για κλίβανο

Ενδεικτικές λεζάντες αντικειμένων

- Δοχεία αποθήκευσης.
Κατασκευασμένα στη Γερμανία,
από την εταιρεία SCHOTT GEN JENA GLAS.
Συλλογή ΕΦΚΑ.
- Πιεσόμετρο/ παλμοτόνομετρο.
Κατασκευασμένο στη Γερμανία,
από την εταιρεία Dr. H.von Recklinghausen.
Συλλογή Μανωλά.
- Σύριγγα αφαιμαξομετάγγισης.
Χρονολογείται στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο (1914-1918).
Συλλογή Μανωλά.

Αφαίμαξη ονομάζεται
η αφαίρεση αίματος από έναν ασθενή,
με σκοπό τη θεραπεία
ή την πρόληψη ασθένειας.
Πρόκειται για μια κοινή πρακτική,
που χρησιμοποιείται ευρέως
από την αρχαιότητα
μέχρι και τον 20ό αιώνα.
Σήμερα, έχει εγκαταλειφθεί ως θεραπεία,
με την εξαίρεση ελάχιστων
και πολύ ειδικών περιπτώσεων.

Το εργαλείο, που παρουσιάζεται εδώ,
χρησιμοποιείται για τη διαδικασία
της αφαιμαξομετάγγισης,
δηλαδή της αφαίρεσης
μεγάλου τμήματος ή του συνόλου
του αίματος του ασθενή
και της μετάγγισης άλλου
από συμβατό δότη.

- Συσκευή για κοφτές βεντούζες με ρύθμιση λεπίδων και σικύες-βεντούζες. Συλλογή Μανωλά.

Όπως και η αφαίμαξη,
έτσι και η θεραπεία με βεντούζες
έχει τις ρίζες της
στην ιπποκρατική θεωρία των χυμών.

Οι βεντούζες μπορεί να είναι
απλές ή «κοφτές».

Οι απλές βεντούζες
γίνονται με την εφαρμογή
μιας αναρροφητικής κούπας
σε μια καθαρή επιφάνεια δέρματος.

Οι «κοφτές» βεντούζες
περιλαμβάνουν διατομή του δέρματος,
ώστε να αφαιρεθούν αίμα και υγρά.

Σήμερα, οι ευεργετικές ιδιότητες
αυτής της μεθόδου αμφισβητούνται
από την ιατρική κοινότητα.

- Μεταλλικός κλίβανος και θήκη για κλίβανο. Συλλογή ΕΦΚΑ.

Ο κλίβανος είναι ένας ειδικός θάλαμος,
κατασκευασμένος από πυρίμαχο υλικό.

Θερμαίνεται και χρησιμοποιεί τον ατμό,
για να αποστειρώσει τα χειρουργικά εργαλεία.

3.7.4 Θεραπεύοντας το γυναικείο σώμα

Η ενότητα με τίτλο «Θεραπεύοντας το γυναικείο σώμα» είναι αφιερωμένη στον κλάδο της γυναικολογίας/ μαιευτικής στην Ελλάδα του 20ού αιώνα και σκοπός της είναι να παρουσιάσει ορισμένα χαρακτηριστικά αντικείμενα και ιατρικές μεθόδους της εποχής. Τα αντικείμενα της ενότητας θα βρίσκονται τοποθετημένα σε προθήκη και θα συνοδεύονται από κάποια σκίτσα και φωτογραφικό υλικό (βλ. εικ. 22), σχετικά με τον τρόπο χρήσης τους. Η

ενότητα θα συμπληρώνεται από μια πινακίδα, με το εξής ερώτημα: «Ορισμένα θήλαστρα, εκείνης της εποχής, αγνοούν τη βασική φυσιολογία του θηλασμού ή την άνεση της γυναίκας. Γιατί πιστεύετε ότι συμβαίνει αυτό;».

Εικ. 22. Ο τρόπος χρήσης της αντλίας θηλασμού, από εγχειρίδιο μαιευτικής του 1949 (Πηγή: <https://www.nursing.virginia.edu/news/flashback-breast-pumps/>)

Κείμενο θεματικής ενότητας

«Τι αλλάζει στον κλάδο της μαιευτικής/ γυναικολογίας;

Ο 20ός αιώνας είναι η εποχή,
κατά την οποία η άσκηση της δυτικής ιατρικής
μετακινείται σταδιακά από τα τοπικά ιατρεία
στα μεγάλα νοσοκομειακά κέντρα.

Αυτή η μετάβαση επηρεάζει, όπως είναι φυσικό,
και τον κλάδο της μαιευτικής/ γυναικολογίας.

Ως αποτέλεσμα, ο τοκετός στο σπίτι
αρχίζει να υποχωρεί ως πρακτική
και τη θέση του παίρνει ο νοσοκομειακός τοκετός.

Στην Ελλάδα, η αλλαγή αυτή πραγματοποιείται πιο αργά,
καθώς η ιατρική περιποίηση των γυναικών
είναι αρμοδιότητα κυρίως των μαιών.

Ακόμη και σε αστικά κέντρα,
το πρώτο μισό του 20ού αιώνα,

τη μαιευτική ασκούν γενικοί ιατροί,
και όχι εξειδικευμένοι μαιευτήρες-γυναικολόγοι.

Στην προθήκη αυτής της ενότητας,
θα βρείτε διάφορα εργαλεία και συσκευές,
που σχετίζονται με την κύηση, τον τοκετό, το θηλασμό,
αλλά και τη θεραπεία του γυναικείου σώματος γενικότερα.»

Ενδεικτικά αντικείμενα

Ορισμένα αντικείμενα, που θα παρουσιαστούν στην παρούσα ενότητα είναι:

- Κοιλιοσκόπια Pinard
- Ενδομητρικός καθετήρας (βλ. εικ. 23)
- Θήλαστρα (βλ. εικ. 24 & 25)
- Τεύχη επιστημονικού περιοδικού με τίτλο «American Journal of Obstetrics and Gynecology» (= Αμερικάνικο περιοδικό μαιευτικής και γυναικολογίας)

Εικ. 23, 24 & 25. Ενδομητρικός καθετήρας και γυάλινα θήλαστρα (Φωτογραφία: Γερασιμίνα Κόη)

Ενδεικτικές λεζάντες αντικειμένων

- Κοιλιοσκόπια Pinard.
Συλλογή Μανωλά.

Είναι ένας τύπος στηθοσκοπίου,
που χρησιμοποιείται
για τον εντοπισμό
του καρδιακού παλμού του εμβρύου,
κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης.
Είναι κοίλο και το σχήμα του

παρέχει ιδιαίτερα καλή ακουστική.
Ονομάζεται έτσι,
λόγω του εφευρέτη του,
Adolphe Pinard (1844-1934),
ενός από τους πρώτους υποστηρικτές
της προόδου στην προγεννητική φροντίδα.

- Γυάλινα θήλαστρα. Συλλογή Μανωλά.

Τα θήλαστρα, ή αντλίες θηλασμού,
έχουν κοινές ρίζες με τις βεντούζες
και τα εργαλεία αφαίμαξης.
Χρησιμοποιούνται σε ειδικές περιπτώσεις,
όταν η μητέρα ή το βρέφος
αντιμετωπίζουν κάποιο πρόβλημα υγείας,
με αποτέλεσμα
να εμποδίζεται ο θηλασμός.
Μέχρι τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα,
η πιο κοινή μέθοδος
για την εξαγωγή μητρικού γάλακτος
είναι η χειρωνακτική.
Η στροφή στο νοσοκομειακό τοκετό
και στην επιλόχειο φροντίδα
οδηγούν σε σταδιακή αλλαγή της διαδικασίας,
από χειροκίνητη σε μηχανοκίνητη.

- Επιστημονικό περιοδικό από την Αμερική.
«Αμερικάνικο περιοδικό για τη μαιευτική
και τη γυναικολογία. Τεύχη:
Ιανουαρίου-Απριλίου 1965,
Μαΐου-Αυγούστου 1966».
Συλλογή Εργαστηρίου Ιστορίας της Ιατρικής
και Ιατρικής Ηθικής του ΕΚΠΑ.

3.7.5 Θεραπεύοντας τον άνθρωπο από τα λοιμώδη νοσήματα

Η 4^η ενότητα έχει τίτλο «Θεραπεύοντας τον άνθρωπο από τα λοιμώδη νοσήματα». Σκοπός της είναι να παρουσιάσει ποικίλα αντικείμενα, που σχετίζονται με την επιστημονική γνώση της εποχής για τα λοιμώδη νοσήματα και με τη νόσηση και θεραπεία του ανθρώπου από αυτά και, παράλληλα, να διερευνήσει το βίωμα του στίγματος και της κοινωνικής απομόνωσης. Τα αντικείμενα θα βρίσκονται τοποθετημένα μέσα σε προθήκη. Το συνοδευτικό υλικό θα περιλαμβάνει: φωτογραφίες του Επαμεινώνδα Ρεμουντάκη (βλ. εικ. 9), γραπτές μαρτυρίες νοσούντων σε σχέση με τον κοινωνικό αποκλεισμό, διαφημιστικό υλικό της εποχής (βλ. εικ. 26), που προειδοποιεί για τα αφροδίσια νοσήματα.

Εικ. 26. Διαφήμιση των προφυλακτικών ΑΣΠΙΣ του 1933, που προειδοποιεί για τον κίνδυνο των αφροδισίων νοσημάτων (Πηγή: <https://www.thebest.gr/article/317803->)

Κείμενο θεματικής ενότητας

«Τι αλλάζει στη θεραπεία των λοιμωδών νοσημάτων;

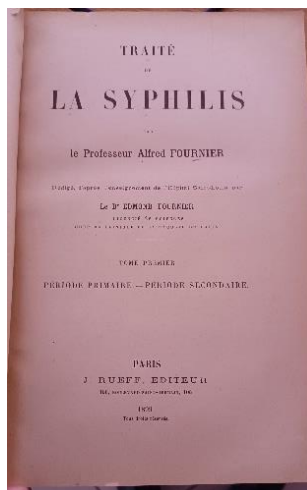
Η συνεχής ανάπτυξη
των υπηρεσιών υγείας στην Ελλάδα,
κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα,
χαρακτηρίζεται από πνεύμα πρόνοιας.

Το κράτος αναλαμβάνει σταδιακά

την αντιμετώπιση των υγειονομικών κρίσεων.
Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται,
ειδικότερα μετά τη δεκαετία του '50,
στον έλεγχο και την αντιμετώπιση λοιμωδών νοσημάτων,
όπως η ελονοσία, η φυματίωση, η σύφιλη.
Αυτές οι νόσοι, εκτός από σημαντικό αίτιο θνησιμότητας,
αποτελούν ακόμη, αίτιο κοινωνικού στιγματισμού
και αποκλεισμού.
Χαρακτηριστικό παράδειγμα
αποτελεί ο εκτοπισμός ασθενών,
που νοσούν από λέπρα σε ειδικές δομές (λεπροκομεία),
με σκοπό τον περιορισμό της νόσου Χάνσεν.

Μέσα από αυτά τα ξεχωριστά αντικείμενα,
δίνεται η αφορμή να ακουστούν
σημαντικές προσωπικές ιστορίες
και βιώματα ασθενών.»

Ενδεικτικά αντικείμενα

*Εικ. 27 & 28. Συσκευή για κολπικές πλύσεις και διδακτικό εγχειρίδιο από τη Γαλλία
(Φωτογραφία: Γερασιμίνα Κόη)*

- Ορισμένα αντικείμενα, που θα παρουσιαστούν στην παρούσα ενότητα είναι:
- Κεφαλομετρική ακτινογραφία του Επαμεινώνδα Ρεμουντάκη
 - Συσκευή για κολπικές πλύσεις (βλ. εικ. 27)

- Διδακτικό εγχειρίδιο με τίτλο «Traité de la syphilis» (= Πραγματεία για τη σύφιλη) από τη Γαλλία (βλ. εικ. 28)

Ενδεικτικές λεζάντες αντικειμένων

- Κεφαλομετρική ακτινογραφία του Επαμεινώνδα Ρεμουντάκη. Χρονολογείται μεταξύ 1972-1978. Δωρεά του Ελβετού φιλέλληνα οδοντιάτρου, Julien Grivel (1943-).

Απεικονίζει τις σοβαρές παραμορφώσεις, που φέρει ο ασθενής στη στοματική κοιλότητα εξαιτίας της νόσου του Χάνσεν.

Η νόσος του Χάνσεν, πιο γνωστή ως λέπρα, είναι μια χρόνια νόσος, που προσβάλλει το δέρμα, το νευρικό ιστό, τους βλεννογόνους και τους οφθαλμούς. Στις αρχές του 20ού αιώνα, με σκοπό την αντιμετώπιση της νόσου, αποφασίζεται η υποχρεωτική απομόνωση όλων των χανσενικών σε λεπροκομεία. Πρόκειται για την αυστηρότερη μορφή απομόνωσης, που εφαρμόζεται έως τότε στην Ελλάδα φτάνοντας μέχρι και στην απαγόρευση με νόμο, των γάμων και γεννήσεων μεταξύ των ασθενών. Οι προκαταλήψεις σχετικά με τη νόσο μένουν βαθιά χαραγμένες στο κοινωνικό ασυνείδητο.

- Συσκευή κολπικών πλύσεων. Κατασκευασμένη στη Γαλλία, από τον Dr. Eguisier. Συλλογή Μανωλά.

Η συσκευή αυτή χρησιμοποιείται

για τη χορήγηση ειδικών σκευασμάτων
σε γυναίκες ασθενείς,
που νοσούν από αφροδίσια,
όπως η σύφιλη και η γονόρροια.

- Διδακτικό εγχειρίδιο από τη Γαλλία.
«Πραγματεία για τη σύφιλη. Τόμοι I-II»
του Alfred Fournier. Χρονολογούνται στο 1899.
Συλλογή Λιούγκα.

3.8 Ο χώρος: το Εργαστήριο Ιστορίας της Ιατρικής και Ιατρικής Ηθικής του ΕΚΠΑ

Κατά τη διάρκεια μιας μουσειολογικής μελέτης, όλες οι σχεδιαστικές αποφάσεις οφείλουν να λαμβάνονται στο πλαίσιο της θεσμικής αποστολής του ιδρύματος, το οποίο φιλοξενεί την εκάστοτε έκθεση (Dean, 1997, σσ. 5, 13). Στην προκειμένη περίπτωση, η έκθεση θα στεγάζεται εντός της Ιατρικής Σχολής του ΕΚΠΑ στο Γουδή και συγκεκριμένα, στο Εργαστήριο Ιστορίας της Ιατρικής και Ιατρικής Ηθικής, το οποίο βρίσκεται στο κτίριο δεκατέσσερα (14), πάνω από το Παπουλάκειο Αναγνωστήριο. Στη συνέχεια, παρατίθενται οι λόγοι για την επιλογή του συγκεκριμένου χώρου.

3.8.1 Οι λόγοι για την επιλογή του χώρου

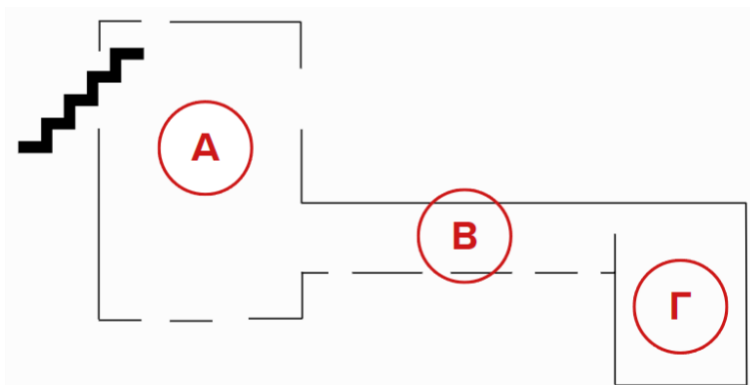
Είναι σημαντικό να τονιστεί, πως ο εκθεσιακός χώρος δεν αποτελεί απλώς το «δοχείο» της έκθεσης, αντιθέτως πρέπει να αντιμετωπίζεται ως ένα σημαντικό εργαλείο που συμβάλλει στο εκθεσιακό αφήγημα (Χουρμουζιάδη, 2022, σ. 100). Ποιοι οι λόγοι, επομένως, που οδήγησαν στην επιλογή του συγκεκριμένου χώρου για την υλοποίηση της έκθεσης «Θεραπέυω»; Κάτι που γίνεται σαφές μέσα από συζητήσεις με το προσωπικό του Εργαστηρίου, είναι ότι η δημιουργία ενός Μουσείου Ιστορίας της Ιατρικής αποτελεί πλέον άμεση προτεραιότητά τους. Υποστηρίζεται, πως η υλοποίησή ενός τέτοιου μουσείου θα ενισχύσει το εκπαιδευτικό και ερευνητικό έργο του Εργαστηρίου και θα αποτελέσει την αρχή μιας άμεσης επικοινωνίας με το κοινό και την κοινωνία γενικότερα. Επιπλέον, *«η συλλογή, αξιοποίηση και διαχείριση αρχειακού και μουσειακού υλικού σχετικού με την Ιστορία της Ιατρικής και την ιστορία των επιστημών υγείας»* αποτελούν έναν από τους βασικούς σκοπούς του Εργαστηρίου (Πρυτανική πράξη υπ' αριθ. 107/17-12-2019, σ. 56832). Επομένως, μια έκθεση για την ιστορία της ιατρικής στον συγκεκριμένο χώρο θα μπορούσε να λειτουργήσει

ως προάγγελος για το εν λόγω Μουσείο και να θέσει τις βάσεις για το χτίσιμο μιας εξωστρεφούς επικοινωνιακής πολιτικής.

Διαχρονικά, η διδασκαλία της ιατρικής, αλλά και η ιστορική της εξέλιξη ως επιστήμης είναι άμεσα συνυφασμένες με το ακαδημαϊκό περιβάλλον. Επομένως, έχοντας όλα τα τυπικά χαρακτηριστικά ενός χώρου πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, το Εργαστήριο είναι σίγουρα ιδανικό για τη στέγαση μιας έκθεσης για την ιστορία της ελληνικής ιατρικής, σε συμβολικό επίπεδο (Χουρμουζιάδη, 2022, σ. 99). Παράλληλα, σε πρακτικό επίπεδο, η έκθεση θα βρίσκεται σε ένα μέρος εύκολα προσβάσιμο για όλα τα άτομα της ακαδημαϊκής κοινότητας, που επιθυμούν να την επισκεφθούν.

Επιπλέον, ο χώρος του Εργαστηρίου μπορεί να αποτελέσει ένα ακόμη σημείο συνάντησης διδακτικού προσωπικού, φοιτητών, αλλά και του ευρύτερου κοινού, όπως τα υπόλοιπα μουσεία της Ιατρικής Σχολής. Είναι γνωστό, πως στις εγκαταστάσεις της Σχολής υπάρχουν ήδη άλλα επτά (7) μουσεία: Παθολογικής Ανατομικής, Ανθρωπολογικό, Ανατομίας, Οδοντιατρικής, Φαρμακολογίας, Εγκληματολογικό, Φυσιολογίας «Γεώργιος Κοτζιάς» (ΕΚΠΑ eStories. χ.χ.α.). Τα μουσεία αυτά συγκροτούν ένα δίκτυο εντός της πανεπιστημιούπολης, το οποίο θα μπορούσε να συμπληρωθεί από μια έκθεση για την ιστορία της ιατρικής, στον χώρο του αντίστοιχου Εργαστηρίου.

3.8.2 Η χωρική δομή του Εργαστηρίου¹⁰

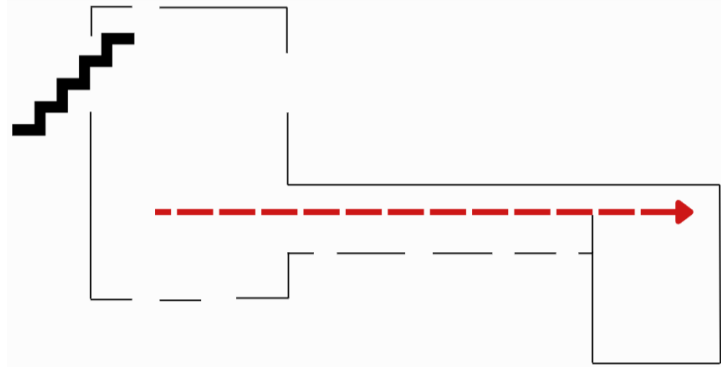

Σχήμα 6. Κάτοψη των τριών χώρων του Εργαστηρίου, που θα στεγάσουν την έκθεση
(Σχεδιασμός: Γερασιμίνα Κόη)

Το Εργαστήριο διαθέτει (3) βασικούς χώρους, που θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν για τις ανάγκες της έκθεσης. Ο πρώτος (Α) είναι ένας ανοιχτός χώρος υποδοχής, ο δεύτερος (Β) είναι ένας μακρύς διάδρομος και ο τρίτος (Γ) είναι μια αίθουσα συνεδριάσεων (σύλλογος

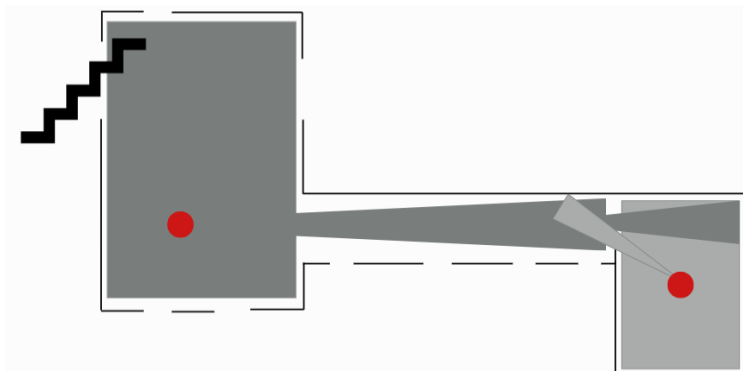
¹⁰ Για αυτή την υποενοότητα αξιοποιήθηκε το εγχειρίδιο «Ο Χώρος στο Μουσείο - Η Αρχιτεκτονική συναντά τη Μουσειολογία» της Καλής Τζώρτζη, απ' όπου αντλήθηκαν οι κατάλληλες ορολογίες.

μελών ΔΕΠ) (βλ. σχ. 6). Η χωρική τους δομή χαρακτηρίζεται από γραμμικότητα, αξονικότητα και ανομοιομορφία των επιμέρους χώρων ως προς το μέγεθος και το σχήμα τους. Στην κάτοψη εντοπίζεται ένας άξονας (βλ. σχ. 7), που διασχίζει το Εργαστήριο κατά μήκος, δηλαδή ξεκινά από το χώρο υποδοχής (χώρος Α) και καταλήγει στην αίθουσα συνεδριάσεων (χώρος Γ). Επομένως, ο άξονας σχηματίζεται από μια γραμμική διαδοχή χώρων.

Σχήμα 7. Ο κεντρικός άξονας του Εργαστηρίου (Σχεδιασμός: Γερασιμίνα Κόη)

Μια χωρική ιδιότητα της κάτοψης, που σχετίζεται άμεσα με την αξονικότητα είναι η γραμμική προοπτική, η οποία προσφέρει στον επισκέπτη μια συνολική επίγνωση του βάθους του Εργαστηρίου. Βάσει του προηγούμενου σχεδιαγράμματος, είναι εμφανές ότι τα ανοίγματα των τριών χώρων ευθυγραμμίζονται πλήρως και ευνοούν τη μακρινή θέαση. Συνεπώς, όταν κάποιος βρίσκεται στο χώρο Α μπορεί να έχει οπτική επικοινωνία με το χώρο Γ, που βρίσκεται στο τέλος της νοητής γραμμής του άξονα. Παρόλο που το βάθος του είναι εύκολα ορατό λόγω της προοπτικής, τα οπτικά πεδία του Εργαστηρίου περιορίζονται σε τοπική κλίμακα, όπως φαίνεται και στο σχήμα 8. Αυτό σημαίνει, πως δεν προσφέρεται συνολική εποπτεία του περιεχομένου των αιθουσών.

Σχήμα 8. Τα οπτικά πεδία από δύο διαφορετικά σημεία του Εργαστηρίου (χώρος Α και Γ)
(Σχεδιασμός: Γερασιμίνα Κόη)

Τέλος, αναφορικά με την πορεία του επισκέπτη, θα λέγαμε πως αυτή είναι προκαθορισμένη. Η γραμμική οργάνωση και αξονικότητα της κάτοψης υπαγορεύουν αυστηρά γραμμική κίνηση και δεν προσφέρουν δυνατότητες αλλαγής κατεύθυνσης.

3.8.3 Η χωρική διάταξη της έκθεσης

Η έκθεση «Θεραπέυω» θα αξιοποιήσει τη θεματική διάταξη των αντικειμένων, που παρουσιάστηκε και παραπάνω. Πιο συγκεκριμένα, η αφήγηση θα ξεκινά από το ιστορικό του Εργαστηρίου και θα καταλήγει στην ενότητα «Θεραπεύοντας τον άνθρωπο από τα λοιμώδη νοσήματα». Η πρώτη ενότητα θα παρασταθεί μέσω μιας χρονογραμμής, η οποία θα τοποθετηθεί κατά μήκος του διαδρόμου, δηλαδή του χώρου Β, ενώ οι υπόλοιπες θεματικές θα βρίσκονται στο χώρο Γ. Ο χώρος Α θα αξιοποιηθεί ως χώρος υποδοχής, όπου θα τοποθετηθούν το εισαγωγικό κείμενο της έκθεσης κι ένα μεγάλο banner με την αφίσα.

Χώρος Α

Ο χώρος Α θα διατηρήσει το χαρακτήρα του χώρου υποδοχής. Σε αυτόν θα τοποθετηθεί το εισαγωγικό κείμενο, το οποίο θα επεξηγεί το θέμα, θα παρουσιάζει τις επιμέρους ενότητες και θα παρακινεί τον επισκέπτη να τις εξερευνήσει. Προτείνεται να τοποθετηθεί στη θέση 1, στο σημείο δηλαδή, όπου είναι κρεμασμένος ο πίνακας ανακοινώσεων (βλ. εικ. 35).

Εικ. 35. Χώρος υποδοχής του Εργαστηρίου - Προτεινόμενο σημείο τοποθέτησης του εισαγωγικού κειμένου της έκθεσης (Φωτογραφία: Γερασιμίνα Κόη)

Αναφορικά με την αφίσα/ λογότυπο της έκθεσης, αυτή προτείνεται να στηθεί στη θέση 2 (βλ. εικ. 36), δηλαδή δίπλα ακριβώς στην πόρτα που οδηγεί στο διάδρομο (χώρος Β). Θα τυπωθεί σε μορφή banner και θα έχει περίπου το ίδιο ύψος με την πόρτα.

Εικ. 36. Χώρος υποδοχής του Εργαστηρίου - Προτεινόμενο σημείο τοποθέτησης του banner με την αφίσα/ λογότυπο της έκθεσης (Φωτογραφία: Γερασιμίνα Κόη)

Χώρος Β

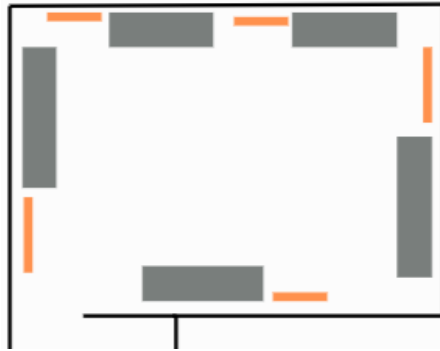
Ο διάδρομος του Εργαστηρίου είναι ένας μεταβατικός χώρος, ο οποίος λειτουργεί ως κόμβος-πέρασμα σε άλλους χώρους. Συγκεκριμένα, στα δεξιά του διαδρόμου υπάρχουν τέσσερις (4) πόρτες, που οδηγούν σε τρία (3) γραφεία, ενώ στο τέλος του υπάρχει μια πόρτα, που καταλήγει στην αίθουσα συλλόγου μελών ΔΕΠ (χώρος Γ). Όπως έχει ήδη αναφερθεί, σε αυτόν το χώρο θα τοποθετηθεί η χρονογραμμή με το ιστορικό του Εργαστηρίου και της έδρας της Ιστορίας της Ιατρικής. Η χρονογραμμή προτείνεται να αναρτηθεί κατά μήκος του αριστερού τοίχου, απέναντι από τα γραφεία, δηλαδή στη θέση 3 (βλ. εικ. 37).

Εικ. 37. Ο διάδρομος του Εργαστηρίου - Προτεινόμενο σημείο τοποθέτησης της χρονογραμμής (Φωτογραφία: Γερασιμίνα Κόη)

Χώρος Γ

Ο χώρος Γ αποτελεί τον κεντρικό χώρο της έκθεσης, καθώς εκεί θα φιλοξενηθούν όλες οι θεματικές ενότητες, πέραν της πρώτης. Στην αίθουσα αυτή προτείνεται να τοποθετηθούν περιμετρικά πέντε προθήκες και στο πλάι κάθε προθήκης να αναρτηθεί το εισαγωγικό κείμενο της εκάστοτε ενότητας (βλ. σχ. 9).

Σχήμα 9. Πιθανή τοποθέτηση των προθηκών (γκρι χρώμα) και των κειμένων (πορτοκαλί χρώμα) στο χώρο Γ του Εργαστηρίου (Σχεδιασμός: Γερασιμίνα Κόη)

Εικ. 38. Η αίθουσα συλλόγου μελών ΔΕΠ της Ιατρικής Σχολής του ΕΚΠΑ (Φωτογραφία: Γερασιμίνα Κόη)

Όπως φαίνεται στην εικόνα 38, η αίθουσα διαθέτει παράθυρα, τα οποία προτείνεται να καλυφθούν είτε με κουρτίνες ή με κάποιο λευκό πάνελ. Στην περίπτωση που τα παράθυρα έμεναν ακάλυπτα, δεν θα χωρούσαν να τοποθετηθούν όλες οι προθήκες και τα κείμενα, καθώς θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν μόνο οι κενοί τοίχοι. Επομένως, με αυτή την παρέμβαση εξοικονομείται χώρος και μειώνονται οι αποστάσεις ανάμεσα στις προθήκες.

3.9 Η επικοινωνιακή διάσταση της έκθεσης

3.9.1 Εκθεσιακές πρακτικές

Στο πρώτο κεφάλαιο, η μουσειακή επικοινωνία ορίστηκε ως «η μετάδοση πληροφοριών, μηνυμάτων και εμπειριών, με σαφή, αποτελεσματικό και ευχάριστο τρόπο, σε διαφορετικές κοινωνικές ομάδες και άτομα, με ποικίλες προσδοκίες, αναζητήσεις και ενδιαφέροντα» (Μούλιου & Μπούνια, 1999, σ. 42). Όπως έχει αναφερθεί, η έκθεση δεν αποτελεί το μοναδικό εργαλείο ενός μουσείου για επικοινωνία και εξωστρέφεια. Εντούτοις ίσως είναι το πιο δημοφιλές. Τα αντικείμενα/ εκθέματα, ο τρόπος παρουσίασής τους, οι ιστορίες που αφηγούνται, τα κείμενα που τα συνοδεύουν καθορίζουν τον τρόπο που ένα μουσείο ή μια έκθεση επικοινωνεί με το κοινό.

Η έκθεση «Θεραπέυω» χαρακτηρίζεται από ορισμένες ιδιαιτερότητες, όπως έχει ήδη αναπτυχθεί σε προηγούμενες ενότητες, οι οποίες επηρεάζουν άμεσα την επικοινωνιακή της διάσταση. Με μια πρώτη ματιά, η θεματική της μπορεί να μοιάζει περιοριστική λόγω του επιστημονικού/ ιστορικού χαρακτήρα της και να φοβίζει ή ακόμη, και να απομακρύνει το ευρύ κοινό. Επιπλέον, φιλοξενείται σε ένα πανεπιστημιακό κτίριο, σε ένα χώρο που δεν προορίζεται για εκθεσιακή χρήση, δεν είναι αναγνωρίσιμος, ούτε ταυτισμένος με τέτοιου είδους δράσεις. Τέλος, ο εξοπλισμός που διαθέτει (π.χ. προθήκες, φωτισμοί, τεχνολογικά μέσα) δεν ικανοποιεί όλες τις σύγχρονες μουσειολογικές απαιτήσεις.

Οι παραπάνω περιορισμοί αναπόφευκτα παραπέμπουν σε τρόπο έκθεσης από μουσείο επιστημών πρώτης γενιάς (βλ. εν. 1.2.2). Ωστόσο, με την υιοθέτηση συγκεκριμένων πρακτικών, η έκθεση μπορεί να αποκτήσει πιο σύγχρονα επικοινωνιακά χαρακτηριστικά. Αρχικά, η ιστορική αφήγηση αποφεύγει το διδακτικό ύφος και τη γραμμική παρουσίαση της ιατρικής προόδου. Ενσωματώνει ποικιλία ζητημάτων, όπως η μεταφορά γνώσης από χώρες του εξωτερικού στην Ελλάδα, η κοινωνική διάσταση της ιατρικής, η εξέλιξη της ιατρικής τεχνολογίας, η ιατρική φροντίδα του γυναικείου σώματος μέσα από τη ματιά ανδρών επιστημόνων, ο κοινωνικός αποκλεισμός ως αποτέλεσμα της ασθένειας, κάποια εκ των οποίων σχετίζονται με σύγχρονους προβληματισμούς και αγωνίες του κοινού (βλ. εν. 1.2.5). Επιπροσθέτως, σε κάθε θεματική ενότητα αξιοποιείται εποπτικό υλικό, που εμπλουτίζει την ιστορική πληροφορία, όπως εξάλλου προτείνεται και στην ενότητα 2.3.3, για τον εκσυγχρονισμό των εκθεσιακών πρακτικών των πανεπιστημιακών μουσείων. Φωτογραφικό υλικό, χάρτες, βοηθητικά σκίτσα που απεικονίζουν την τεχνολογία κατασκευής ορισμένων συσκευών, πινακίδες με ερωτήματα που προβληματίζουν και ιστορικές μαρτυρίες, εξοικειώνουν τον επισκέπτη με το αντικείμενο της έκθεσης, προσφέροντάς του πολλαπλά

ερεθίσματα. Τα κείμενα είναι γραμμένα σε απλή, ανεπίσημη, κατανοητή γλώσσα και ταυτόχρονα, τα μορφολογικά τους χαρακτηριστικά διευκολύνουν την ανάγνωση όσο περισσότερο γίνεται, ακολουθώντας τα σύγχρονα πρότυπα. Επικοινωνιακός στόχος δεν είναι αποκλειστικά η μεταφορά γνώσης, αλλά και η διέγερση της κριτικής σκέψης, της ενσυναίσθησης και του κοινωνικού προβληματισμού.

Στη συνέχεια, υπενθυμίζονται ορισμένοι τρόποι, που έχουν ήδη αναπτυχθεί στην ενότητα 2.3.3, προκειμένου να ενισχυθεί η ορατότητα της έκθεσης.

3.9.2 Συνεργασίες και δημόσιες σχέσεις

Πέρα από τις εκθεσιακές πρακτικές, θα μπορούσαν να επιστρατευτούν και κάποια πιο παραδοσιακά μέσα διαφήμισης και προσέγγισης του κοινού. Όπως έχει ήδη αναφερθεί (βλ. εν. 2.2.2), στην Ιατρική Σχολή του ΕΚΠΑ φιλοξενούνται συνολικά επτά (7) μουσεία. Το Εργαστήριο Ιστορίας της Ιατρικής και Ιατρικής Ηθικής θα μπορούσε να αποτελέσει μέρος αυτού του μικρού δικτύου μουσείων, μέσω συνεργασιών. Παραδείγματος χάριν, κάθε μουσείο θα μπορούσε να έχει διαθέσιμα διαφημιστικά/ ενημερωτικά φυλλάδια, που να προτρέπουν το κοινό σε επίσκεψη των υπολοίπων μουσείων και εκθέσεων. Ένας άλλος τρόπος επικοινωνίας του έργου τους και προσέγγισης κυρίως της ακαδημαϊκής κοινότητας, θα ήταν η συνδιοργάνωση και φιλοξενία επιστημονικών εκδηλώσεων (π.χ. ημερίδων, συνεδρίων), που λαμβάνουν αφορμή από κάποιο ιστορικό τεκμήριο των πανεπιστημιακών συλλογών και διερευνούν επίκαιρες θεματικές. Τέλος, δύο ανέξοδες λύσεις είναι και η ευρεία χρήση των ηλεκτρονικών μέσων προώθησης (μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ιστοχώρος), αλλά και η αποστολή σχετικού δελτίου τύπου στα Μ.Μ.Ε., με σκοπό την ευρύτερη προβολή της έκθεσης.

3.9.3 Σχεδιασμός εκπαιδευτικής δράσης «Θεραπεύοντας... χθες & σήμερα»

Η σύγκριση ιατρικών συσκευών του 20ού αιώνα με αντίστοιχες σύγχρονες, μπορεί να αναδείξει ποικίλους προβληματισμούς σχετικά με τη χρησιμότητα, την αξία, την ανθεκτικότητα και το περιβαλλοντικό τους αποτύπωμα. Αυτή η ιδέα οδήγησε στον σχεδιασμό μιας δράσης με τίτλο «Θεραπεύοντας... χθες & σήμερα», η οποία υλοποιούμενη στον χώρο του Εργαστηρίου, σκοπό έχει να ενισχύσει νοηματικά την έκθεση και να ψυχαγωγήσει τους επισκέπτες της. Απευθύνεται σε κάθε άτομο άνω των 15 ετών, καθώς τα ζητήματα που εξετάζει άπτονται της καθημερινότητας.

Το βασικό ερώτημα που διερευνά η συγκεκριμένη δράση είναι: «ποια τα βασικά οφέλη και ποια τα μειονεκτήματα, που προκύπτουν μέσα από την εξέλιξη των ιατρικών συσκευών ανά τα χρόνια;». Το κοινό της δράσης, έπειτα από μια περιήγηση στις διαφορετικές θεματικές

ενότητες της έκθεσης, έχει λάβει ποικίλα ερεθίσματα σχετικά με την ιστορική εξέλιξη των ιατρικών συσκευών. Επομένως, η τοποθέτηση των σύγχρονων συσκευών δίπλα στις παλιές, σίγουρα θα τους οδηγήσει σε συγκρίσεις και προβληματισμούς. Βασική επιδίωξη είναι να καταλήξουν οι συμμετέχοντες σε συσχετισμούς, όπως: α) μικρότερο μέγεθος συσκευής → ευκολότερη μετακίνηση/ χρήση/ αποθήκευση, β) φθηνότερο υλικό κατασκευής → εξασφάλιση προσβασιμότητας λόγω μειωμένης χρηματικής αξίας, γ) αναλώσιμο υλικό κατασκευής → αύξηση όγκου ιατρικών απορριμμάτων και περιβαλλοντική επιβάρυνση του πλανήτη κ.ο.κ..

Η δράση σχεδιάστηκε στη βάση του πολιτιστικού μοντέλου επικοινωνίας και του συμμετοχικού μοντέλου επικοινωνίας της επιστήμης. Όπως συζητήθηκε και στο πρώτο κεφάλαιο (βλ. εν. 1.1.4), το πολιτιστικό μοντέλο σχετίζεται άμεσα με τον κονστρουκτιβισμό, δηλαδή τη θεωρία εκείνη που υποδεικνύει, πως η γνώση δεν συσσωρεύεται, αλλά αναδιαμορφώνεται συνεχώς μέσα από ερεθίσματα. Παράλληλα, ο τρόπος που αυτή αποκτάται εξαρτάται από την προσωπική αντίληψη του υποκειμένου. Από την άλλη, το συμμετοχικό μοντέλο (βλ. εν. 1.1.5) προσδίδει στον πολίτη τον ρόλο του συμπαραγωγού της γνώσης, καθώς οι καθημερινές του γνώσεις και εμπειρίες, οι αρχές, οι πεποιθήσεις και οι προσωπικοί του προβληματισμοί μπορούν να συγχωνευτούν με τα επιστημονικά δεδομένα και να σχηματίσουν νέες αφηγήσεις. Αξιοποιώντας αυτές τις αρχές, το πρόγραμμα «Θεραπεύοντας... χθες & σήμερα» επιδιώκει την κατασκευή νοήματος μέσα από τον ισότιμο διάλογο, τη συμπερίληψη, την ενδυνάμωση και το διαμοιρασμό γνώσεων και εμπειριών. Τέλος, οι θεματικές με τις οποίες καταπιάνεται το πρόγραμμα θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι ακολουθούν τις νέες μουσειολογικές τάσεις, καθώς αφορούν τη σχέση των πολιτών με την επιστήμη, την κοινωνία και το περιβάλλον.

Τα αντικείμενα

Τα αντικείμενα που θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν για τη δράση είναι:

- Συσκευές εισπνοών ασθματικών ασθενών (βλ. εικ. 29 & 30)
- Συσκευές αποστείρωσης με τη χρήση ακτινοβολίας (βλ. εικ. 31 & 32)
- Σετ υποκλυσμών
- Εμβρυϊκοί ανιχνευτές καρδιακών παλμών (βλ. εικ. 33 & 34)
- Εργαστηριακές ζυγαριές ακριβείας

Εικ. 29 & 30. Συσκευή εισπνοών ασθματικών ασθενών χθες (Φωτογραφία: Γερασιμίνα Κόη) & σήμερα (Πηγή: <https://www.kardiologico.gr/xrisima-arthra/asthma/>)

Εικ. 31 & 32. Συσκευή αποστείρωσης με τη χρήση ακτινοβολίας χθες (Φωτογραφία: Γερασιμίνα Κόη) & σήμερα (Πηγή: <https://www.skroutz.gr/s/39454241/Klivanos-UV-SM-9003-8W.html>)

Εικ. 33 & 34. Εμβρυϊκοί ανιχνευτές καρδιακών παλμών χθες (Φωτογραφία: Γερασιμίνα Κόη) & σήμερα (Πηγή: <https://www.familymed.gr/i/mhtera-paidi/doppler-emvryou/syskevhdoppler-gia-emvryo/>)

Περιγραφή δράσης

Για την υλοποίηση της δράσης δεν είναι απαραίτητη η ύπαρξη εμπνευστή, καθώς οι συμμετέχοντες μπορούν να λάβουν τις απαραίτητες οδηγίες και γραπτώς. Έχοντας ολοκληρώσει την περιήγησή τους, θα διαβάσουν τις οδηγίες που θα βρίσκονται τοποθετημένες στο τέλος της έκθεσης, δηλαδή δίπλα στην τελευταία προθήκη του χώρου Γ. Μαζί με το

σύντομο κείμενο των οδηγιών, θα παρατηρήσουν πως υπάρχει και ένας κωδικός QR, ο οποίος, αφού σκαναριστεί, οδηγεί σε ένα παιχνίδι πολλαπλών επιλογών.

Κατά το πρώτο στάδιο της δράσης, οι συμμετέχοντες καλούνται να αναγνωρίσουν πέντε (5) με δέκα (10) σύγχρονες ιατρικές συσκευές, με τη βοήθεια του παιχνιδιού. Το παιχνίδι θα προσφέρει τρεις (3) απαντήσεις σε σχέση με την ονομασία, αλλά και τη χρήση του εκάστοτε αντικειμένου και οι χρήστες θα προσπαθούν να μαντέψουν τις σωστές απαντήσεις. Έπειτα, ακολουθώντας τις γραπτές οδηγίες, θα κληθούν να ανακαλύψουν στον χώρο τις ιατρικές συσκευές, που έχουν ήδη αναγνωρίσει μέσα από το παιχνίδι. Οι συσκευές θα βρίσκονται κρυμμένες μέσα σε κουτιά σε διαφορετικές τοποθεσίες (π.χ. μέσα σε ένα από τα ντουλάπια των προθηκών, που θα φέρει ένδειξη, κάτω από μια προθήκη). Μαζί τους θα είναι τοποθετημένες και μερικές κάρτες, που θα χρησιμοποιηθούν στη συνέχεια.

Έχοντας τα αντικείμενα στα χέρια τους, οι συμμετέχοντες θα προσπαθήσουν να τα ταιριάξουν με τις αντίστοιχες παλιές συσκευές, που βρίσκονται τοποθετημένες εντός των προθηκών. Σε αυτή τη διαδικασία, θα βοηθηθούν και από τις λεζάντες των εκθεμάτων. Όταν γίνουν οι αντιστοιχίσεις των σύγχρονων αντικειμένων με τα αντικείμενα της έκθεσης, τότε οι συμμετέχοντες θα χρησιμοποιήσουν τις κάρτες, τις οποίες έχουν βρει μαζί με τα αντικείμενα. Στις κάρτες αυτές θα αναγράφονται λέξεις και φράσεις, που θα προσφέρουν στους επισκέπτες το έναυσμα για σκέψη, προβληματισμό και συζήτηση. Ενδεικτικές λέξεις και φράσεις, καταγράφονται παρακάτω:

- Υλικό κατασκευής
- Υλικό κατασκευής σε σχέση με περιβαλλοντικό αποτύπωμα
- Μέγεθος σε σχέση με χρηστικότητα
- Χρηματική αξία
- Προσβασιμότητα σε σχέση με χρηματική αξία.

Συμπεράσματα

Σήμερα, βρισκόμαστε σε μια μεταβατική εποχή για τα μουσεία επιστημών. Παρατηρούμε πολλά εξ αυτών να ενσωματώνουν ήδη στις πρακτικές τους την πολυφωνία, τον κοινωνικό διάλογο και την ενσυναίσθηση, αφουγκραζόμενα τις αγωνίες των πολιτών αναφορικά με τη σχέση της επιστήμης με την κοινωνία, την πολιτική και το περιβάλλον και άλλα, να βρίσκονται ακόμη σε διαδικασία προσαρμογής. Οι μεταβολές αυτές αντικατοπτρίζονται και στο νέο επίσημο ορισμό του μουσείου, ο οποίος δίνει το έναυσμα, ώστε περισσότερα μουσεία να ανταποκριθούν στις νέες εξελίξεις και να υιοθετήσουν πιο συμμετοχικά μοντέλα επικοινωνίας.

Την ίδια στιγμή, τα περισσότερα πανεπιστημιακά μουσεία μοιάζουν απρόθυμα να ακολουθήσουν αυτές τις εξελίξεις, με αποτέλεσμα σήμερα να αντιμετωπίζουν σημαντικές επικοινωνιακές δυσκολίες. Οι λύσεις, που προτάθηκαν βιβλιογραφικά για την επικοινωνιακή και όχι μόνο, αναβάθμισή τους, απαιτούν χρόνο και φυσικά χρηματοδότηση, εντούτοις δεν είναι ανέφικτες. Προκειμένου να αντιστραφεί η φθίνουσα πορεία, οι υπεύθυνοι των πανεπιστημιακών μουσείων και συλλογών οφείλουν να αναλάβουν δράση, επικυρώνοντας την αδιαμφισβήτητη αξία τους, διεκδικώντας με δυναμισμό την αυτονομία τους και αναδεικνύοντας την κληρονομιά τους.

Στο πλαίσιο της προσπάθειας επικοινωνιακής αναβάθμισης των πανεπιστημιακών μουσείων και συλλογών, σχεδιάστηκε και η έκθεση «Θεραπεύω: εξέλιξη της ελληνικής ιατρικής τα τελευταία 100 χρόνια» για το Εργαστήριο Ιστορίας της Ιατρικής και Ιατρικής Ηθικής του ΕΚΠΑ. Το κυριότερο πόρισμα που πηγάζει από αυτή την απόπειρα είναι, ότι ακόμη και με λιγοστά μέσα και παρά τους χωρικούς και τεχνικούς περιορισμούς, μπορεί να προκύψει μια σύγχρονη και ρεαλιστική εκθεσιακή πρόταση για τη διάδοση της ιστορίας της επιστήμης σε έναν πανεπιστημιακό χώρο. Η εγγενής αξία των εκθεμάτων, η πολύπλευρη προσέγγιση του κεντρικού θέματος, η υιοθέτηση των απαραίτητων μουσειολογικών αρχών και η ενσωμάτωση νέων επικοινωνιακών τάσεων οδήγησαν σε ένα τελικό αποτέλεσμα, που αφορά όχι μόνο τους ειδικούς, αλλά και το ευρύ κοινό.

Μελλοντικά και σε περίπτωση υλοποίησης της έκθεσης, θα μπορούσε να διεξαχθεί μια έρευνα κοινού/ αξιολόγηση προκειμένου να αποδειχθεί εάν όντως οι στόχοι της επιτυγχάνονται.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Ανυφαντή, Γ. 2009. *Το Επιστημονικό και Τεχνολογικό Μουσείο ως “κείμενο”*: Εκπαιδευτική και επικοινωνιακή ανάλυση. Διδακτορική διατριβή. Κόρινθος: Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.

Γελαδάκη, Σ. 2006. Πανεπιστημιακά Μουσεία Εκπαίδευσης: Η παιδαγωγική διάσταση της ανάπλασης του εκπαιδευτικού παρελθόντος. Στο *4ο Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο Ιστορίας Εκπαίδευσης-Πρακτικά, Συνεδριακό Κέντρο Πανεπιστημίου Πατρών 6-8 Οκτωβρίου 2006*.

Πάτρα: Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης. Διαθέσιμο στο:

https://eleie.gr/images/synedria/4---_compressed.pdf [Τελευταία πρόσβαση: 13 Μαρτίου 2024].

Γκαζή, Α. και Νικηφορίδου, Α. 2004. Κείμενα για μουσεία και εκθέσεις. Προβληματισμός, μεθοδολογία, μελέτη περίπτωσης. *Museology, International Scientific Journal* 2.

Δημόπουλος, Κ. και Καφετζής, Ι. 2014. Τα Μουσεία των Φυσικών Επιστημών και της Τεχνολογίας στην Ελλάδα: Προς τη συγκρότηση ενός δικτύου μη τυπικής εκπαίδευσης.

Θέματα Επιστημών και Τεχνολογίας στην Εκπαίδευση 7 (1-2), 25-40. Διαθέσιμο στο:

<http://earthlab.uoi.gr/thete/index.php/thete/article/view/200/109> [Τελευταία πρόσβαση: 23 Φεβρουαρίου 2024].

Desvallées, A. και Mairesse, F. (επιμ.). 2014. *Βασικές Έννοιες της Μουσειολογίας*. [e-book] ICOM GREECE. Διαθέσιμο στο: https://icom.museum/wp-content/uploads/2022/02/Key_concepts_GR.pdf [Τελευταία πρόσβαση: 23 Φεβρουαρίου 2024].

Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών. χ.χ.α. *Μουσείο Παθολογικής Ανατομικής*. [online] Διαθέσιμο στο:

https://www.uoa.gr/to_panepistimio/moyseia/moyseio_pathologikis_anatomikis/ [Τελευταία πρόσβαση: 13 Μαρτίου 2024].

Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών. χ.χ.β. *Ανατομίας/ Συλλογή Γεωργίου Παπανικολάου*. [online] Διαθέσιμο στο:

https://www.uoa.gr/to_panepistimio/moyseia/anatomias_syllogi_georgioy_papanikolaoy/ [Τελευταία πρόσβαση: 13 Μαρτίου 2024].

Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών. χ.χ.ε. *Ανθρωπολογικό Μουσείο*.

[online] Διαθέσιμο στο:

https://www.uoa.gr/to_panepistimio/moyseia/anthropologiko_moyseio/ [Τελευταία πρόσβαση: 13 Μαρτίου 2024].

Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών. χ.χ.δ. *Εγκληματολογικό*. [online]

Διαθέσιμο στο: https://www.uoa.gr/to_panepistimio/moyseia/egklimatologiko/ [Τελευταία πρόσβαση: 13 Μαρτίου 2024].

Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών. χ.χ.ε. *Μουσείο Φυσιολογίας*

“Γεώργιος Κοτζιάς”. [online] Διαθέσιμο στο:

https://www.uoa.gr/to_panepistimio/moyseia/moyseio_fysiologias_georgios_kotzias/ [Τελευταία πρόσβαση: 13 Μαρτίου 2024].

Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών. χ.χ.φ. *Φαρμακολογίας*. [online]

Διαθέσιμο στο: https://www.uoa.gr/to_panepistimio/moyseia/farmakologias/ [Τελευταία πρόσβαση: 13 Μαρτίου 2024].

ΕΚΠΑ eStories. χ.χ.α. *Μουσεία*. [online] Διαθέσιμο στο:

https://estories.uoa.gr/el/politistikh_klhronomia/mouseia [Τελευταία πρόσβαση: 13 Μαρτίου 2024].

ΕΚΠΑ eStories. χ.χ.β. *Μουσείο Παλαιοντολογίας και Γεωλογίας*. [online] Διαθέσιμο στο:

https://estories.uoa.gr/politistikh_klhronomia/mouseia/moyseio-palaiontologias-kai-geologias [Τελευταία πρόσβαση: 13 Μαρτίου 2024].

Ελληνική Εταιρεία Χειρουργικής Ορθοπαιδικής & Τραυματολογίας. χ.χ. *ΙΣΤΟΡΙΑ*. [online]

Διαθέσιμο στο:

<https://eechot.gr/%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE%B1/> [Τελευταία πρόσβαση: 13 Μαρτίου 2024].

Falk, J. H., Dierking, L. και Adams, M. 2012. Ζώντας σε μια κοινωνία της μάθησης:

Μουσεία και αυτόβουλη μάθηση. Στο *Μουσεία και Μουσειακές Σπουδές: Ένας πλήρης οδηγός*, επιμ. S. Macdonald. Αθήνα: Εκδόσεις ΠΙΟΠ, 449-469.

Hein, G. E. 2012. Μουσειακή εκπαίδευση. Στο *Μουσεία και Μουσειακές Σπουδές: Ένας πλήρης οδηγός*, επιμ. S. Macdonald. Αθήνα: Εκδόσεις ΠΙΟΠ, 471-487.

ICOM-GREECE. 2023. *Απόδοση του νέου ορισμού του Μουσείου στα ελληνικά*. [online] Διαθέσιμο στο: <https://shorturl.at/lrtBK> [Τελευταία πρόσβαση: 23 Φεβρουαρίου 2024].

Κίττα, Ε. 2009. Τα πανεπιστημιακά μουσεία και οι συλλογές επιστημών υγείας: κρίση και εκσυγχρονισμός. *Το Μουσείο - Περιοδική έκδοση του Κέντρου Μουσειακών Ερευνών του Πανεπιστημίου Αθηνών* 6, 34- 41.

Κίττας, Χ. και Πίτσιος, Θ. 1998-1999. Πανεπιστημιακά μουσεία: Το Ανθρωπολογικό Μουσείο του Πανεπιστημίου Αθηνών. *Επτάκυκλος* 10, 71-72.

Κολιόπουλος, Δ. 2017. *Η διδακτική προσέγγιση του μουσείου φυσικών επιστημών- Αναθεωρημένη και εμπλουτισμένη έκδοση*. Αθήνα: ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ.

Κούζης, Α. Π., 1937. *Εκατονταετηρίς 1837-1937. Γ' Ιστορία της Ιατρικής Σχολής. Τεύχος Α'*. Αθήνα: ΕΚΠΑ.

Λασκαράτος, Ι. και Καλαντζής, Γ. 2003. Νεότερες αρχειακές πληροφορίες για την έδρα της ιστορίας της ιατρικής του Πανεπιστημίου Αθηνών. *Αρχεία ελληνικής ιατρικής* 20 (6), 662-670.

Μούλιου, Μ. και Μπούνια, Α. 1999. Μουσείο και επικοινωνία. *Αρχαιολογία & Τέχνες* 72, 42. Διαθέσιμο στο: <https://www.archaiologia.gr/wp-content/uploads/2011/07/72-9.pdf> [Τελευταία πρόσβαση: 23 Φεβρουαρίου 2024].

Μουσείο Τμήματος Οδοντιατρικής Εθνικού & Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. χ.χ.α. *Το Μουσείο (Ίδρυση, Συντελεστές & Πηγές)*. [online] Διαθέσιμο στο: <http://www.museum.dent.uoa.gr/syntelestes.html> [Τελευταία πρόσβαση: 13 Μαρτίου 2024].

Μπαμπινιώτης, Γ. 2004. *Λεξικό για το σχολείο και το γραφείο*. Αθήνα: Κέντρο λεξικολογίας Ε.Π.Ε.

Μπαρτσόκας, Χ. 2014. *Η διηνεκής αξία του Όρκου του Ιπποκράτη*. [online] Διαθέσιμο στο: <https://www.hygeia.gr/i-diinekis-aksia-toy-orkoy-toy-ippokrati/> [Τελευταία πρόσβαση: 23 Φεβρουαρίου 2024].

Μπούνια, Α. 2019. *Στα παρασκήνια του μουσείου: Η διαχείριση των μουσειακών συλλογών*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Νανάση, Θ. 2014. Διοργανώνοντας μία μουσειακή έκθεση: Προσεγγίσεις Πολιτισμικής Διαχείρισης. *ITI-Intercultural Translation Intersemiotic E-Journal* 3 (2). Διαθέσιμο στο: <https://ejournals.lib.auth.gr/iti/article/view/4485> [Τελευταία πρόσβαση: 23 Φεβρουαρίου 2024].

Νόμος 4957/2022, Νέοι Ορίζοντες στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα: Ενίσχυση της ποιότητας, της λειτουργικότητας και της σύνδεσης των Α.Ε.Ι. με την κοινωνία και λοιπές διατάξεις, Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ Α 141/21.07.2022). Διαθέσιμο στο: <https://hub.uoa.gr/new-horizons-in-higher-education-institutions/> [Τελευταία πρόσβαση: 13 Μαρτίου 2024].

Πίσπα, Μ. 2018. *Σχεδιάζοντας ένα μουσείο για όλους! Το μουσείο της Ι.Μ. της Παναγίας Σκιαδενης στη Ρόδο*. Μεταπτυχιακή εργασία ειδίκευσης. Αθήνα: ΕΚΠΑ.

Πρυτανική πράξη υπ' αριθ. 107/17-12-2019, Ίδρυση Εργαστηρίου Ιστορίας της Ιατρικής και Ιατρικής Ηθικής στην Ιατρική Σχολή της Σχολής Επιστημών Υγείας και καθορισμός του εσωτερικού του κανονισμού, Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ Β' 4971/31.12.2019). Διαθέσιμο στο: https://cfs.econ.uoa.gr/wp-content/uploads/2021/06/FEK_KEMECH_01.pdf [Τελευταία πρόσβαση: 26 Φεβρουαρίου 2024].

Πρυτανική πράξη υπ' αριθ. 599/5-4-2021, Εκλογή Διευθυντή του Εργαστηρίου Ιστορίας της Ιατρικής και Ιατρικής Ηθικής της Ιατρικής Σχολής της Σχολής Επιστημών Υγείας του ΕΚΠΑ, Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ Τεύχος Υ.Ο.Δ.Δ. 286/2021). Διαθέσιμο στο: <https://diavgeia.gov.gr/decision/view/%CE%A8%CE%A8%CE%A9%CE%9F46%CE%A8%CE%962%CE%9D-%CE%A0%CE%95%CE%98> [Τελευταία πρόσβαση: 26 Φεβρουαρίου 2024].

Πύλη για την ελληνική γλώσσα, χ.χ.α. *Λεξικό της κοινής νεοελληνικής-Αναζήτηση για: ευ*. [online] Διαθέσιμο στο: https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CE%B5%CF%85%25&dq= [Τελευταία πρόσβαση: 23 Φεβρουαρίου 2024].

Πύλη για την ελληνική γλώσσα, χ.χ.β. *Λεξικό της κοινής νεοελληνικής-Αναζήτηση για: θεραπεύω*. [online] Διαθέσιμο στο: https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CE%B8

%CE%B5%CF%81%CE%B1%CF%80%CE%B5%CF%8D%CF%89 [Τελευταία πρόσβαση: 23 Φεβρουαρίου 2024].

Τασούλης, Α. 2009. Αναστάσιος Λευκίας Γεωργιάδης (1773–1853): Πρώτος Καθηγητής και Κοσμήτορας της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών-Νεότερα ανέκδοτα στοιχεία. *Αρχαία ελληνικής ιατρικής* 26 (6), 818-825.

Τζώρτζη, Κ. 2013. *Ο χώρος στο μουσείο - Η αρχιτεκτονική συναντά τη μουσειολογία*. Αθήνα: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς.

Τρούλη, Σ. 2006. Η περίπτωση των πανεπιστημιακών μουσείων στην Ελλάδα από την ίδρυσή τους, το 1837 έως το 1974. Στο *4ο Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο Ιστορίας Εκπαίδευσης-Πρακτικά, Συνεδριακό Κέντρο Πανεπιστημίου Πατρών 6-8 Οκτωβρίου 2006*. Πάτρα: Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης. Διαθέσιμο στο: https://eleie.gr/images/synedria/4---_compressed.pdf [Τελευταία πρόσβαση: 13 Μαρτίου 2024].

Φωτίου, Κ. 2001. Ιατρικά επιτεύγματα του 20ού αιώνα. *Eleutho* 6 (3), 114-117. Διαθέσιμο στο: https://www.elefthw.gr/pdf-148612-74787?filename=%20%20%20%20%20%20_.pdf [Τελευταία πρόσβαση: 23 Φεβρουαρίου 2024].

Χουρμουζιάδη, Α. 2022. *Εισαγωγή στον εκθεσιακό σχεδιασμό*. Αθήνα: Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις.

Ψηφιακό αποθετήριο της Ακαδημίας Αθηνών. *χ.χ. Κούζης, Αριστοτέλης Π. (1875-1961)*. [online] Διαθέσιμο στο: <https://digitallibrary.academyofathens.gr/archive/item/8883> [Τελευταία πρόσβαση: 23 Φεβρουαρίου 2024].

Ξενόγλωσση

Ables, K. 2022. *What is a 'museum'? A revised definition looks forward, not back.* [online] Διαθέσιμο στο: <https://www.washingtonpost.com/arts-entertainment/2022/08/27/international-council-of-museums-redefines-museum/> [Τελευταία πρόσβαση: 23 Φεβρουαρίου 2024].

American Journal of Obstetrics & Gynecology. χ.χ. *In our third century: outstanding in the field since 1869.* [online] Διαθέσιμο στο: <https://www.ajog.org/content/history> [Τελευταία πρόσβαση: 13 Μαρτίου 2024].

Ashman, M. 2018. *Introduction to Professional Communications.* [e-book] BCcampus Open Education. Διαθέσιμο στο: <https://pressbooks.bccampus.ca/professionalcomms/> [Τελευταία πρόσβαση: 23 Φεβρουαρίου 2024]

Bergers L. and Van Trijp, D. 2017. Science Museums: A Panoramic View. *Isis-A Journal of the History of Science Society* 108 (2), 366–370. Διαθέσιμο στο: <https://www.journals.uchicago.edu/doi/epdf/10.1086/692688> [Τελευταία πρόσβαση: 23 Φεβρουαρίου 2024].

Bleichmar, D. 2021. The cabinet and the world Non-European objects in early modern European collections. *Journal of the History of Collections* 33 (3), 419–433. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/45136066/The_cabinet_and_the_world_Non_European_objects_in_early_modern_European_collections [Τελευταία πρόσβαση: 23 Φεβρουαρίου 2024].

Bowry, S. 2014. Before Museums: The Curiosity Cabinet as Metamorphe. *Museological Review* 18, 30-42. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/305710635_Before_Museums_The_Curiosity_Cabinet_as_Metamorphe [Τελευταία πρόσβαση: 23 Φεβρουαρίου 2024].

Bradburne, J. M. 1998. Dinosaurs and white elephants. The science centre in the 21st century. *Museum Management and Curatorship* 17 (2), 119–137. Διαθέσιμο στο: https://doc.rero.ch/record/15956/files/PAL_E1649.pdf [Τελευταία πρόσβαση: 23 Φεβρουαρίου 2024].

Brenni, P. 2012. The birth of museums of the history of science. Στο *Displaying Scientific Instruments: from the Medici Wardrobe to the Museo Galileo*, επιμ. F. Camerota. Museo Galileo-Goppion, 57-73. Διαθέσιμο στο:

https://www.academia.edu/48965533/The_birth_of_museums_of_the_history_of_science
[Τελευταία πρόσβαση: 23 Φεβρουαρίου 2024].

Burns, T. W., O'Connor, D. J. and Stocklmayer, S. M. 2003. Science communication: a contemporary definition. *Public Understanding of Science* 12 (2), 183–202. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/237778208_Science_Communication_A_Contemporary_Definition [Τελευταία πρόσβαση: 23 Φεβρουαρίου 2024].

Carey, J. W. 1989. *Communication as Culture: Essays on Media and Society*. Boston: Unwin Hyman, 13-36.

Dean, D. 1996. *Museum Exhibition Theory and Practice*. London: Routledge.

Dermitzaki, A. and Doxanaki, A. 2018. National Law and Policy Concerning University Museums: The Case of University Museums of the National and Kapodistrian University of Athens, Greece. Στο *Turning Inside Out European University Heritage: Collections, Audiences, Stakeholders*, επιμ. Μ. Mouliou, S. Soubiran, S. Talas, R. Wittje. Athens: National and Kapodistrian University of Athens Press and contributors, 241-248.

European Academic Heritage Network. χ.χ.α. *About Universeum*. [online] Διαθέσιμο στο: <https://www.universeum-network.eu/> [Τελευταία πρόσβαση: 23 Φεβρουαρίου 2024].

European Academic Heritage Network. χ.χ.β. *The Declaration Of Halle, 16 April 2000*. [online] Διαθέσιμο στο: <https://www.universeum-network.eu/the-declaration-of-halle/> [Τελευταία πρόσβαση: 23 Φεβρουαρίου 2024].

Falk, J. H. and Needham, M. D., 2011. Measuring the Impact of a Science Center on Its Community. *Journal of research in science teaching* 48 (1), 1–12.

Filippoupoliti A. and Koliopoulos D., 2014. Informal and Non-formal Education: History of Science in Museums. Στο *International Handbook of Research in History, Philosophy and Science Teaching*, επιμ. Μ.Ρ. Matthews. Dordrecht: Springer Science+Business Media, 1565-1582. Διαθέσιμο στο: https://dkoliopoulos.gr/el/wp-content/uploads/2012/03/InternationalHanbookHPST_PHILIP_KOLIOP.pdf [Τελευταία πρόσβαση: 23 Φεβρουαρίου 2024].

Friedman, A. 2007. The Extraordinary Growth of the Science-Technology Museum. *Curator: The Museum Journal* 50 (1), 63-75.

Gilbert K. J. and Stocklmayer S., 2001. Design of Interactive Exhibits to Promote the Making of Meaning. *Museum Management and Curatorship* 19 (1), 41-50.

Gilman, A. 2020. *What It Means to Be a University Museum in the Twenty-First Century*. [online] Διαθέσιμο στο: <https://www.aam-us.org/2020/02/17/what-it-means-to-be-a-university-museum-in-the-twenty-first-century/> [Τελευταία πρόσβαση: 23 Φεβρουαρίου 2024].

Guo, J. 2020. How Does a Museum Achieve Basic Functions without Architecture: Case and Thinking of the Shanghai University Museum. *University Museums and Collections Journal* 12 (2), 84-98.

Hein, G. E. 1994. The constructivist museum. Στο *The educational role of the museum*, επιμ. E. Hooper-Greenhill. London: Routledge, 73-79.

Hionidou, V. 2016. Popular Medicine and Empirics in Greece, 1900–1950: An Oral History Approach. *Medical History* 60 (4), 492–513.

Hooper-Greenhill, E. 1994. Communication in theory and practice. Στο *The educational role of the museum*, επιμ. E. Hooper-Greenhill. London: Routledge, 28-43.

Hooper-Greenhill, E. 1994. Education, communication and interpretation: towards a critical pedagogy in museums. Στο *The educational role of the museum*, επιμ. E. Hooper-Greenhill. London: Routledge, 3- 27.

Hooper-Greenhill, E. 1994. Museum learners as active postmodernists: contextualizing constructivism. Στο *The educational role of the museum*, επιμ. E. Hooper-Greenhill. London: Routledge, 67-72.

Johansen, B. V. 2018. A Better Future for the Past? Vulnerability and Sustainability of University Museums and Collections. Στο *Turning Inside Out European University Heritage: Collections, Audiences, Stakeholders*, επιμ. M. Mouliou, S. Soubiran, S. Talas, R. Wittje. Athens: National and Kapodistrian University of Athens Press and contributors, 145-147.

Kalantzis, G, Tsiamis, C. and Poulakou-Rebelakou, E. 2008. The adventurous story of History of medicine in Athens Medical School. *ASKLEPIOS/ΑΣΚΛΕΠΙΩΝ* II (XXI), 40-44.
Διαθέσιμο στο:

https://www.researchgate.net/publication/259459119_The_adventurous_story_of_History_of_Medicine_in_Athens_Medical_School [Τελευταία πρόσβαση: 23 Φεβρουαρίου 2024].

Leite, I. 2021. Perspectives in Sociology of Education: Basil Bernstein and Popular Education. *Asian Journal of Applied Sciences* 9 (1), 23-30.

Luzi, P. 2019. University Museums in the twenty-first century. *University Museums and Collections Journal* 11 (1), 39.

Macdonald, S. 2007. Interconnecting: museum visiting and exhibition design. *CoDesign* 3 (1), 149-162.

National Council of Science Museums, Ministry of Culture, Government of India. *χ.χ. Objectives*. [online] Διαθέσιμο στο: <https://ncsm.gov.in/about/objectives> [Τελευταία πρόσβαση: 23 Φεβρουαρίου 2024].

Nielsen, J. K. 2014. *Museum communication: learning, interaction and experience*. Διδακτορική διατριβή. St Andrews: University of St Andrews. Διαθέσιμο στο: <https://research-repository.st-andrews.ac.uk/handle/10023/5770> [Τελευταία πρόσβαση: 23 Φεβρουαρίου 2024].

Pedretti, E. and Iannini, A. M. N. 2020. *Controversy in science museums: Re-imagining exhibition spaces and practice*. London: Routledge.

Pedretti, E. and Iannini, A. M. N. 2021. Towards Fourth-Generation Science Museums: Changing Goals, Changing Roles. *Canadian Journal of Science, Mathematics and Technology Education* 20, 700–714. Διαθέσιμο στο: <https://link.springer.com/article/10.1007/s42330-020-00128-0> [Τελευταία πρόσβαση: 23 Φεβρουαρίου 2024].

Sasaki, R. 2020. Attracting the General Public: the Kokugakuin University Museum's experience. *University Museums and Collections Journal* 12 (2), 118-131.

Schiele, B. 2008. Science museums and science centres. Στο *Handbook of public communication of science and technology*, επιμ. M. Bucchi και B. Trench. London: Routledge, 27-40.

Simpson, A. and Lourenco, M. 2020. Editorial: A year of disruption and chaos in higher education. *University Museums and Collections Journal* 12 (1), 6-11.

The International College of Surgeons. χ.χ. *OUR MISSION AND VISION*. [online] Διαθέσιμο στο: <https://icsglobal.org/vision-mission/> [Τελευταία πρόσβαση: 13 Μαρτίου 2024].

Theologi-Gouti, P. and Vitoratos, E. 2018. University Museums as Mediators between University and Society: The example of Patras University Science and Technology Museum. Στο *Turning Inside Out European University Heritage: Collections, Audiences, Stakeholders*, επιμ. Μ. Mouliou, S. Soubiran, S. Talas, R. Wittje. Athens: National and Kapodistrian University of Athens Press and contributors, 57-66.

Thomas, G. and Durant, J. R. 1987. Why Should we Promote the Public Understanding of Science? Στο *Scientific Literacy Papers*, επιμ. Μ. Shortland. Oxford: Rewley House, 1–14. Διαθέσιμο στο: https://ocw.mit.edu/courses/sts-014-principles-and-practice-of-science-communication-spring-2006/resources/durant_promote/ [Τελευταία πρόσβαση: 23 Φεβρουαρίου 2024].

Tucci, P. 2002. Role of university museums and collections in disseminating scientific culture. *Museologia - an international journal of museology* 2 (1-2), 17-22.

Vanpaemel, G. 2018. University museums and science centres: the end of academic heritage? Στο *Turning Inside Out European University Heritage: Collections, Audiences, Stakeholders*, επιμ. Μ. Mouliou, S. Soubiran, S. Talas, R. Wittje. Athens: National and Kapodistrian University of Athens Press and contributors, 45-48.

Παράρτημα

Καταγραφή ιατρικών αντικειμένων της έκθεσης

α/α	Περιγραφή αντικειμένου	Μοντέλο/ Κατασκευαστής	Χώρα κατασκευής	Χρονολογία κατασκευής	Συλλογή
1	Φασματοσκόπιο		Αγγλία	1909	Μανωλά
2	Μικροσκόπιο	E. Leitz Wetzlar	Αγγλία	1926	Μανωλά
3	Neurometer		Ιαπωνία		Μανωλά
4	Πεχάμετρο	Electronic Instruments LTD	Αγγλία	1923	Μανωλά
5	Πιεσόμετρο	Dr. H.von Recklinghausen	Γερμανία		Μανωλά
6	Αιμόμετρο Sahli		Γερμανία	1918	Μανωλά
7	Θερμαινόμενη συσκευή εισπνοών ασθματικών				Μανωλά
8	Συσκευή με υπεριώδεις ακτίνες αποστείρωσης χειρουργείου	D. SIMAL	Γαλλία	1922	Μανωλά
9	Συσκευή παρακεντήσεων	Aspirateur du Dr Potain	Γαλλία		Μανωλά
10	Συσκευή κολπικών πλύσεων	Dr. Eguisier	Γαλλία		Μανωλά
11	Σετ υποκλυσμών με ρύγχος από ελεφαντόδοντο				Μανωλά
12	Σύριγγα αφαιμαζομετάγγισης			Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος	Μανωλά
13	Οφθαλμοσκόπιο				Μανωλά
14	Συσκευή για κοφτές βεντούζες με ρύθμιση λεπίδων				Μανωλά
15	Φαρμακευτικές ζυγαριές ακριβείας	Henry Troemner	Η.Π.Α		Μανωλά
16	2 υδραργυρικά θερμομέτρα				Μανωλά
17	2 σύριγγες πλύσεων				Μανωλά
18	Θερμοκαυτήρας				Μανωλά
19	Κηρία διαστολής				Μανωλά

20	5 κοιλιοσκόπια (ξύλινα και μεταλλικά)				Μανωλά
21	Ενδομητρικός καθετήρας				Μανωλά
22	3 γυάλινα θήλαστρα				Μανωλά
23	Σικύες (βεντούζες)				Μανωλά
24	Νυστέρια οφθαλμοχειρουργικής	Luer	Γαλλία		Μανωλά
25	Νυστέρια μικροχειρουργικής	Luer (;)	Γαλλία		Μανωλά
26	20 χειρουργικά εργαλεία (νυστέρια, λαβίδες, διαστολείς κ.ά.)				Μανωλά
27	Δοσομετρικό κοχλιάριο				Μανωλά
28	Ωτοσκόπιο				Μανωλά
29	Πτυελοδοχείο				Μανωλά
30	Εργαλείο εισπνοών που εφαρμόζεται στο πρόσωπο				Μανωλά
31	Συσκευασίες φαρμάκων				Μανωλά
32	Γυάλινο βάζο DURAN 50	DURAN			ΕΦΚΑ
33	Γυάλινο μπουκάλι 50ML με μεταλλικό καπάκι και ρουξούνι				ΕΦΚΑ
34	Γυάλινο φιαλίδιο 50ML	SCHOTT GEN JENA GLAS	Γερμανία		ΕΦΚΑ
35	Γυάλινος δοσομετρητής με πώμα 100ML - 20C	COLORFIX			ΕΦΚΑ
36	Γυάλινο βάζο σε σχήμα κώνου 1lt με καπάκι αναδευτήρα	SCHOTT GEN JENA GLAS	Γερμανία		ΕΦΚΑ
37	Γουδί και γουδοχέρι πορσελάνης	ROSENTHAL	Γερμανία		ΕΦΚΑ
38	Μπουκάλι χλωροφορμίου				ΕΦΚΑ
39	Γυάλινη κωνική φιάλη με ρουξούνι (100ml + 200ml)	SCHOTT GEN JENA GLAS	Γερμανία		ΕΦΚΑ

40	Αντιδραστήριο με γυάλινη θήκη	ZENITH			ΕΦΚΑ
41	Μεταλλική βάση με οδοντιατρικά εξαρτήματα				ΕΦΚΑ
42	Εξαρτήματα από στηθοσκόπιο σε ξύλινη θήκη	RICHARD WOLF			ΕΦΚΑ
43	Χειρουργικό ψαλίδι με γαμψή μύτη				ΕΦΚΑ
44	Μεταλλικές ιατρικές τανάλιες				ΕΦΚΑ
45	Κασετίνα με ιατρική εργαλεία				ΕΦΚΑ
46	Θήκη με θερμόμετρο	W. SCHREK JENA	Γερμανία		ΕΦΚΑ
47	Μεταλλικός κλίβανος				ΕΦΚΑ
48	Μεταλλική θήκη για κλίβανο				ΕΦΚΑ
49	Μαντεμένα μέγγενη (εργαλείο για κρανιοανάτρηση)				ΕΦΚΑ
50	Πιεσόμετρο	MERCURIUS			ΕΦΚΑ
51	Γέφυρα μετρήσεων	HEATHKIT			ΕΦΚΑ
52	Ηλεκτροκαρδιογράφος				ΕΦΚΑ
53	Παλμογράφος				ΕΦΚΑ
54	Καρδιογράφος	NIHON KOHDEN			ΕΦΚΑ
55	Μικροσκόπιο	BOSCH & LOMB MD90			ΕΦΚΑ
56	Μικροσκόπιο	STEINDORF BERLIN 571395			ΕΦΚΑ
57	Μικροσκόπιο Nr 428925	ERNST LEITZ WETZLAR			ΕΦΚΑ
58	Μικροσκόπιο Nr 260277	ΜΕΟΡΤΑ			ΕΦΚΑ
59	Μικροσκόπιο	NACHET PARIS			ΕΦΚΑ
60	Ξύλινη θήκη με φακούς μικροσκοπίου				ΕΦΚΑ